

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**İSLAMİ ESTETİK ROMANLARIN DEĞERLER EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ: NAZAN BEKİROĞLU ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Aysun KUTBAY

Danışman

Prof. Dr. İbrahim TURAN

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Aysun KUTBAY tarafından, Prof. Dr. İbrahim TURAN danışmanlığında hazırlanan “İslami Estetik Romanların Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi: Nazan Bekiroğlu Örneği” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 03.01.2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. İbrahim TURAN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
	-----		
Üye	Doç. Dr. H. Yusuf ACUNER Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
	-----		
Üye	Dr. Öğretim Üyesi Elif SOBİ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
	-----		

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... / ...

Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

İmza

... / ... / 20...

Aysun KUTBAY

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: İslami Estetik Romanların Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi: Nazan Bekiroğlu Örneği

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 25.11.2021 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 24

Tek kaynak oranı : % 1 çıkmıştır.

İmza

... / ... / 20...

Prof. Dr. İbrahim TURAN

ÖZET

İSLAMİ ESTETİK ROMANLARIN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: NAZAN BEKİROĞLU ÖRNEĞİ

Aysun KUTBAY

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Aralık/2021

Danışman: Prof. Dr. İbrahim TURAN

Günümüz gençliğinin dini ve ahlaki sorunlarının çözümünde edebi metinlerin önemli bir rolü vardır. Okunan kitaplarda yer alan kahramanların tutum ve davranışları gençleri olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir. Bu nedenle okunan kitapla/yazarla ahlak değerlere bakış arasından önemli bir ilişki bulunmaktadır. Toplumda kendisini görece muhafazakâr veya dindar olarak ifade eden gençlerin daha çok okuduğu roman yazarlarından birisi olan Nazan Bekiroğlu, eserlerinde din, ahlak, değer gibi kavramları farklı bir dil ve içerikle okuyucunun karşına çıkarmaktadır. Bu anlamda yazarı farklı kılan bu özellikler onun romanlarına verdiği isimlerde de kendini göstermektedir. Bu açıdan Bekiroğlu'nun, eserlerinde yer verdiği din, ahlak ve değer gibi kavramlar, yazarın romanlarından hareketle değerler eğitimi açısından incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Araştırma yöntem olarak nitel araştırma üzerine kurgulanmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasını amaçlayan bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizi için doküman incelemesi yöntemine başvurulmuştur. Bu kapsamda araştırmanın evrenini İslami estetik romanlar oluşturmaktadır. Ancak farklı dönemlerde farklı roman yazarlarının fazlaca eserinin bulunması nedeniyle araştırma Nazan Bekiroğlu'nun *Lâ Sonsuzluk Hecesi*, *Nar Ağacı*, *Nun Masalları*, *Cam Irmağı*, *Yusuf ile Züleyha*, *İsimle Ateş Arasında*, *Mücella* adlı romanlarıyla sınırlı tutulmuştur. Araştırma kapsamında incelenecek değerlerin tespitinde MEB tarafından yayımlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında yer verilen dokuz kök değer esas alınmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen romanlardan elde edilen sonuçlara göre, en fazla değinilen dini değerler peygamber, ölüm ve ahiret olurken; ahlaki değerler arasında ise adalet, doğruluk ve sevgi değerlerinin öne çıktığı görülmüştür. Eserlerde en az işlenen değer ise sorumluluk ve vatanseverlik değerleridir. Araştırma sonucunda incelenen eserlerin gençlere değer aktarımı konusunda zengin örnekler içerdiği tespit edilmiştir. Bu sebeple değerler eğitiminde söz konusu romanlardan yararlanılmasının uygun olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Nazan Bekiroğlu, Değer, Eğitim, Din Eğitimi, Değerler Eğitimi.

ABSTRACT

EXAMINATION OF ISLAMIC AESTHETIC NOVELS IN TERMS OF VALUES EDUCATION: THE CASE OF NAZAN BEKİROĞLU

Aysun KUTBAY

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Philosophy and Religious Sciences

Master, December/ 2021

Supervisor: Prof. Dr. İbrahim TURAN

Literary texts have an important role in solving the religious and moral problems of today's youth. The attitudes and behaviors of the heroes in the books read affect the youth positively or negatively. For this reason, there is an important relationship between the book/author read and the view of moral values. Nazan Bekiroğlu, one of the novelists read more by young people who express themselves as relatively conservative or religious in society, presents concepts such as religion, morality and value to the reader in a different wording and content. In this sense, these features that make the author different are also evident in the names he gives to his novels. In this respect, concepts such as religion, morality and value that Bekiroğlu includes in his works make it necessary to examine them in terms of values education, based on the author's novels.

The research method is based on qualitative research. Qualitative research; It is accepted as a method that uses qualitative data collection techniques such as observation, interview and document analysis, and aims to reveal perceptions and events in a realistic and holistic way in the natural environment. For this reason, scanning model, one of the qualitative research methods, was used in the research. Document analysis method was used for the analysis of the data obtained from the research. In this context, the universe of the research consists of Islamic aesthetic novels. However, due to the presence of many works by different novelists in different periods, the research was limited to Nazan Bekiroğlu's novels *Lâ Sonsuzluk Hecesi*, *Nar Ağacı*, *Nun Masalları*, *Cam Irmağı*, *Yusuf ile Züleyha*, *İsimle Ateş Arasında*, *Mücella*. In the determination of the values to be examined within the scope of the research, nine root values included in the Religious Culture and Moral Knowledge Education Programs published by the Ministry of National Education were taken as basis.

According to the results obtained from the novels examined within the scope of the research, the most mentioned religious values are prophet, death and the hereafter; Among the moral values, it was seen that the values of justice, truth and love came to the fore. The least treated values in the works are the values of responsibility and patriotism. As a result of the research, it has been determined that the works examined contain rich examples of transferring value to young people. For this reason, it has been concluded that it would be appropriate to use the novels in question in values education.

Keywords: Nazan Bekiroğlu, Values, Education, Religious Education, Values Education.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Çalışmamın başlangıcından sonuna kadar değerli görüş ve tavsiyeleriyle beni destekleyen, düşüncelerime yön veren danışman hocam Prof. Dr. İbrahim Turan'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca ilim yolculuğumun her anında bana eşlik eden ve daima yardımcı olan kıymetli babama ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili anneme içten teşekkürler.

Aysun KUTBAY

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ

I. Araştırmanın Problem Durumu	3
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
III. Araştırmanın Yöntemi	5

BİRİNCİ BÖLÜM

DEĞERLER EĞİTİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

I. Değerin Tanımı ve Özellikleri.....	7
II. Değerlerin Sınıflandırılması.....	16
III. Değerler Eğitiminde Temel Yaklaşımlar	19
A. Değerlerin Doğrudan Öğretimi	21
B. Değerleri Açıklama Yaklaşımı.....	23
C. Değer Analizi Yöntemi	24
D. Ahlaki Muhakeme/Sorgulama Yöntemi	25
E. Örtük Programla Öğretim.....	26
F. Bütüncül Yaklaşım	28
IV. Değer Öğretimi Hareketleri	29

İKİNCİ BÖLÜM

NAZAN BEKİROĞLU ROMANLARINDA DEĞERLER

I. Dini Değerler	33
A. Tanrı.....	34
B. Peygamber	40
C. Cennet-Cehennem	43
D. Melek-Şeytan	47
E. Ölüm-Ahret	50
F. Dua ve Şükür	53
G. Tövbe	55
II. Ahlaki Değerler.....	57
A. Adalet.....	58
B. Doğruluk.....	61

C. Dürüstlük.....	63
D. Sabır	65
E. Saygı.....	67
F. Sevgi	70
G. Sorumluluk.....	72
H. Vatanseverlik	73
I. Yardımseverlik	75
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	78
Sonuç	78
Öneriler	81
KAYNAKÇA.....	83
ÖZ GEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR

Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dem.	: Değerler Eğitim Merkezi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Eds.	: Editörler
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: sayfadan sayfaya
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Dünyada her geçen gün sekülerleşmenin artması, bireysel yaşamın yaygınlaşması, aile yapısında meydana gelen bozulmalar, bireysel olduğu kadar toplumsal değer değişimlerini de beraberinde getirmektedir. Bu değişim sürecinde toplumsal değişimden eğitime kadar pek çok hususun genç bireylerin din ve değer anlayışında farklılaşmaya neden olduğu ifade edilmektedir.¹ Ayrıca dinin ve ahlakın gençliğe sunumundan kaynaklanan sorunların da gençlik, din ve değer ilişkisinde önemli olduğu ifade edilebilir. İletişim açısından yaşanan hızlı değişim ve etkileşim sebebiyle ülkemizin, diğer ülkelerin kültürel anlamda etkisi altında kalmış olması bazı değerlerimizin dejenere olması gibi bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Toplumsal yozlaşmaya da sebep olan bu sorunlar ise günümüzde en fazla gençleri etkilemektedir.

Değişim ve dönüşümün olumsuz etkilerinden çocukları ve gençleri korumak veya en azından daha az etkilenmelerini sağlamak için ahlak ve değerler konusunda farklı yaklaşımlar ve eğitim modelleri geliştirilmiştir. Bunlardan birisi de değerler eğitimidir. Değerlerin genç bireylere kazandırılmasında geleneksel doğrudan öğretim yaklaşımı yanından, değerlerin analizi, değer açıklama gibi yaklaşımlarla birlikte vatandaşlık öğretimi, ahlak öğretimi, karakter öğretimi gibi değer eğitimi hareketleri de ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım ve hareketlerin temel amacı değerleri genç bireylere öğretmek ve onların yaşantı alanında değerli bir yaşam için bunların kullanımını sağlamaktır. Ayrıca bu yaklaşım ve hareketlerin bireysel olduğu kadar siyasal politik ve sosyal alanda da önemli olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Zira genç bireyler arasında şiddet, cinayet, saldırganlık, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, cinsellik vb. ahlaki olmayan davranışların yaygınlaşması, ülkeleri bunlarla mücadele etme konusunda yeni arayışlara itmektedir. Bu nedenle gençlere bu değerlerin aktarımı konusu her geçen gün önemini arttırmaktadır.

Gençlik dönemi ahlaki sorunlarını minimize etme ve dinin anlatımı konusunda din ve ahlak eğitiminin yanında farklı bazı yöntemler de bulunmaktadır. Bunlardan birisi de gençliğe yönelik dini ve ahlaki değer ihtiva eden romanlardır. Çünkü edebi

---

¹ Bu konuda bk. Süleyman Hayri Bolay, "Eğitimden Doğan Gençlik Problemleri", *Gençliğin Ruhi ve Manevi Problemleri*, Süleyman Hayri Bolay ve Diğerleri, Ensar Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 21-28.

bir tür olan romanların konusu insandır ve insanı yetiştirmektir.² Bu sebeple gençlerin eğitiminde romanlar, önemli ve etkin bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Postmodern tarzda yazılan ve farklı şekillerde tanımlanan bu romanlarda din ve değerler hedef kitlenin ilgisine göre yeniden bir okumaya tabi tutulmaktadır. Çünkü hikâye ve romanlarla okuyucunun özdeşleşmesi söz konusu olup, edebi bir eserde özdeşleşmeden eserde anlatılan konudan faydalanmak mümkün değildir.³

Günümüzde kendisini görece muhafazakâr ve/veya dindar olarak ifade eden gençlerin daha çok okuduğu roman yazarlarından birisi de Nazan Bekiroğlu'dur. Bekiroğlu, eserlerinde din, ahlak, değer gibi kavramları farklı bir dil ve içerikle okuyucunun karşısına çıkarmaktadır. Bu anlamda yazarı farklı kılan bu özellikler onun romanlarına verdiği isimlerde de kendini göstermektedir.

İşte bu araştırmada Nazan Bekiroğlu'nun, eserlerinde yer verdiği din, ahlak ve değer gibi geniş perspektiften ele alınabilecek kavramlar, yazarın konuyla ilgili olarak yayımlanan *Lâ Sonsuzluk Hecesi*, *Nar Ağacı*, *Nun Masalları*, *Cam Irmağı*, *Yusuf ile Züleyha*, *İsimle Ateş Arasında*, *Mücella* adlı romanlarından hareketle değerler eğitimi açısından incelenmektedir.

Araştırma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın problem durumu, amacı ve öneminin yanında yöntem konusu ele alınmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde değerler eğitiminin kavramsal çerçevesi ele alınmaktadır. Burada değerlerin tanımı ve sınıflandırılması, değerler eğitimi konusunda temel yaklaşımlar ve yöntemler ile değer öğretimi hareketleri teorik olarak ortaya konulmaktadır.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise Nazan Bekiroğlu'nun romanlarında dini ve ahlaki değerler konusu incelenmektedir. Burada ahlaki değerler olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarında⁴ yer verilen 9 kök değerlerin yazarın eserlerinde ne kadar yer bulduğu, yanı sıra dini değerler olarak din eğitimi literatüründe yer verilen değerlerin de yine incelenen eserlerde ne kadar yer aldığı araştırılmıştır. Bu noktada çalışma kapsamında

---

² Kadir Kaplan, *Hidayet Karakuş'un Roman ve Hikayelerinde Yer Alan Eğitsel İletiler*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2013, s. 101.

³ Muhiddin Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikaye", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/21, 2006, s. 240.

⁴ Bk. MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 2018, s. 3; MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 2018, s. 3.

incelenen dini değerler/kavramlar; Tanrı, peygamber, cennet-cehennem, melek, şeytan, ölüm-ahiret, dua ve şükür ile tövbe şeklinde sıralanırken, ahlaki değerler; adalet, doğruluk, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik şeklinde sıralanmaktadır. Sonuç ve öneriler kısmında ise, araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara ve bu sonuçlara bağlı olarak bazı önerilere yer verilmiştir.

I. Araştırmanın Problem Durumu

Değerler; davranışlara kaynaklık eden ilkeler olup, eylemlerimizin doğruluğunu etkililiğini, güzelliğini, ahlakiliğini belirlemeye hizmet eden ve insanın ahlaki eylemleri başta olmak üzere diğer bütün eylemlerini belirleyen temel öğeler arasında yer alır. Bu noktada değerler, bireyin zihinsel ve duygusal yönünü yansıtan ifadeler olduğu kadar davranışları düzenleyici fonksiyona da sahiptirler.

Değerler eğitimi üzerinde son yıllarda Türkiye'de akademiyanın artan ilgisi karşısında pek çok konu, eylem değerlere konu edilmektedir. Bu nedenle değerler anlamlandırırken salt teorik bir düzeyde meseleyi ele almak tek başına yeterli olmamakta, bunun yanında özellikle film, hikaye, roman vb. edebi ve sanatsal unsurların işe koşulması önemli görülmektedir. Zira bireyleri duygusal ve düşünsel açıdan etkileme imkanına sahip bu enstrümanlar aynı zamanda değerlerin içselleştirilmesi ve yaşanması adına da önemli bir fonksiyona sahiptir.

Türkiye'de çocuklara değer edindirme anlamında farklı çalışmalar yapılmakla birlikte gençler üzerindeki çalışmaların sınırlı olduğu bilinmektedir. Özellikle muhafazakar olarak tanımlanabilecek, manevi değerleri önceleyen gençler için İslami estetik roman yazarlarının sayısı oldukça azdır. Bu bağlamda öne çıkan isimlerden birisi olan Nazan Bekiroğlu'nun, yazdığı romanlarında milli-manevi değerleri öncelediği görülmektedir. Ancak çalışmalarında hangi değerleri hangi bağlamda kullandığı konusunda bir çalışma yapılmadığı da görülmektedir. Bu nedenle gençlerin çokça okuduğu yazarlardan birisi olarak "Nazan Bekiroğlu Romanlarında geçen dini ve ahlaki kavram ve değerler, değerler eğitimi açısından nasıl kurgulanmıştır?" sorusu bu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bireyler, hayatı sorgulayarak anlamlandırma çabasını ve bu süreç içinde karşılaştığı problemlerin çözümünü için ihtiyaç duyduğu bilgi ve birikimi, günlük

yaşantının yanı sıra eğitimle elde etmektedirler. Bu sebeple insanlığın vazgeçilmezi olan eğitim, doğumla başlayıp ölüme kadar devam etmekte olan formel ve informel tüm süreçleri kapsamaktadır. Eğitim denildiğinde akla her ne kadar okul geliyor ise de aile, çevre, iş yeri vb tüm kurum ve örgütler eğitimin birer parçasıdır. İformel eğitim olarak ifade edilen okul dışı öğrenme deneyimleri, akran gruplarından medyaya kadar ve okunan kitaplardan gözlemlemeye kadar pek çok hususu kapsamaktadır.⁵ Bu noktada bireyin öğrenmesini sağlayan araçlar arasında edebi ürünlerin de önemli bir yeri vardır. Nitekim eğitimin konusu insan olduğu gibi edebiyatın konusu da insandır ve insanı yetiştirme ile uğraşır. Her ikisinin de ortak özelliği toplumdan beslenip, toplumu beslemeleridir.⁶ Bu sebeple insan eğitiminde romanlar, önemli ve etkin bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Hayatta karşılaşılabilecek zorlukların üstesinden gelme, hangi durumda nasıl bir tavır takınılacağını öğretme, gelenek ve göreneği yaşatma ve evrensel olan insanî değerleri benimsetme adına hikâyeler ve romanlar en etkili anlatım biçimlerinden biri olarak hayatın hemen tüm zamanlarında okunan ve beğenilen eserler olmaktadır.

Hikâye ve romanlar sayesinde en zor konular kolayca anlatılır ve hatırdaki kalacak bir etkiye kavuşur. Çünkü insanın anlayış ve kavrama yönünden soyut ve kuru fikirleri dinlemesinden çok, somut fikirlere olan yatkınlığı daha fazladır. Hikâyelerde somutlaşan fikirlerle okuyucunun anlaması kolaylaşmaktadır.⁷ Çünkü bir davranışın doğru veya yanlış olduğunu sözlü olarak telkin etmek yerine, romanlarda bir davranışın yararlarını veya zararlarını öykü kahramanlarının kişiliğinde bireye yaşatmak, daha etkili olabilmektedir. Bu bağlamda hikâye ve romanlarla okuyucunun özdeşleşmesinin söz konusu olduğunu belirterek, edebi bir eserle özdeşleşmeden eserde anlatılan konudan bireyin faydalanmasının mümkün olmadığı ifade edilmektedir.⁸

Hikâye ve roman aracılığıyla gençler yaşadıkları toplumun değer yargılarını, kültürünü öğrenip benimsemektedir. Bu sebeple olumlu ahlaki değerlerin kazandırılması esnasında gelenek ve göreneklere aykırı olmayan, görgü kurallarına ters düşen davranışlar sergilemeyen, her daim doğruya yönlendiren kahramanların

---

⁵ Mehmet Şişman, *Eğitim Bilimine Giriş*, 8. Baskı, Pegem Yayınları, Ankara 2011, s. 8.

⁶ Kadir Kaplan, *Hidayet Karakuş'un Roman ve Hikayelerinde Yer Alan Eğitsel İletiler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2013, ss. 101-102.

⁷ Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikaye", s. 245.

⁸ Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", s. 240.

yer aldığı hikâye ve romanlar önemli bir görev icra etmektedir. Çünkü farklı kahramanların yer aldığı hikâye ve romanlar gençlerin ilgilerini çekmekte ve ahlaki değerlerle ilgili tartışma ortamı için iyi birer kaynak oluşturmaktadır.

Genelde eğitim için özelde ise din ve ahlak eğitimi için kullanılan önemli yöntemlerden biri olan hikâye ile eğitim⁹ dini ve ahlaki değerlerin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Böylece hikâye ve romanın eğitsel yönü aracılığıyla insan çevresine karşı duyarlı bir tavır takınabilmekte ve hikâye ve romanı oluşturan unsurlar üzerinden hayatı anlamlandırabilmektedir.¹⁰ Bu noktada çalışmanın temel amacı, Nazan Bekiroğlu romanlarının önceden belirlenen değerler açısından bir analizini yapmaktır.

III. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma temel olarak nitel araştırma üzerine kurgulanmıştır. Sosyal bilimler alanında sık kullanılan araştırma yöntemlerinden birisi olan nitel araştırmanın herkes tarafından kabul edilmiş genel bir tanımı yapılamamakla birlikte; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasını amaçlayan bir yöntem olduğu kabul edilmektedir.¹¹ Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması: Araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen durumlar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizinin yapılmasına dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ilgili yöntem, bir araştırma problemi hakkında belirli zaman dilimi içerisinde veya değişik aralıklarla üretilmiş dokümanların analizine odaklanmaktadır. Verilerin toplanması amacıyla oluşturulan çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemine dayalı olarak hazırlanmıştır.

Araştırma doküman incelemesi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın evrenini İslami estetik romanlar oluşturmaktadır.¹² Ancak farklı

---

⁹ Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", s. 237.

¹⁰ İbrahim Turan, "Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dini ve Ahlaki Değerler", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10/1, 2010, s. 173.

¹¹ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, ss. 45-46.

¹² Estetik roman, literatürde, biçim ve anlatım kaygılarıyla yazılan romanlar olarak tanımlanmaktadır. Bu romanlarda sakin bir ortam içinde yaşayan kişilerin psikolojik yönleri (iç konuşmaları, davranışları) çözümlenir. Postmodern romanlar, bilinçaltı romanları, fantastik romanlar, metafizik

dönemlerde farklı roman yazarlarının fazlaca sayıda eserinin bulunması nedeniyle araştırma gençler arasında popüler olarak takip edilen bir yazar olarak Nazan Bekiroğlu'nun eserleriyle sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın örneklemini Nazan Bekiroğlu'nun romanları oluşturmaktadır. Nazan Bekiroğlu eserlerinin belirlenmesinde, öncelikli olarak Samsun ilinde çeşitli ortaöğretim kurumlarında çalışmakta olan edebiyat öğretmenleriyle bir ön görüşme yapılmış ve öğrencilerin okuduğu romanlar (öğretmenlerin tavsiyet ettiği veya öğrencilerin kendilerinin okuduğu) hakkında bilgi alınmıştır. Buna ilave olarak araştırma konusunda belirlendiği dönemde (2017 yılında) internette en çok romanları satılan yazarlar arasında bulunması¹³ da Bekiroğlu'nun eserlerinin incelenmesi adına önemli görülmüştür.

Verilerin Analizi: Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemine başvurulacaktır. Betimsel analizde doküman metinleri ve gözlem notları doğrudan alıntılarla probleme ilişkin veriyi anlamayı içermektedir. Dolayısıyla kimin ne söylediğini doğrudan alıntılarla yorum yapmadan vermek, aynı zamanda toplanan dokümanlarla ve gözlem notlarıyla da temalarla ilişkilendirerek doğrudan alıntılarla metnin analizi yapılmaktadır. Böylece toplanan verilerden doğrudan yapılan alıntılar yoluyla bilgiler okuyucuya betimsel bir yöntemle sunulmaktadır.

---

içerikli romanlar da bu türdendir. “Roman Türleri”, <https://www.edebiyatimiz.net/roman-turleri/> (e.t. 10.01.2022).

¹³ Bk. “2017 yılında en çok kazanan Türk yazarlar”, <https://www.ensonhaber.com/kitap/17-yilinda-en-cok-kazanan-turk-yazarlar> (e.t. 10.01.2022).

BİRİNCİ BÖLÜM

DEĞERLER EĞİTİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

I. Değerin Tanımı ve Özellikleri

Değerler eğitimi çalışmalarında genel olarak ilk yapılması gereken şey, değer in tanımı ve mahiyetinin ardından değer in özelliklerine bakmak olmalıdır. Zira onu tanımlamadan değer eğitimini anlamak ve değer eğitimine ilişkin uygulamaları tam olarak kavramak zor olacaktır. Bu nedenle biz bu başlık altında öncelikle değer in kavramsal bir analizini yapıp ardından da değerlerin özelliklerini ortaya koymaya çalışacağız.

Değer, değişik bilim dallarının kapsamında yer aldığından dolayı farklı tanımların yapıldığı bir kavram olmuştur. Aslında tanımların her biri değer in farklı bir yönüne işaret etmektedir. Dolayısıyla değerler, olgudan hareketle değer in anlamını açıklamaya çalışırken felsefenin, bireyin davranışlarını etkileme bakımından psikolojinin, toplumlar üzerindeki etkisi açısından sosyolojinin ilgilendiği bir konu olmaktadır.

Değerin Tanımı: Değer kavramı sözlükte “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü”¹⁴, “bir nesneye, varlığa ya da etkinliğe ruhsal, ahlaksal, toplumsal bakımdan ya da estetik yönden tanınan önem ya da üstünlük derecesi”¹⁵ gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadır.

Değerler, varlıkta mevcut olan ve varlıktan ayrılamayan bir özelliğe sahiptir. İnsana düşen varlığa yeni bir anlam yüklemek değil, zaten onda var olan bu değeri fark edip ortaya çıkarmaktır.¹⁶

Felsefi anlayışa göre değer; olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve özne ile ilişki içine olarak olguya belli vasıflar yükleyen nitelik şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷

---

¹⁴ Recep Kaymakcan, Hasan Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2016, s. 24; TDK Sözlük, “Değer”, <https://sozluk.tdk.gov.tr/> (14.06.2020).

¹⁵ Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Genişletilmiş 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara 2016, s. 432.

¹⁶ Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yay., 2011, s. 193.

Arslan ve Uysal ise, olgudan hareketle değerin anlamını açıklamaya çalışmışlardır. Bu noktada Arslan, olgu ile kıyaslandığında değer kavramının anlamının daha net olarak ortaya çıkacağını ifade etmektedir. Ona göre olgu; realitede meydana gelen ve llembilen bir olaydır.¹⁸ Uysal ise, realitede meydana gelen ve insanın herhangi bir şekilde etkisinin, müdahalesinin olmadığı olay şeklinde tanımlama yaparak olgu anlamını daha da netleştirmeye çalışmıştır. Bu durumda olgu, insan etkisinin dışında ortaya çıkan ve insanın gözlemlediği olay ya da olaylardır. Bugün havanın sıcak ya da yağışlı olması bir doğal olgu, İstanbul’un fethi bir tarihsel olgu, bir ressamın yaptığı resim de sanatsal olgudur. Bu olayların olgusal yönü ile ilgili ve herkesin fikir birliği ettiği şeyler iken, bahçesini sulamak isteyen bir bahçivan için, havanın yağmurlu olması çok “iyi” bir şey olmasına, mleklerini kurutmak isteyen bir mleki için “kötü” dr. Keza İstanbul’un fethi Türkler tarafından “iyi” olarak değerlendirilmesine rağmen, Bizans için hiç de “iyi” olmamıştır. Öte yandan bir ressamın tablosu bana göre “güzel” iken, bir başkasına göre pekâlâ “irkin” olabilir. İşte değer kavramı, olgusal yönünde herkesin ortak fikre sahip olduğu olaylara yüklenen farklı anlamlarda onlara atfedilen önemde karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

Nietzsche, değerleri yaratanın ve değerleri koyanın insan olduğunu söylerken, Kant, değerin, öznenin tabiatının nesnelere zorla kabul ettirdiği bir zorunluluktan doğduğunu ifade etmekte, Hartman ise, değerlerin kendi başına var olduğunu ve bunları insanın keşfettiğini ileri sürmektedir.²⁰

Değer kavramına psikoloji bilimi açısından yaklaşan Güngör, değeri “bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç”, ahlaki davranış bağlamında ise, “bir kimsenin çeşitli insanları, insanlara ait nitelikleri, istek/niyetleri ve davranışları değerlendirirken başvurduğu bir kriter” şeklinde tanımlayarak psikolojinin değer kavramını felsefeden daha farklı bir şekilde ele aldığını ifade etmektedir. Psikolojide değerin önemi, onun nesnel bir esasa dayanıp

---

¹⁷ Halil Ekşi, Ahmet Katılmış, *Karakter Eğitimi*, Nobel Yayınları, Ankara 2011, s. 9.

¹⁸ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Ankara, 1998, s. 108.’den aktaran Enver Uysal, “Değerler zerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1 2003, s. 52.

¹⁹ Uysal, “Değerler zerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler”, ss. 52-53.

²⁰ Soner Aladağ, *İlköğretim Sosyal Bilgiler ğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının ğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009, s.11.

dayanmamasında değil, insan davranışlarının yol göstericisi olarak üstlendiği roldedir.²¹

Değerler davranışlara kaynaklık eden ilkeler olup, eylemlerimizin doğruluğunu etkililiğini, güzelliğini, ahlakiliğini belirlemeye hizmet eden bunlarla birlikte devletlerinde nasıl davranacaklarını, nasıl bir siyaset yapacaklarını, nasıl bir ilişkiye sahip olmaları gerektiğini, neye, nasıl ve ne kadar bağlı kalacaklarını belirleyen standartlardır.²² Bu bağlamda değerler, belli koşullara bağlı kalmadan yararlı görünen ve beğenilen şeyleri gösteren kıstaslar olup, eylemleri yöneten prensiplerdir. Bu nedenle davranışlara yön veren değerlerin, diğer fiziksel varlıklar gibi somut mevcudiyeti bulunmayıp ancak eylemle birlikte ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla biz, adalet ve dostluk değerlerini somut olarak ancak adil ve dost insanlarda görebiliriz.²³

İnsanın ahlaki eylemleri başta olmak üzere diğer bütün eylemlerini belirleyen temel öğeler arasında yer alan değerler, bireyin zihinsel ve duygusal yönünü yansıtan ifadeler olduğu kadar davranışları düzenleyici fonksiyona da sahiptirler. Tezcan'a göre insanların yaşamlarında belirgin yere sahip olan değerler, insanları sevme, uyumlu olma, hırsları denetim altına alma, başkalarının mutluluğunu isteme, kendini denetleyebilme, iyi insan olma, manevi değerlere inanma, yardımsever olma, deneyimli ve bilgili olma, dost edinme, evlat yetiştirme, eser oluşturma şeklinde sıralanmaktadır.²⁴ Bu noktada Allport ve Ravlin de değer kavramına psikoloji açısından yaklaşarak bu kavramı "insanın davranışlarına ilişkin içselleştirilmiş bir inanç" şeklinde tanımlamışlardır.²⁵

---

²¹ Erol Güngör, "Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar", *Doktora, Doçentlik, Profesörlük Tezleri*, Yer-Su yayınları, Ankara 2018, ss. 180-181.

²² Ali Rıza Erdem, "Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, 2003, s. 56; Hayati Hökelekli, "Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi", *Eğitime Bakış*, Yıl 6, Sayı 18, 2010, s.4; Ejder Okumuş, "Toplum ve Ahlak Eğitimi", *Eğitime Bakış*, Yıl 6, Sayı 18, 2010 s. 28.

²³ Emrullah Çağlayan, *Değerler Eğitimi ve Uygulamalarına Yönelik Veli ve Öğretmen Tutumlarının Değerlendirilmesi: Bingöl Örneği*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Bingöl, 2018, s. 18; Mehmet Zeki Aydın, "Okulda Değerler Eğitimi", *Eğitime Bakış*, Yıl 6, Sayı 18, 2010 s. 16.

²⁴ Mahmut Tezcan, *Değerler Eğitimi Sosyolojik Yaklaşım*, Anı Yayıncılık, Ankara 2018, s. 10.

²⁵ Peter Herriot, *Essential Psychology, Values, Attitudes And Behaviour Change*, New York: Methuen Co. Ltd, 1976, s. 18. den aktaran, Mesut Sağnak, *İlköğretim Okullarında Görevli Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Değerlere İlişkin Algıları ile Kişisel Değerleri Arasındaki Uyum Düzeyleri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu, 2003, s. 18.

Değer, farklı bir yaklaşımla “kutsallığı olan, kutsallık atfedilen” bir kavram olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kutsallığı olan değer, bireyin kendisini yücelten, bu değere sahip olmayanlarla kıyaslandığında da bireye ayrıcalık ve erdem kazandıran prensiplerdir.²⁶

Sosyolojik açıdan değer kavramı; yapıp-eden bir varlık olarak insanın bütün eylemlerini iyi-kötü, doğru-yanlış vb. açılardan bir değerlemeye tabi tutmaktadır. Burada iyi ve kötünün ölçüsü, ona toplum tarafından atfedilen değerle ilgilidir. Öyleyse değer; insanın eylemlerini belirleyen ilke ya da ilkeler olarak da tanımlanabilmektedir.²⁷

Eğitimsel açıdan bakıldığında ise değer, genel anlamda kişiler arası etkileşimden, aileden, eğitimden ve diğer toplumsal süreçlerden gözlem yoluyla edinilebilen bir kazanım olarak ifade edilmektedir.²⁸ Yani değerler kalıtsal olmayan, yaşayarak öğrenilen, kültürün devamlılığını sağlayan olgulardır. Bu bağlamda Tarhan, değerlerin sosyal temasla öğrenildiğini ve insanın değerler aracılığıyla mutluluğa ulaştığını belirtmekte, değeri, insanı insan yapan ve kişinin kendine ait kimlik oluşturmaya yardımcı olan bir kavram olarak tanımlamaktadır.²⁹ Kaymakcan ve Meydan ise, değer kavramını “insanın varlığı anlamlandırma gayretinin neticesi olarak ortaya çıkıp zamanla topluma mal olmuş ve toplumun ortak mirasını oluşturan ilkeler” şeklinde tanımlamaktadır.³⁰

Değerlerin Özellikleri: Sosyal bir varlık olan insanın değerleri daha iyi anlayabilmesi ve değer eğitimine ilişkin uygulamaları kavrayabilmesi için değer tanımından sonra onun özelliklerinin bilmek de önemli görülmektedir.

Değerler insanla özdeşleşmiş olduğundan kişinin şahsiyetinin bir parçası olarak görülmektedir. Sosyal bir varlık olan insan tarafından öğrenilmekte oldukları için de sosyal bir boyuta sahiptir. Değerler, kişilerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılmakta ve tabakalaşma sistemini mümkün kılmaktadır.

---

²⁶ Ertan Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/3 2003, s. 231.

²⁷ Uysal, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler”, s. 52; Okumuş, “Toplum ve Ahlak Eğitimi”, s. 28.

²⁸ Eda Uslupehlivan, *Hasan Latif Sarıyüce'nin Çocuk Romanlarında Değer Eğitimi ve Söz Varlığı*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2018, s.10.

²⁹ Uslupehlivan, *Hasan Latif Sarıyüce'nin Çocuk Romanlarında Değer Eğitimi ve Söz Varlığı*, s.11; Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 96.

³⁰ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 24.

Böylece değerler, bireyin çevresindekilerin gözünde nerede durduğunu bilmesine yardım etmektedir.³¹

Değerlerin ikinci özelliği, bireyin herhangi bir olay karşısında karar vermek zorunda kaldığında, kişiye kendi değerleriyle toplumsal değerleri birleştirme olanağı sunmaktadır. Böylece bireye karşılaştığı çatışmaya son vermesi noktasında yardımcı olabilmektedir. Değerler birbirinden bağımsız olmayıp aralarında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Pek çok değer kesin sınırlarla ayrılamaz ve birbirlerinden tamamen ayrı düşünülemez. Ancak değerler arasında bireye özgü üstünlük ve öncelik durumunun olduğu söylenebilir.³² Hökelekli, “değerlerin kökü insanın ruh dünyasında ve kültür dünyasında yer alır.” şeklindeki açıklamasıyla değerden bütünüyle yoksun, değeri olmayan bir insandan bahsedilemeyeceğini belirtmektedir.³³ Ona göre, her insan bir değere sahiptir ve toplumsal açıdan düşünüldüğünde bir arada yaşama zorunluluğu bulunan, sosyal bir varlık olan insanın ortak değerlere sahip olması gerekmektedir.³⁴ Buradan hareketle denilebilir ki, değerler bireyi toplumsal yaşamla uzlaştıran bir özellik taşımaktadır.

Değerlerin özelliklerinden birisi de değişebilir olmalarıdır. Değer sistemi, zamanla uyumlu bir kararlılığa sahip olmayıp çok hızlı bir şekilde değişebilmektedir. Örneğin zamana ve şartlara uygun olarak bazı değerler ortadan kalkarken onların yerini yeni başka değerler almaktadır. Bu bağlamda günümüzde geleneksel değerlerin yerini, toplumsal değişimin ve küreselleşmenin getirdiği bazı yeni değerler almaya başlamıştır. Tüketim kültürünün yaygınlık kazanmasına da bağlı olarak kanaatkarlık, eskisi kadar güçlü bir değer olma özelliğini yitirmeye başlamıştır.³⁵ İtaatkarlık değerinin önüne akılcılık ve sorgulamacılık, kanaatkarlığın önüne ise girişimcilik ve rekabet değerleri geçmiştir. Zaman ilerledikçe şartlar ve

---

³¹ Özensel, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, s. 231.

³² Uslupehlivan, *Hasan Latif Saryüce'nin Çocuk Romanlarında Değer Eğitimi Ve Söz Varlığı*, s.12; Çağlayan, *Değerler Eğitimi Ve Uygulamalarına Yönelik Veli Ve Öğretmen Tutumlarının Değerlendirilmesi: Bingöl Örneği*, s. 18.

³³ Hayati Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 266.

³⁴ Yasemin Çayır Çevik, *Türkçe Öğretim Programlarında Değerler ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin Değerler Açısından İncelenmesi*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur 2014, s. 8.

³⁵ Tüketim kültürünün yaygınlaşması ve değerler üzerindeki etkileri hakkında bkz. Aslıhan Akkoç, “Tüketim Toplumunun Toplumsal Değerler Üzerindeki Etkisi”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22/2, 2019, ss. 1-25.

gelişmeler değiştikçe insanlarda değişmektedir dolayısıyla insanla anlam bulan değerler de değişime uğramaktadır.³⁶

Rokeach değerlerin değişebilirliği ile ilgili olarak birkaç noktaya değinmektedir. Ona göre değerler kalıcı varsayılmasına rağmen tamamıyla da durağan değildir. Çünkü değerler insan yaşamı boyunca değişime maruz kalır. Ancak kişisel ve sosyal varlığın devamını sağlayacak yeterlilikte olacak kadar da durağandır. Değerler tamamen durağan ya da istikrarsız olursa, bireysel ve toplumsal değişim imkansızlaşır hatta insanın kişiliği ve toplumun sürekliliği olanaksız hale gelebilir.³⁷

Değerlerin özellikleri ile ilgili konulardan birisi de onların özneliği/nesneliği meselesidir. Bu noktada geçmişten günümüze üç farklı görüş ortaya atılmıştır. Bunlar; değerler neseldir, değerler öznel ve değerler hem öznel hem de neseldir. Değerlerin nesneliğini savunan Sokrates, insanların farklı şeyler dile getirmiş olsalar bile doğruluk, cesaret, adalet, vb. değer kavramları hakkında görüş birliği içinde olduklarını söylemektedir. Platon da değerlerin nesneliğini kabul ederek bunu daha net bir dille ifade etmektedir. Ona göre değerler mutlak olarak mevcuttur. Örneğin, “adam öldürmek kötüdür” yargısı “iki kere ikinin dört ettiği” kadar kesin ve nesnel bir yargıdır. Yani mutlak anlamda değerler doğru ya da yanlıştır. Bazı filozoflar ise, değerlerin öznel olduğunu savunmaktadırlar. Onlar ahlaki değerlerin kişiden kişiye, toplumdan topluma, çağdan çağa değiştiği kanaatindedirler. Üçüncü görüş sahipleri ise, değerlerin ne salt nesnelere bir özelliği olduğunu ne de salt insanlar tarafından üretildiğini savunmaktadır. Bu düşüncelerini ortaya koyarken de altın üzerinden bir örnekle konuyu açıklamaktadırlar. Onlara göre altını değerli kılan şey özü gereği değerli bir maden olmasıdır ki bu özellik onun nesnel yanısıdır. Ancak altının başka varlıklar için değil yalnızca insan için değerli olması ise onun öznel yanısıdır.³⁸

Bir toplumda iyi olarak kabul edilen davranış ya da tutum, diğer bir toplumda kötü olarak nitelenebilmektedir. Hatta bu değişkenlik durumu, “çoğu erkek,

---

³⁶ Çayır Çevik, *Türkçe Öğretim Programlarında Değerler ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin Değerler Açısından İncelenmesi*, ss. 9-10; Emrullah çağlayan, *Değerler Eğitimi ve Uygulamalarına Yönelik Veli ve Öğretmen Tutumlarının Değerlendirilmesi: Bingöl Örneği*, s. 18.

³⁷ Sağnak, *İlköğretim Okullarında Görevli Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Değerlere İlişkin Algıları İle Kişisel Değerleri Arasındaki Uyum Düzeyleri*, s. 19; Mehmet Yazıcı, “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24/1, 2014, s. 212.

³⁸ Uysal, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler”, s. 55; Ayrıca bk. İoanna Kuçuradi, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2018, ss. 9-15.

kadınların takı takma merakını değersiz bulurken, çoğu kadın da erkeklerin hızlı araba sürme tutkusunu anlamsız bulmaktadır” gibi örneklerden hareketle birey için dahi zamana, koşullara ya da bulunduğu yere bağlı olarak gerçekleşebilmektedir.³⁹

Değerler köklerini dış kaynaklar ve iç kaynaklar olarak iki temel kaynaktan almaktadır. İç kaynaklar kökü itibariyle bizatihi insanın kendinde saklıdır. İnsanı insan yapan meziyetler, bireyin kimliği, karakteri gibi unsurlar değerlerin şekillenmesinde önemli role sahipken, dış kaynaklarda, toplumun tarihinin derinliklerinden süzülerek gelip kültürel değer zenginlikleri açısından aynı öneme sahip olmaktadır.⁴⁰

Değerleri ahlaka ilişkin ve ahlaka ilişkin olmayan değerler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan zorunluluk bildiren ahlaka ilişkin değerler de kendi içinde evrensel ve evrensel olmayan ahlaki değerler olarak ayrılmaktadır. İnsanlığın ortak mirasının sonucu olarak kabul edilen evrensel değerlere, insan hakları beyannamesinin ilkeleri örnek verilebilir.⁴¹ Bu sınıflandırmanın başka bir ifade ile değerlerin, yüksek değerler ve araç değerler şeklinde gruplandırıldığı da görülmektedir. Buna göre yüksek değerlerde bireylerin kişisel çıkarlarından ziyade toplumun ortak çıkarları ön plandadır. Yüksek değerler toplumdaki bireylerin büyük çoğunluğu tarafından ilgi ve saygı görmektedir. Araç değerler ise, toplumsal koşullarla da bağlantılı olarak insanların çıkarları ve yararları ile alakalı olan değerlerdir.⁴²

Değerleri davranışı etkileme fonksiyonuna göre ele alındığında bir uçta kişinin bilinçli olarak kabullendiği, kendisiyle içselleştirdiği, moral açısından da bireye güç veren değerler bulunmaktadır. Bu fonksiyona sahip değerlerin çiğnenmesi kişide suçluluk ve utanma duygusu uyandırmaktadır. Dolayısıyla dini ve ahlaki değerler bu tür değerlerdendir. Diğer ucu temsil eden değerler ise estetik zevk konuları, görgü kuralları gibi daha alt düzeyde zorlayıcılığa sahip değerlerdir. Birey çoğu zaman bunlara ahlaki bir zorunluluk hissetmeden alışkanlık kazanmakta ve uyma eğiliminde bulunmaktadır. Kaymakcan ve Meydan, değerlerin devamlılığının, mutlaklığının ve derinliğinin değerlerin daha yüksek ya da aşağı oluşunu etkilediğini belirtmektedir.

---

³⁹ Uslupehlivan, *Hasan Latif Sarıyüce'nin Çocuk Romanlarında Değer Eğitimi ve Söz Varlığı*, s.12.

⁴⁰ Kadir Ulusoy, Ali Arslan, “Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değer Eğitimi”, *Değerler Eğitimi*, (Editör) Refik Turan-Kadir Ulusoy, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2014, s. 4

⁴¹ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerleri ve Eğitimi*, s. 25.

⁴² Ulusoy ve Arslan, “Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değer Eğitimi”, s. 4

Değerler sistemi içerisinde yer alan dini değer tatmin derinliği ve mutluluğu açısından en yüksek değerlerden sayılmaktadır. Aynı zamanda bu manevi kutsal değerler inanç temelli ve ahiret boyutlu olmaları nedeniyle bireye içsel kontrol sağlaması noktasında da kaynaklık etmektedir.⁴³ Bu bağlamda değerlerin dini ve milli kodları öne çıkardığı ve böylelikle insan hayatında vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu ifade edilebilir. Milli nitelik taşıyan değerler sistemi bireyin dünyayı algılayış biçimine göre farklılık göstermektedir. Çünkü her millet dünyaya kendi kültürü çerçevesinden bakmaktadır.⁴⁴ Yapılan tanımlama ve açıklamalar ışığında insan ve toplum açısından büyük önem arz eden değerlerin temel özellikleri Ulusoy ve Arslan tarafından şu şekilde sıralanmıştır:⁴⁵

1. Değerler, belirli bir durumu bir diğerine tercih etme eğilimidir.
2. Değerler, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır.
3. Değerler, toplumun sosyo-kültürel öğelere anlam veren en önemli ölçütlerdir.
4. Değerler, kişi ya da toplumları birbirinden ayıran önemli duyguların oluşturduğu kavramlar olarak da kabul edilmektedir.
5. Değerler, toplumca iyi, en doğru, en faydalı ve en yararlı olduğu kabul edilen şeylerdir.
6. Değerler, genelde inanılan, arzu edilen ve davranışlar için ölçüt olarak kullanılan olgulardır.
7. Değerler, toplumun ulaşmak istediği hedefler, arzu ettiği güzel tutum ve davranışlardır.
8. Değerler, inancın dini ve ahlaki alanlarını içerir.
9. Değer, bireyin ve toplumun yaşama kalitesini ve motivasyonunu arttıran, bireyin toplumun mutluluğunu temel alan kurallar sistematiğidir.

---

⁴³ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 26. Okumuş, “Toplum ve Ahlak Eğitimi”, s. 29.

⁴⁴ Özcan Güngör, “Değerler ve Gençlik”, *Çalışan Gençlik ve Değerler*, (Ed.) Özcan Güngör, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 21.

⁴⁵ Ulusoy ve Arslan, “Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değer Eğitimi”, ss. 5-6., Yazıcı, “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, s. 212; Mustafa Aydın, “Değerler, İşlevleri ve Ahlak”, *Eğitime Bakış Dergisi*, 19 2011, s. 41.

Başka bir çalışmada ise değerlerin özellikleri şu şekilde ifade edilmektedir:⁴⁶

1. Farklı disiplinlerce tanımlanabilir.
2. İnsanla ilgilidir.
3. Bireylerin davranışlarına yön verir ve davranış kılavuzu görevi görür.
4. Bireylerin değer algısı oluşturmasını sağlar.
5. Ortak değerlere sahip olan bireyler toplum içinde iletişimsel açıdan uyum içindedir.
6. Bireyi olması gereken özelliklere götürür.
7. Değerler birbiriyle ilişkilidir.
8. Soyuttur.
9. Davranışsal ve yaşantısal boyuttadır.
10. Değerlerin toplumsal açıdan birleştirici özelliği vardır.
11. Bireyin hayata bakışını etkiler.
12. Öğrenilebilir ve öğretilebilir olgulardır.
13. İnsanların hayatını anlamlı kılar.
14. Sosyal kontrolü sağlar.
15. Yol gösterici özelliği vardır.
16. Toplumun oluşumunu sağlar.
17. Geleceğin inşası için gereklidir.
18. Zamanla değer algılarında değişme yaşanabilir.
19. Kültürün devamlılığını sağlar.

Değerlerin bu özelliklerinden hareketle onların en önemli görevlerinin bireyin bireyle ve bireyin toplumla ilişkisini sağlamanın yanında toplumsal dayanışmayı ve birlikte yaşamayı kolaylaştırmak olduğu söylenebilir. Değerlerin bireyin davranışlarını kontrol altına alması ve bireyin bilinç dünyasında ve vicdanında başlayan bir etki yaratıyor olmasının altında yatan sebep, insandan başlayarak

---

⁴⁶ Çayır Çevik, *Türkçe Öğretim Programlarında Değerler ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin Değerler Açısından İncelenmesi*, s.10; Kubilay Yazıcı, "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19/19 2006, s. 505.

toplumsal yaşamı düzenlemektir. Dolayısıyla değerler eylemler için hem hedef konumundadır hem de eylemlerin sonucunu değerlendirmeye yarayan olgulardır. Bununla beraber her şeyden önce ölçek görevini yerine getirirler. Yani değerler, eylemin başında, sürecin içinde ve sonunda yer alarak insan yaşamında büyük öneme sahiptir.

II. Değerlerin Sınıflandırılması

Değer kavramı sahip olduğu anlam ve kapsamı nedeniyle çok farklı disiplinlerin ilgi alanına girmekte ve onu tanımlama konusunda farklı disiplinler çeşitli tanımlamalar ve sınıflandırmalar ortaya koymaktadır. Ancak biz burada bazı öne çıkan ve alanda sıkça kullanılan sınıflandırmalara yer vermekle yetineceğiz.

Spranger değer sınıflamasında değerleri kapsam alanına uygun olarak; bilimsel, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dini değerler şeklinde gruplamaktadır. Bu değer gruplarının açıklamaları ise şu şekilde ifade edilmektedir.⁴⁷

Bilimsel Değer: Gerçeğe, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerlere sahip insan deneysel, eleştirici, akılcı ve entelektüeldir.

Ekonomik Değer: Yararlı ve pratik olana önem verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir.

Estetik Değer: Simetri uyum ve forma önem verir. Birey, hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.

Sosyal Değer: Başkalarını sevme, yardım ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir. Bu insan, sevgisini insanlara sunar, nazik ve sempattir. Bencil değildir.

Politik Değer: Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.

Dini Değer: Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder.

Erol Güngör ise bu değerlere ahlaki değerleri de ekleyerek 7 değer grubu oluşturmuştur.⁴⁸

⁴⁷ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, ss, 10-11; Aladağ, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*, s.13.

⁴⁸ Güngör, "Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar", s. 228.

Yukarıda verilen değer grupları ölçek haline getirilip denendiğinde, sanatçıların estetik değerlerinin, tıp öğrencilerinin bilimsel değerlerinin, din adamlarının dini ve sosyal değerlerinin ve iş idaresi öğrencilerinin ise ekonomik değerlerinin en yüksek puanları aldıkları görülmüştür.⁴⁹ Bu puanların ise yapılan sınıflamanın doğruluğu konusunda öne sürüldüğü belirtilmektedir. Çeşitli değer alanlarının varlığı noktasında kanıt olarak gösterilebilecek bu sınıflandırmaya göre değerler çoğu zaman iç içe ve bir arada var olurlar. Fakat Güngör'ün de belirttiği gibi bütün değerler ahlaki değerlerle ilişki içinde olmak durumundadır. Çünkü ahlaki amaç ve hedeflerden yoksun olan değerler insanın olgunlaşmasına katkıda bulunamayacaktır.⁵⁰ Bu açıdan düşünüldüğünde insanın iyiliğini ve mutluluğunu amaç edinen değerler arasında en önemli olanı ahlaki değerler olduğu söylenebilir.

Bir diğer sınıflandırma yapan Refshauge'ye göre ise 9 temel değer vardır. Bu temel değerler şunlardır:⁵¹

1. Dürüstlük: Tutarlı bir şekilde dürüst ve güvenilir olmak.
2. Mükemmellik: Okul yaşamında, bireysel ve toplumsal hayatın her alanında en yüksek kişisel başarı için mücadele etmek.
3. Saygı: Kendin ve başkaları için saygılı olma ve diğerlerinin farklı ve karşıt görüşlere sahip olma hakkını kabul etmek.
4. Sorumluluk: Kendine diğerlerine, çevreye karşı bireysel ve toplumsal davranışlardan dolayı sorumlu olmak.
5. Katılım: Toplumun, milletin sosyal ve ekonomik refahından minnettarlık duyarak bunun için katkı sağlayarak aktif ve üretken birey ve grup üyesi olmak.
6. İşbirliği: Uyuşmazlıklardan barışçıl bir çözüm içerisinde olarak ve başkalarına destek sağlayarak ortak amaçlara ulaşmada işbirliği içinde çalışmak.
7. Önemseme: Empati göstererek ve merhametli davranarak kendinin ve diğerlerinin refahını düşünmek.

---

⁴⁹ Mehmet Emin Yılmaz, *Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun Öykülerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2015, s. 23.

⁵⁰ Hayati Hökelekli, "Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi", s. 5.

⁵¹ Yılmaz, *Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun Öykülerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 27.

Değerlerle ilgili son yıllarda yurtiçi ve yurtdışı çalışmalarda en çok kullanılan sınıflandırma ise Schwartz tarafından geliştirilen değerler ölçeğidir. Schwartz'ın değer sınıflandırmasında yer alan 10 farklı değer türü ve tanımları ise şu şekildedir.⁵²

1. Güç: Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü.
2. Başarı: Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi.
3. Hazcılık: Bireysel hazza ve zevke yönelim.
4. Uyarılım: Heyecan ve yenilik arayışı.
5. Öz yönelim: Düşünce ve eylemde bağımsızlık.
6. Evrenselcilik: Anlayışlılık hoşgörü, tüm insanların ve doğanın iyiliğini istemek.
7. İyilikseverlik: Kişilerin iyiliği gözetmesi ve geliştirmesi.
8. Gelenekselcilik: Kültür ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık.
9. Uyuma: Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlanması.
10. Güvenlik: Toplumun var olan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği.

Ülkemizde değerler konusunda yapılan önemli bir sınıflandırma da Hilmi Ziya Ülken tarafından yapılmıştır. Ülken, her toplumun her kültürün kendi değerleri olduğunu belirterek değerleri aşkın, içkin ve normatif değerler olarak üç guruba ayırmaktadır. Bu sınıflamada eşya ile münasebette ortaya çıkan daha çok bilgi ağırlıklı olan yani inanmadan daha çok bilmenin hâkim olduğu değerler içkin, sosyal ilişkilerde kendini gösteren ve daha çok inanç dünyası ile alakalı olanlar aşkın, kaynağı kişi olan söz ve eylemlerin değişiminden doğan değerler ise normatif değerler olarak adlandırılmaktadır. Normatif değerlerde, eylemle eylemlerin değişiminde ölçüt hukuk, sözle sözün değişiminde ölçüt dil, eşya ile eşyanın değişiminde ölçüt iktisat olmaktadır.⁵³

---

⁵² M. Ersin Kuşdil ve Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", *Türk Psikoloji Dergisi*, cilt: 15, sayı: 45, yıl: 2000, (59-76) ss. 60-61

⁵³ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, ss. 9-10.

III. Değerler Eğitiminde Temel Yaklaşımlar

Değer eğitimi tarihsel olarak ele alındığında bu alandaki ilk çalışmalar, 1900'lerin başından itibaren ahlak ve değer eğitiminin amaç ve yöntemleri konusunda başlamıştır. Öğrencilerin dil becerilerini geliştirmek, akademik başarıyı arttırmak ve vatandaşlık bilinci vermek amacıyla yapılan değer eğitimi çalışmaları İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar geleneksel yöntemlerle yapılmıştır.⁵⁴

Değerler eğitimi alanında dikkat çeken gelişmeler 1960-1970 yılları arasında yaşanmıştır. Kişisel değerlerin ön plana çıkmasıyla geleneksel rol ve değerler sorgulanmaya başlanmış, Batı toplumunda azınlıkların durumu, kadın ve öğrenci haklarına bakış vb. gelişmelere bağlı olarak hızlı bir sosyal değişim yaşanmıştır. Yaşanan yeni deneyimler yeni değerlerin oluşmasını sağlamıştır. Bu dönemde değerlerin öğretimi ve öğretmenin modelliği yerine, öğrenciyi kendi değerlerini açıklamaya cesaretlendirme, ahlaki muhakeme, değer analizi yapma becerisinin geliştirilmesi gibi yeni değer eğitimi akımları gelişmeye başlamıştır.⁵⁵

Toplum yaşamını devam ettirebilmek için insanların ortak değerlerde buluşuyor olmaları gerekmektedir. Bu buluşmayı gerçekleştiremeyen insanların bir toplum olarak huzur ve refah için gayret göstermeleri zordur. Bu nedenle demokratik toplumda vatandaşlık; kendi dilediği gibi yaşamak değil, kendi dilekleri ile toplumsal değerler arasında bir ahenk sağlayabilmek olarak kabul edilmektedir. Bir toplumda demokratik olmaktan bahsedebilmek için insanların en azından "iyi insanlar" olması⁵⁶, yani kişiden başlanarak tüm toplumda etkili olabilecek iyi ilişkiler ağının inşa edilmesi gerekmektedir. Değerler eğitimi de bu amaca hizmet eden sistemli bir çabanın adıdır.⁵⁷

Değerler eğitimi tabiri toplumsal hayatı etkileyen bütün duyuşsal alana ait bilgi beceri ve tutumların kazandırılması amacıyla uygulanan faaliyetleri kapsayan şemsiye bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu çerçevede "değerler eğitimi; manevi, ahlaki, sosyal ve kültürel eğitim; kişisel ve sosyal eğitim; dini eğitim; ırkçılık karşıtı eğitim; program ötesi temalar, özellikle vatandaşlık, çevre ve sağlık; manevi özen;

---

⁵⁴ Oktay Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6/16 2008, s. 11.

⁵⁵ Yılmaz, *Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun Öykülerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 29.

⁵⁶ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 35.

⁵⁷ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 13.

okul etiği; geniş toplum bağlantıları; ortak ibadet: öğrenen bir topluluk olarak okul yaşamı gibi ortak program deneyimlerinin bir sınıflamasını yapabilmek için yeni bir şemsiye terimdir.”⁵⁸ şeklinde tanımlanmaktadır.

Son zamanlarda toplumumuzda giderek güçlenme eğilimi gösteren şiddet olgusu, alkol ve uyuşturucu madde kullanımındaki hızlı artış, ana babaya veya öğretmene karşı gelme ve saygısızlık, sahtekarlık, cinsel davranış bozuklukları ve benzeri daha birçok sorunlar aile ve eğitimcileri ciddi olarak tedirgin etmektedir. Diğer taraftan, çocuk ve gençleri kendine bağımlı kılan kontrolsüz ve ilkesiz internet kullanımına bağlı, sosyal açıdan uygun olmayan ve sonuçlarını düşünmeden yapılan olumsuz davranışlar toplumun temel değerlerini sarsacak noktaya ulaşmış bulunmaktadır.⁵⁹

Hökelekli, değerlerdeki bu aşınmanın nedenlerini şu şekilde sıralamaktadır:⁶⁰

1. Aile mahremiyeti ve kutsallığı zedelenmiş, namus ve iffet anlayışı güç kaybetmiştir.
2. Yaygın bir bencillik ve kişisel çıkar diğer amaçların önüne geçmiştir.
3. Maddiyatın artan önemine paralel olarak, bu amaca ulaşmada her yol mübah olarak görülmeye başlanmıştır.
4. Yolsuzluk, rüşvet, sahtekarlık gibi davranışlar ayıplanır olmaktan çıkmış, nerdeyse “bencillik ve işbirlik” olarak görülmeye başlanmıştır.
5. Toplumun temel kurumlarına olan güven azalmıştır.
6. Bireylerin birbirlerine güvenmemesi, yaygın bir toplumsal güvensizlik duygusu ve tutumu gelişmiştir.

Bütün bu olumsuz sebepler, okul ve ebeveynlerin yaygın ve etkili bir değerler eğitimine sarılmasını gerekli kılmaktadır.

Değerler eğitimiyle ilgili olarak yapılan açıklamalar doğrultusunda insanın iyilik ve kötülük yapabilme potansiyeline sahip olmasından dolayı onun eğitimi ve yetiştirilmesi son derece önemlidir. Çünkü eğitim aynı zamanda ahlaki boyutu da kapsamaktadır. Dolayısıyla eğitimsel süreçte değerlerin bizzat kurumlar tarafından

---

⁵⁸ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 13.

⁵⁹ Hökelekli, “Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi”, s. 5; Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, ss. 34-35.

⁶⁰ Hökelekli, “Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi”, s. 6.

verilmesi noktasında araştırmacılar tarafından değer eğitiminin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili bazı yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Bu yaklaşımlara bakıldığında bunları tanımlayanların a) insanın doğasını ve insan-toplum/çevre ilişkilerini tanımlamalarına, b) değerlerin kaynağına ilişkin görüşlerine, c) değer kazanma süreçlerine ilişkin açıklamalarına, d) değerler eğitiminden beklentilerine vb. göre sınıflandırıldığı anlaşılmaktadır.”⁶¹ Yine bu yaklaşımların bir kısmı değerlerin doğrudan öğretime, diğer bir kısmı da akıl yürütme, sorgulama ve yansıtıcı düşünmeye ağırlık vererek değerlerin bir düşünme ve karar verme süreci olarak kazanımına yönelik olarak kullanılmaktadır.⁶² Aşağıda en çok kabul gören 6 değer eğitimi yaklaşımı ele alınmıştır.

A. Değerlerin Doğrudan Öğretime

Klasik eğitim anlayışına dayanan değer telkini yönteminde değerlerin bireye doğrudan aktarımı söz konusudur. Hangi kişi veya kurum tarafından verilirse verilsin bu yöntemde beklenen, geçmişten taşınan değerlerin, davranış kalıplarının ve becerilerin bireye doğrudan aktarılarak iyi alışkanlıklar kazandırılmasıdır. Bu şekilde sahip olunan değerlerin tartışılmaksızın kabullenilmesi beklenmektedir.⁶³ Bu yöntemin özünde değerlerin evrensel olduğu ve bu nedenle kuşaktan kuşağa aktarılması gerektiği düşünçesi yatmaktadır.

Bu yaklaşımda eğitim süreci içerisinde öğretmenler kendileri tarafından seçilen değerleri öğretim amacı olarak belirlemede ve öğrencilerden bu değerleri öğrenmelerini beklemektedir. Bu durumda öğrenciler öğrenmeleri gereken değerleri kendileri belirleyemezler.⁶⁴ Bu yaklaşımda amaç bireylere istenen değerleri yerleştirmek ve bireylerin değerleri içşelleştirilmesini sağlamaktır. Bu amaçla yetişkinler çocuklara içinde yaşadıkları toplum tarafından idealize edilen değerlerin öğretimini gerek anlatarak (telkinle) gerekse rol model olarak (uygulamalı) yerleştirme görevini üstlenmektedirler. Bu kapsamda okulun da amacı öğrencilerde

---

⁶¹ Hasan Meydan, “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 2014, s. 96.

⁶² Aladağ, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*, s.21.

⁶³ Nihal Tunca Güçlü, “karakter ve Değer Eğitiminde Öğretmenin Rolü”, *Karakter ve Değerler Eğitimi*, (Eds.) Figen Ersoy, Perihan Ünüvar, Anı Yayıncılık, Ankara 2019, (ss. 193-213) s. 195.

⁶⁴ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 170.

iyi davranış özelliklerini geliştirmek olarak ifade edilmektedir.⁶⁵ Eğitimin içeriğinde, geçmişten günümüze aktarılan ve değerlerin kaynağı olarak kabul gören kültürel miras; teoloji, felsefe, tarih, edebiyat ve sanat gibi konular ele alınmaktadır. Dolayısıyla, değer yüklü olduğu düşünülen, ahlaki yönü bulunan tarihsel ve kurgusal hikayeler değerlerin doğrudan öğretiminde çokça kullanılan tekniklerdir. Öğrencilerden beklenen davranış bu tekniklerin içeriğindeki değerleri fark edip kavradıktan sonra hayat tarzı haline getirmeleridir⁶⁶ Buna göre, bu yaklaşımda öğrenci karşılaştığı değerleri tartışmak, irdelemek, sorgulamak gerektiğinde bunlara yenilerini eklemek yerine, onların önemini kavramak, onunla ilgili örnekleri anlamak, ders çıkarmak durumundadır.

Telkin yöntemi ile değer aşılama sürecinde birbirini takip eden işlem basamakları vardır. Bu işlem basamakları şunlardır: ⁶⁷

1. Telkin yaklaşımı olabilecek değerleri belirleme
2. Değer seviyelerini belirleme
3. Davranışsal amaçları belirleme
4. Uygun metotları seçme
5. Seçilen metotları uygulama
6. Sonuçları değerlendirme.

Yukarıdaki aşamalar doğrultusunda yöntemin ağırlıklı olarak öğretmenin anlatımına ve açıklamalarına dayandığı söylenebilir.

Değerlerin öğretilmesinde sıkça kullanılan bu yöntem, sadece okullarda değer öğretimiyle sınırlı olmayıp aynı zamanda öğüt ve telkinlerin kullanılması nedeniyle aileler, akran grupları, kitle iletişim araçları, basın yayın, din adamları ve siyasetçiler tarafından da sıklıkla tercih edilmektedir.⁶⁸

---

⁶⁵ İbrahim Turan, *Geleneksel ve Modern Arasında Ahlak Değerler ve Eğitim*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2020, s. 52.

⁶⁶ Oktay Akbaş, "Sosyal Bilgilerde Değerler ve Öğretimi". *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi*. B. Tay ve A. Öcal (Ed.), Ankara: Pegem-A Yayıncılık. 2008, ss. 335-360.

⁶⁷ Yarar Kaptan, "Karakter ve Değer Eğitiminde Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler", s. 148; Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 16.

⁶⁸ Yarar Kaptan, "Karakter ve Değer Eğitiminde Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler", s. 149.

B. Değerleri Açıklama Yaklaşımı

İlk olarak Sidney Simon ve arkadaşları tarafından kullanılan değer gerçekleştirme yaklaşımı, bireyin sahip olduğu değerlerin özelliğinden çok, bireylerin değerlerini elde etme yoluyla ilgilidir. Bu yaklaşım bireyin, kendi güçlü ve zayıf yönlerini bilmesini, inanç, öncelik ve değerlerinin farkında olmasını, yaratıcı ve eleştirel düşünceye sahip olmasını amaç edinmektedir.⁶⁹ Bu amaca hizmet ederken değerlerin kazanımında tümevarımcı bir yol takip edilmektedir. Belli bir değerler demetinin telkin edilmesini onaylamaz ve değer biçmenin kendini gerçekleştirme süreci olduğuna ve içsel bir bilinç ve etkin bir şekilde karar verebilmek için tercih oluşturma anlayışı olduğuna inanılmaktadır.

Değer açıklama yaklaşımına göre, özgürlüklerin yaygın olduğu günümüz toplumlarında genç insanların yüz yüze olduğu baskı ve etkilere karşı koyabilmek için çatışan değerler arasında seçim yapmak, problemleri ve ahlaki ikilemleri çözmek ve bilgiler yığınından en anlamlı ve güvenilir olanları bilinçli bir şekilde seçmek için güven ve yetenek geliştirebilmelerini sağlayacak yöntemlere ihtiyaç vardır.⁷⁰

Değer açıklama yaklaşımında öğrencilere değer empoze edilmeden, zorlama yapılmadan üç ana basamakta değerlerin kazandırılması sağlanmaktadır. Bunlar; seçme, ödüllendirme ve harekettir. Seçme aşamasında, mevcut seçeneklerden hareketle alternatifler oluşturulmakta, her alternatifin muhtemel sonuçları üzerinde düşünülmekte ve en sonunda da bireyin seçim yapması sağlanmaktadır. Ödüllendirme aşamasında, bireyin seçtiği değerden tatmin olması ve bunu çevresine açıkça iletebilmesi gerekmektedir. Üçüncü ve son aşama olan hareket basamağında ise, bireyin seçtiği ve benimsediği değere uygun davranışta bulunması beklenmektedir. Bütün bu aşamaların sonunda bireyin değerleri açıklığa kavuşturması ve benimsediği değerleri içselleştirmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.⁷¹

Bu yöntem bireyselliğin önem kazanmasıyla birlikte ortaya çıkan bir yaklaşım olup,⁷² değerlerin içeriğinden çok değerlerin oluşma süreciyle ilgilenmektedir. Özellikle gençlerin geçmişe nazaran daha çok seçimle karşı karşıya kalmaları,

⁶⁹ Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", s. 12.

⁷⁰ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 174.

⁷¹ S. B., Simon-W H.-Leland- H. Kirschenbaum, *Values clarification a handbook of practical strategies for teachers and students*, New York: Hart Publishing Company, Inc. 1972'den akt. Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", s. 14.

⁷² Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 17.

alternatiflerinin çok olması onların daha çok karmaşaya, anlaşmazlığa ve eğer çatışması yaşamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle gençlerin değerlerini açıklığa kavuşturmaları için onlara yardım edilmelidir. Değer açıklama yöntemi de gençlerin kendi değer sistemlerini kurmaları noktasında kullanılmaktadır.⁷³ Bunun gereği olarak da yetişkinlerin doğrudan iyi ve kötüyü öğretmelerine ya da öğrencileri etkilemelerine karşı çıkılarak öğretmenlerden değerlere karşı herhangi bir tutumu benimsememeleri istenmektedir. Bu niteliğinden dolayı değerleri açıklama yaklaşımında, ahlaki görecelik felsefesi ilkeleri doğrultusunda bireyin kendini keşfetmesi öne çıkarılmaktadır.⁷⁴

Değer açıklama yaklaşımının kendi savunucuları, bireyin kendi değerini kurmasına imkan tanımadığı gerekçesiyle diğer yaklaşımların etik olmadığını iddia ederek eleştiride bulunmaktadır. Fakat bu yöntem de dini ve siyasi açıdan eleştirilmiştir. Dini açıdan konuya yaklaşanlar; değerlerin göreceliğine yol açtığı gerekçesiyle bu yaklaşımı eleştirirken, siyasi açıdan yaklaşanlar ise, liberal siyasi düşüncenin eğitime yansması olarak gördükleri için eleştiri getirmektedirler. Yaklaşımın sınıfta uygulama sürecinde konunun önemsizmiş gibi algılanmasına varacak kadar düzensiz görüntülerin ortaya çıkması da eleştirilen diğer bir nokta olarak ifade edilmektedir.⁷⁵

C. Değer Analizi Yöntemi

Değer analizi, ahlaki değeri içeren örnek olaylar üzerinden sistemli düşünme becerilerini kullanarak öğrencilerin ahlaki değerleri kazanmasını sağlamaya çalışan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım öğrenciye sınıf içinde veya dışında nasıl davranılması gerektiği konusunda öğüt vermeye karşı çıkarak karşılaşılan problemleri neden ve niçin soruları temelinde kanıtlarla birlikte analitik ve rasyonel düşünme imkanı verdiğinden dolayı bu iki kavram değer analizi yönteminin merkezi konumundadır diyebiliriz.⁷⁶ Örneğin “başkalarının eşyalarını almamalıyız” şeklinde öğütler vermek yerine, bulduğu cüzdanı sahibine iade eden öğrencinin davranışının neden doğru ve dürüst olduğu her yönüyle tartışılır.⁷⁷ İşte, değer analizi yöntemi öğrencilerin değerleri içeren bu tür durumlarda kendi akıllarını, mantıklarını kullanarak bilimsel

---

⁷³ Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, s. 13.

⁷⁴ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 17.

⁷⁵ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 182.

⁷⁶ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 178; Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 23.

⁷⁷ Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, s. 14.

bir yaklaşımla kendi değerlerini kavramsallaştırmalarına ve içselleştirmelerine yardımcı olmayı hedefler.⁷⁸

Öğrencinin bir davranışa karar verebilmesi, bilişsel bir kapasiteyi de gerektirmektedir. Bu sebeple değer analizinde sadece rol modellere veya diğer iyi örneklerle işaret etmek değer kazandırmak için tek başına yeterli bir uygulama olarak görülmemektedir.⁷⁹ Bu yöntemin altında yatan temel varsayım, bireylerin kendi değerlerini açık bir şekilde anlayamayacaklarıdır. Bu sebeple örnek olaylar üzerinde bilimsel düşünme basamakları kullanılarak bireye analiz etme fırsatı sunulmaktadır.

Bu bağlamda değer analizi yaklaşımının hedeflediği amaçlar; öğrencilerin değerlerle ilgili konularda bilimsel araştırma ve mantıklı düşünmeyi kullanarak karar vermelerine yardım etmek, öğrencilerin kendi değerlerini kavramsallaştırmak ve çeşitli şekillerde ilişkilendirmek için mantıksal analitik süreçleri kullanmalarına yardım etmek şeklinde sıralanabilir. Bu amaçlara ulaşabilmek adına kullanılan metotların ise, delil gösterme ile birlikte akıl yürütmeyi de gerektiren yapılandırılmış akılcı müzakereler, prensipleri analiz etmek, ahlaka dair çeşitli durum ve olguları analiz etmek, araştırma ve tartışmalar olduğu ifade edilmektedir.⁸⁰

Eğitimciler tarafından faydalı olduğu düşünülen değer analizinin uygulanması noktasında da bazı aşamalar izlenmektedir. Bu aşamalar; sorunu öğrencilere sunma, sorunu açıklama, soruna ilişkin bilgi ve kanıtlar toplama ve kanıtların doğruluğunu değerlendirme, olası çözüm yollarını belirleme ve değerlendirme, alternatif çözüm yolları arasından seçim yapma ve seçim doğrultusunda eylemde bulunma şeklinde sıralanmaktadır.⁸¹

D. Ahlaki Muhakeme/Sorgulama Yöntemi

Ahlaki muhakeme yöntemi, literatürde ahlaki ikilem, ahlaki sorgulama veya ahlaki tartışma olarak da bilinmektedir. Bu yöntemde öğrencilere iki farklı değer ilkesinin çatıştığı gerçek yaşam problemlerini yansıtan ahlaki ikilem sunulur ve bu ikilem karşısında öğrencilerin kendileri için en uygun gördükleri davranış biçimini niçin seçtiklerini belirtmek için ahlaki tartışmaya girmeleri beklenmektedir. Burada amaç, bireylerin zihnine önceden belirlenmiş değerleri doğrudan aşılacak değil,

⁷⁸ Korkmaz, “Değerler Eğitimleri Yaklaşımları”, s. 39.

⁷⁹ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 24.

⁸⁰ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 178.

⁸¹ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 179; Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, s. 15.

bireylerin davranışlarına rehberlik edecek ahlaki ilkeler geliştirmelerine yardım etmektir. Yaklaşımın mantığına göre burada önemli olan öğrencilerin bulunduğu çözümler değil, bu çözüme ulaşırken kullandıkları akıl yürütme süreçleri ve neden o çözüme ulaştıklarıdır. Burada ahlaki ikilemin niteliği açısından bakıldığında bu ikilemin; gerçek yaşam problemlerini yansıtmaması, öğrenci düzeyine uygun olması, iki boyutlu cevaba sahip olması değil akıl yürütme boyutu üzerine odaklanması gerekmektedir.⁸² Ancak bu şekilde öğrenciler için sağlıklı bir muhakeme süreci yürütülebilir.

Öğretmenin bu süreçteki rolü ise, ahlaki ikilemlerin bulunduğu örnekler getirerek, öğrencilerin kendi çıkmazlarını, ahlaki çelişkilerini çözmelerine yardım etmektir. Öğretmen burada demokratik bir öğrenme ortamı sağlayarak, öğrencilerin fikirlerini özgürce paylaşmalarına ve karşılıklı diyalog geliştirmelerine, farklı gerekçeleri duymalarına rehberlik etmektedir. Öğrenci başkalarının fikirlerini de dinler, duruma göre, kendini olaydaki kişilerin yerine koyar.⁸³

Ahlaki muhakeme yaklaşımını esas alan değer öğretimi yapılırken bazı işlem basamaklarını kendi içinde barındırmaktadır. Bunlar; ahlaki ikilem içeren örneklerin sunulması, ikilem içeriğinin sunularak geçici cevapların alınması, ikilemle ilgili küçük grup tartışmalarının yapılması, grup sözcülerinin fikirlerini açıklaması ve nedenlerin tartışılması, büyük grup tartışması ile de öneriler üzerinde düşünerek mahkeme için sonuca ulaşılmasıdır.⁸⁴ Ahlaki muhakeme yöntemi sınıfta kolayca uygulanabilecek bir yöntem olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.⁸⁵

E. Örtük Programla Öğretim

Literatürde farklı şekillerde tanımlanan örtük program, “bir eğitim kurumunda öğrencilerin örgün eğitim dışında bilinçsiz olarak öğrendikleri inanç, değer ve tutumların tümü”, “resmi programda açıkça ifade edilmese de kazanılması arzu edilen bilgi, tutum ve değerlerin öğrenme-öğretme süreci içinde ya da ders dışı etkinliklerle öğrenciye aktarılması”⁸⁶, “öğrencilerin, bilerek öğretilmemesine rağmen

---

⁸² Yakup Keskin, “Değer Eğitimi Yaklaşımları”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (Ed.) Mustafa Köylü, Nobel Yay., Ankara 2015, s. 95.

⁸³ Korkmaz, “Değerler Eğitimleri Yaklaşımları”, s. 40.

⁸⁴ Yarar Kaptan, “Karakter ve Değer Eğitiminde Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler”, s. 157.

⁸⁵ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 177.

⁸⁶ Yarar Kaptan, “Karakter ve Değer Eğitiminde Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler”, s. 159.

veya okul sistemi tarafından aktarılan, öğrendikleri bütün şeyler⁸⁷ şeklinde tanımlanmaktadır.

Günümüzde öğrencilerin bilişsel gelişimi kadar sosyal gelişimlerinin de önemli olduğu, sosyal gelişimi sağlamada da örtük programın önemli etkisinin olduğu belirtilmektedir. Çünkü bu program okulun sosyo-kültürel özelliklerini oluşturmaktadır. Nitekim programın kapsamı, toplantılar, kıyafet düzenlemeleri, öğrenciyi izleme ve diğer bütün kültürel özellikleri aracılığıyla okulun öğrencilere dolaylı olarak öğrettiği her şey olarak belirtilmektedir. Son zamanlardaki bu kapsam alanındaki uygulamaların değerler eğitiminde ve karakter gelişimindeki önemi daha çok vurgulanmaktadır.⁸⁸

Okullarda, öğrencilerin kültürel geçmişleri dikkate alınmadan onlara ortak değerleri kazandırabilmek için kasıtlı uygulamalarda bulunarak bunlar aracılığıyla okullarda farklı kaynaklar üzerinden bazı değerler öğrencilere sunulmaktadır. Öğrencilere sunulan bu değerler temelde üç kaynağa bağlanmaktadır. Bu kaynaklar şu şekilde özetlenebilir:⁸⁹

Sınıf içi ve dışında okulun yürüttüğü faaliyetler vasıtasıyla öğrencilere yansıtılan değerler: Okulda yapılan uygulamalar ve sınıf içinde öğretmenlerin sergilediği davranışlarla öğrencilere değerler kazandırılmaya çalışılır.

Ders kitapları ve diğer kaynak materyallerden öğrencilere yansıtılan değerler: Örneğin, resmi programda kadının erkek ile eşit koşullarda toplumsal yaşamda yer alması gerektiği vurgulanırken konu işlenişinde yer verilen görsellerde kadınlar, çocuğa bakmak, temizlik yapmak gibi geleneksel konumları yansıtacak biçimde gösterilerek öğrencilere toplumsal cinsiyet rolleri hakkında örtük mesajlar verilmektedir.

Okul sistemine yansıyan sosyal ve politik değerler: Her iktidar kendi ideolojik görüşü ile çelişmeyen mesajları öğrencilere hem resmi program aracılığıyla açıkça hem de örtük program aracılığıyla üstü kapalı olarak vermektedir.

Örtük programın etkili ve verimli olabilmesi için bilinçli bir şekilde okul, aile ve diğer sosyal çevre tarafından uygulanabilmesi için bazı öneriler sıralanmaktadır.

---

⁸⁷ J. Mark Halstead, "Değerlerin Gizli Müfredat Aracılığıyla Öğrenilmesi", Çev. Hatice Kübra Kula, *Değerler ve Eğitimi II*, Eds. Recep Kaymakcan vd., dem Yayınları, İstanbul 2015, s. 39.

⁸⁸ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 31.

⁸⁹ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, ss. 32-33.

Bunlar; tüm paydaşların sorumluluklarının farkında olması, eğitimin amaçlı, bilinçli ve yararlı bir şekilde planlanması, öğrencilerin günlük deneyimlerini içermesi, faaliyetlerin okulun tümünü kapsamaması, ahlak kavramının açık hale getirilmesi vb. şekilde ifade edilmektedir.⁹⁰

F. Bütüncül Yaklaşım

Değerler eğitimine ilişkin yaklaşımlardan bir diğeri de bütüncül yaklaşımdır. Okul kültüründeki ve okul yaşamındaki değerler üzerinde çevrenin de önemli etkileri olduğunu savunan bu yaklaşım, sınıf ortamı dışında, okul, aile veya çevreyi kapsayan tüm faaliyetleri içermektedir.⁹¹ Bu yaklaşım içinde öne çıkan alt yaklaşım; Adil Topluluk Okullarıdır.

Adil Topluluk Okulları: Kohlberg tarafından geliştirilen adil topluluk okulları yöntemi ilk olarak 1974 yılında Kohlberg ve arkadaşları tarafından 9-12. Sınıflardan 60 öğrenci ve 6 öğretmenle ABD’de Cambridge’de bir okulda uygulanmıştır. Bu yöntemin temelinde okul yapısını, çocukların doğrudan karar alma süreçlerine katılabilecekleri ve demokratik ilkeleri içselleştirebilecekleri bir ortama dönüştürmek yatmaktadır. Bu nedenle adil topluluk okulları okuldaki tüm personelin sorumluluk aldığı, demokratik bir okul kültürünün yaygınlaştığı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla bütün bu süreçleri gerçekleştirebilmek için okulda üç kurulun oluşturulması gerekli görülmektedir. Bunlar;

Danışma Kurulu: Bir öğretmenin danışmanlığında okuldaki sorunları tartışmak üzere toplanan küçük öğrenci gruplarını kapsamaktadır.

Haftalık Toplantı Grubu: öğrenci gruplarının haftalık olarak okulda meydana gelen olayları görüşüp bu konuda kararlar aldıkları toplantı gruplarıdır.

Komite: 8 öğrenci, 2 öğretmen veya bir yöneticiden ve periyodik olarak değişen kurul olup okulla ilgili alınacak kararlarda üst kurul görevi görmektedir.⁹²

Buradan hareketle bu okulların yönetim anlayışında öne çıkan niteliklerin, doğrudan demokrasiyi esas alması ve tam eşitlik ilkesi olduğu söylenebilir.⁹³ Bu bağlamda adil topluluk okulları, okullardaki kuralları belirlemede tüm personeli etkin kılan, sorumlulukların paylaşıldığı demokratik okul sürecinin yaşandığı bir

⁹⁰ Yarar Kaptan, “Karakter ve Değer Eğitiminde Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler”, s. 160.

⁹¹ Yarar Kaptan, “Karakter ve Değer Eğitiminde Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler”, s. 160.

⁹² Keskin, “Değer Eğitimi Yaklaşımları”, ss. 97-98.

⁹³ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 28.

yaklaşımın ürünüdür. Katılımcı demokratik ortam, öğrencilerin okulun düzen ve yönetiminde sorumluluk alarak gerçek yaşam ikilemleri ile yüzleşmelerini sağlaması açısından önemlidir.

Adil topluluk okulu modelinin değerler eğitimine yönelik önermeleri iki ana çerçevede toplanabilir. Bunlar; 1. Okul değerlerin aktarılmasını içerdiği için ahlaki konuları içeren tartışmalara, değerlerin geçerliliklerinin irdelenmesine olanak sağlamak, çocukların ahlaki yargı dengelerinin bir üst evreyle yapı özellikleri ile karşılaşmalarına olanak vererek sarsılmasını sağlamak, 2. Okul yapısını çocukların karar alma ve yürütme sürecine katılabilecekleri doğrultuda demokratikleştirmek, çocuklara demokrasinin prensiplerini öğrenirken paralel uygulama örnekleri sağlamak.⁹⁴

Bu yaklaşımın hedeflerinden bir diğeri ise, sadece ahlaki muhakeme ve ahlaki bilginin gelişmesi değil tecrübeye dayalı olarak demokratik toplum değerleri kazanmaktır. Bu okullar öğrencilere gerçeklik duygusunu yaşama imkânı sunmanın yanında “tecrübe en iyi öğretmendir” anlayışını yerleştirmektedir.⁹⁵

Adil topluluk okul modelini savunanlar, bireyin ahlaki bir varlık olarak gelişebilmesinin tek yolunun doğrudan sosyal deneyimler yaşaması gerektiğini ve öğrencilerin gerçek yaşantılarıyla doğrudan ilgili olmayan akademik söylemlerin yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca Kohlberg’e göre çocuğun yaşam sürecinde büyükleriyle ortak faaliyetlerde bulunması çocuğa farklı rolleri tecrübe etme fırsatı verdiği için önemlidir. Ona çocuğun bizzat rol aldığı söz konusu faaliyetler sayesinde çocuklar toplumun birer minyatürü gibidir. Çocuk orada toplumun kaidelerini ve rol sistemlerini öğrenmektedir.⁹⁶

IV. Değer Öğretimi Hareketleri

Karakter Eğitimi: Etimolojik kökeni itibarıyla, İngilizce “Character”, Yunanca “Charassein” (Değerli bir taşı ya da metal bir yüzeyi oymak) kelimesinden türetilen bir kavram olarak karakter, terim olarak, bir bireyi ya da ırkı diğerinden ayıran ahlaki ve zihinsel niteliklerin toplamı; kişisel nitelikler ve aklın özel yapısı şeklinde tanımlanmaktadır.⁹⁷

---

⁹⁴ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 29.

⁹⁵ Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 186.

⁹⁶ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, ss, 30-31.

⁹⁷ İbrahim Turan, “Karakter Eğitimi”, *Marife*, Bahar 2014, s. 76.

Literatür tarandığında karakter, değerlerin organize edilmiş bütünü, insan iradesinin istikrarlı ve sabit bir hale gelmesi ve insanın alışkanlıklarının bütünü, bireyin kendine özgü yapısı, onu başkalarından ayıran temel özellik ve bireyin davranış biçimlerini belirleyen ana özellik şeklinde tanımlandığı görülmektedir.⁹⁸ Kişinin karakteri, içselleştirip özümlediği değerlere ve alışkanlıklara bağlı olduğundan değişiklik göstererek kendisine ve topluma faydalı olabilir yahut hem kendine hem de topluma zarar verecek şekilde de olabilir. Bu nedenle karakter ahlaki olan ve ahlaki olmayan şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Davranışlara kaynaklık eden ilkelerin toplumun ve zamanın ahlaki ilkelerine uygun olması ahlaki karakter, bencillik gibi kuvvetlerin bireyin istikrar ve dengesini bozması ise ahlaki olmayan karakter olarak adlandırılmaktadır.

İnsan yaşamına doğrudan etki eden değerlerin bir bütünü olarak karakter, doğuştan itibaren ailede oluşmaya başlayan sonrasında da çevre ve okulda şekil alan bir davranış biçimidir. İşte bu noktada karakter eğitimi kavramı karşımıza çıkmaktadır. Karakter eğitimi, çocuklarımıza, öğrencilerimize nasıl iyi karar vereceklerini ve ona göre nasıl davranacaklarını öğretmekle ilgilidir. Dolayısıyla karakter eğitimi, günümüzde okulların değer aktarımında kullandıkları temel değer öğretimi hareketlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Bu noktada karakter eğitimi, “bir öğrencide anlama, sorumluluk ve temel ahlaki değerler üzere davranma eğilimi geliştirme sürecidir.”⁹⁹ Dolayısıyla bu tanımlama aslında karakter eğitiminin hem bilişsel hem duyuşsal hem de davranışsal boyutuna vurgu yapan daha genel bir çerçeveyi ifade etmektedir. Ekşi’ye göre ise karakter eğitimi, yetişen yeni nesle, temel insani değerleri kazandırma, onlara karşı duyarlılık oluşturma ve onları davranışa dönüştürme konusunda yardımcı olma gayretlerinin ortak adıdır.¹⁰⁰

Lickona, karakter eğitiminin verilmesi sorumluluğunun sadece okullarda değil bütün toplumda olduğunu belirtmekte ve toplumların sorumluluklarını aşağıdaki şekilde ifade etmektedir.¹⁰¹

---

⁹⁸ Yılmaz, *Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun Öykülerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 42; Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, s. 16.

⁹⁹ Wilhelm Gretchen M.-Michael W. Firmin, *Character Education, Christian Education Perspectives, Journal of Research on Christian Education*, vol. 17, no. 2, s. 187’den akt. Turan, “Karakter Eğitimi: Amerika Örneği”, s. 78.

¹⁰⁰ Ekşi ve Katılmış, *Karakter Eğitimi*, s. 40.

¹⁰¹ Thomas Lickona, *Educating for Character New York: Bantam Books, 1992’den aktaran Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, s. 18.*

1. Yalnızca erdemli insanlar özgür ve demokratik hükümete destek olabilirler.

2. İyi karakter kendiliğinden biçimlenmez. Öğretim sürecine destek verilerek ve örnek öğrenme uygulamalarıyla uzun sürede gelişir.

3. Çocukta geliştirilmiş iyi karakter ilk olarak ailenin sorumluluğundadır. Sonrasında toplumun, okulun, dini kurumların ve gençlere hizmet veren diğer grupların sorumluluğunda biçimlenir.

4. Vatandaş yetiştirme ancak etkili akademik öğretim ve karakter geliştirmekle mümkün olabilir.

5. Etkili karakter eğitimi ile olumsuz öğrenci davranışları azalır. Akademik başarı artar ve gençler sorumluluklarını bilen vatandaşlar olur.

Yapılan bu açıklamalar bağlamında karakter eğitiminin insanın yaşamı boyunca devam ettiği, maksatlı ve kapsamlı olacak şekilde hayatın her anında temel değerleri teşvik ettiği söylenebilir.

Kaymakcan ve Meydan'ın da belirttiği gibi, değer eğitimi genel anlamda değerler arasında tercih yapabilme yeteneğine indirgeyen değer açıklama; ahlaki ikilemleri çözümlenmeye odaklanan ahlaki muhakeme veya ahlaki problemleri somut bilimsel meseleler gibi ele alan analiz yöntemleri ya da gencin bireyselliğini görmezden gelerek eğitimi telkin ve örnek olmaya mecbur kılan değer aktarma yaklaşımlarının hiç birisinin tek başına istenen sonuca ulaştırması beklenmemelidir.¹⁰² Zira değerlerin öğretimi bütüncül bakabilme ve uygulamada buna göre aksiyon almayı gerekli kılmaktadır.

Vatandaşlık Eğitimi: Günümüzde değer eğitimi hareketlerinden birisi de vatandaşlık eğitimidir. Ancak vatandaşlık eğitiminin kavramsal çerçevesini ortaya koymada bazı sorunlarla karşılaşıldığından literatürde tek bir tanımının olmadığı görülmektedir. Kirschenbaum, vatandaşlık eğitimi ülkenin kanuni ve siyasi ilkelerinin verildiği bir eğitim olarak ifade ederken, verilecek olan bu eğitimin kamunun iyiliği, kişisel haklar, adalet, eşitlik, çeşitlilik ve vatanseverlik gibi değerleri içerdiğini belirtmiştir.¹⁰³ Nazıroğlu ise vatandaşlık eğitiminin farklı tanımlanmasında hak ve ödevler konusunun etkili olduğunu belirtmektedir. Ona

¹⁰² Kaymakcan ve Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, s. 183.

¹⁰³ Yazar Kaptan, "Karakter ve Değer Eğitiminde Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler", s. 163.

göre, 1930'lu yıllarda İngiltere'de yapılan bir tanımlamada çocuğun okulda geliştirdiği sadakat duygusunu tüm hayatına transfer etmesinden bahsedildiği, vatandaşlık eğitiminin çocuğa, içinde yaşadığı topluma hizmet aşkı aşılması gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu tanımlama sorumluluklar temelinde gerçekleşmektedir. Buna karşılık haklar temelinde ortaya çıkan tanımlamada ise bireyin özgürlüğünün genişletilmesi üzerinden hareketle okulda liberal bir eğitim yapılması gerektiği, okulda bireyin katılım, ifade, vicdan ve seçme özgürlüğünün öne çıkarılması savunulmaktadır.¹⁰⁴ Ancak Kymlicka, vatandaşlık eğitiminin sadece politik bir boyuta indirgenerek iyi vatandaş inşa etme çabasının eksik kalacağını; zira vatandaşlık eğitimi içinde de mizaç, erdem ve sadakat değerlerine yer verildiğini dile getirmektedir. Zira çocuklar bu değerleri sadece vatandaşlık dersinde öğrenmeyip genel olarak bütün eğitim sistemi aracılığıyla edinmektedirler.¹⁰⁵

---

¹⁰⁴ Bayramali Nazıroğlu, *Vatandaşlık ve Din Eğitimi*, Açılım Kitap, İstanbul 2013, s. 88.

¹⁰⁵ Nazıroğlu, *Vatandaşlık ve Din Eğitimi*, s. 107; Turan, *Geleneksel ve Modern Arasında Ahlak Değerler ve Eğitim*, s. 61.

İKİNCİ BÖLÜM

NAZAN BEKİROĞLU ROMANLARINDA DEĞERLER

Değerler konusu ele alınırken onun hangi tür sınıflandırmaya tabi tutulacağı noktasında literatürde farklı bazı sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Kimi çalışmalarda değerler *içkin*, *aşkın* ve *normatif* olarak üç kısımda incelenirken¹⁰⁶, kimlerinde amaç ve araç değerler olarak sıralanmaktadır.¹⁰⁷ Ancak bu bölümde eserler incelenirken Spranger'in değer sınıflamasından hareketle ve din eğitimi alanına uygun olarak dini ve ahlaki değerler başlığı altında ele alınacaktır.

I. Dini Değerler

Değerler, insanların, duygu, düşünce ve davranışlarında arzu edilir ve peşinden gidilmeye değer gördükleri şeylerdir. Öte yandan din de, hem fertleri hem de toplumları etkisi altına alan, insanın tutum ve davranışlarını yönlendiren, insanlar arası ilişkileri ve toplumsal hayatı düzenleyen bireysel ve toplumsal hayatın en temel kurumlarından birisidir.¹⁰⁸ Buna göre, değerlerin hedefleriyle dinin hedeflerin örtüştüğünü söylemek mümkündür. Bu bakımdan, genel olarak insani değerlerden bahsederken, bunları dini olan veya olmayan şeklinde ayırmak doğru görünmemektedir. Çünkü din, aslında insanın bütün hayatına karışmış ve yaratıcının gördüğü düşünülerek yapılan her şey aslında dini bir değer taşımaktadır.¹⁰⁹ Nitekim ahlak kaidelerini, beşerin hayatını düzenleyen muamelelerin dayandığı esasları insanlara ilk öğreten kaynak dindir. Gerçekten de bireylerin ve toplumların tekamülünde, medeniyetlerin ve geleneklerin şekillenmesinde, dinin rolü çok büyüktür. Dinin merkezinde yer alan ahlaki ve insani değerler, birey ve toplumların kimlik ve kişiliklerinin oluşmasında önemli bir etkidir. İnsanın iyiye, doğruya,

---

¹⁰⁶ Bkz. Hakan Poyraz, "Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 26-28 Kasım 2004, Dem Yayınları, İstanbul, 2013, s. 85.

¹⁰⁷ Bkz. Milton Rokeach, *The Nature of Human Values*, New York: Free Press, 1973, ss. 23-25. Ayrıca yapılan farklı bir tasnif için bkz. Mustafa Tekke, "Değerlerin Tanımı ve Sınıflandırılması: Milli-Manevi Değerler ve Evrensel Değerler", *Karakter ve Değerler Eğitimi*, Ed. Bayram Özer, Pegem Yayınları, Ankara, 2019, ss. 79-93.

¹⁰⁸ Hasan Dam, *Din, Ahlak ve Değer*, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (Editör) Mustafa Köylü, Nobel Yay., Ankara 2015, s.23.

¹⁰⁹ Veysel Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yayınları, 1996, s. 118.

güzele ulaşmasına kılavuzluk eden bu değerler, huzurlu bir toplumun mayasını teşkil etmektedir.¹¹⁰

Dini değerlerin romanlarda işlenişi konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında; din, Allah, Tanrı, Peygamber, cennet-cehennem, melek-şeytan, ölüm, dua, şükür, tövbe gibi kavramların öne çıktığı görülmektedir.¹¹¹ Dolayısıyla bu çalışmada da benzer şekilde dini değerler Nazan Bekiroğlu romanlarından hareketle ele alınacaktır.

Nazan Bekiroğlu romanlarında dini değerler konusu, dine ait bazı kavram ve semboller üzerinden ele alınmaktadır. Bu nedenle burada dini değerler; Tanrı, Peygamber, Cennet-cehennem, melek-şeytan, ölüm-ahiret, tövbe ve dua-şükür kavramları altında ele alınacaktır.

A. Tanrı

İnsan maddi ve manevi yönü bulunan ve hayatını devam ettirebilmesi için bu iki yönünün de doyurulması gereken bir varlıktır. İnsandaki manevi ihtiyaç öncelikle inanma duygusu ile kendini göstermektedir. Çünkü her insan hayatının her anında üstün bir yaratıcıya sığınma, güvenme ve yardım isteme ihtiyacı hissetmektedir. Bu durum insanın ilk yaratılış özelliği ile açıklanabilir olup, insanın kendi yaratıcısını tanımaya ve ona yönelmeye müsait bir yapıda olduğunu göstermektedir.¹¹² Dolayısıyla insanda doğuştan var olan bu eğilim tarih boyunca bütün toplumlarda farklı tür ve düzeyde yüce bir varlık fikri olarak kendini göstermektedir.

Bütün insanlar için ortak olan yaratılış özelliği fitrat kavramı ile ifade edilerek insanda tanrı fikrinin doğuştan geldiğini ileri sürenlerin yanında, bilimsel olarak herhangi bir biyolojik yönünün olmadığını, varsa bile bunun tespit edilemeyeceği iddiasında bulunan farklı görüşler de mevcuttur.¹¹³ Buradan hareketle her zaman üstün ve güçlü bir varlığın yardımına ihtiyaç duyan insan, fitratı gereği yönünü tek olan Allah'a çevirebileceği gibi onun dışında herhangi bir nesne veya objelere de

---

¹¹⁰ Abdullah Aygün, Değerler Eğitimi Açısından Erken Dönem Mekki Ayet ve Surelerin Önemi, 2. Uluslararası Güneysu Sempozyumu: Ahlaki Sorunlar, Gençlik ve Değerler Eğitimi Bildiri Kitabı, (Editörler) Bayramali Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık, Yediveren Kitap, Rize 2018, ss. 178-179.

¹¹¹ Bkz. Elif Sobi, *Gençliğin Okuduğu Romanlarda Dini ve Ahlaki Değerler*, Gece Akademi Yayınları, Ankara 2018, ss. 67-102.

¹¹² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001, s.125.

¹¹³ Tanrı tasavvurunun oluşumu hakkında geniş bilgi için bk. Emine Erdoğan, *Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014, ss. 46-60.

çevirebilir. Bu bağlamda ifade edilebilir ki, fitrat insanı her ne kadar bir olan Allah'a yönlendirse de çevresel şartların kişi üzerindeki etkisiyle bu durum değişiklik gösterebilir. Hz Muhammed'in "Her doğan Fıtrat üzere doğar sonra anne- babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar." hadisi bu noktaya açıklık getirmektedir.¹¹⁴ Dolayısıyla İslam inancında insan varoluş serüveni ve yaratılış özelliği itibariyle üstün bir değere sahiptir.¹¹⁵ Allah'ın kendi ruhundan üfleyip en güzel şekilde yarattığı insanın¹¹⁶ şerefli bir varlık olduğunun farkında olup akla ve vicdana dayalı bir gelişim yolu izleyerek fitratına uygun davranışlarda bulunması esası tevhid inancı etrafında şekillenmektedir. Bu çerçevede Tanrının bazı vasıfları olarak; varlığı ve birliği, mutlak yaratıcı olması ve evreni bir nizama göre yaratması, yarattıklarına güven vermesi, güç ve kudret sahibi oluşu, her şeyi bilmesi ve adaleti konu edilmektedir.

Tanrının Varlığı ve Tekliği (Tevhid): Nazan Bekiroğlu'nun romanlarında Allah'ı; zatında sıfatlarında¹¹⁷ ve fiillerinde tek tutmak ve eşsiz olduğuna inanmak anlamına gelen Tevhid¹¹⁸ ile ilgili olarak yazar; "Her yerde tapınak çünkü kuzeyde yaşayan bu kavim için Tanrı tekti ve her yerdedi."¹¹⁹, "Tanrı var, Tanrılar yok. Ey biricik Tanrı, senden başkası yok."¹²⁰, "Çünkü prens sadece saltanatının değil şu tek ve biricik Tanrı'nın da emanetçisiydi."¹²¹ gibi ifadeleriyle tanrının tekliğini ve biricikliğini vurgulamaktadır.

Genel olarak bakıldığında Bekiroğlu romanlarında tevhid inancı etrafında şekillenen bir tanrı inancını öne çıkaracak şekilde, Allah'ı çeşitli açılardan niteleyen sıfatlara yer verildiği görülmektedir. Örneğin; tanrının mutlak yaratıcı olduğu ve yaratıcılığına ait nizam romanlarda sıkça geçmektedir. Şu ifadeler bu hususa örnek olarak verilebilir:

Güldüren de ağlatan da O olan Rabbim, dirilten de öldüren de O sensin, bildim. Sensin "güneş ve ay'ın hareketini bir hesaba göre" düzenleyen, ay içinde

¹¹⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.125.

¹¹⁵ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitapevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 279.

¹¹⁶ Secde, 32/9.

¹¹⁷ Sıfat tabiri, Kur'anda geçmemekler birlikte daha çok Allah'a isnad edilen ve uygun olmayan sıfatların reddedilmesi kastıyla kullanılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Mücteba Altındaş, "İlahiyât", *Sistemantik Kelam*, Ed. Hüseyin Aydın-Sefa Bardakçı, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 124.

¹¹⁸ Geniş bilgi için bk. Mevlüt Özler, "Tevhid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 18-20.

¹¹⁹ Nazan Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s. 63.

¹²⁰ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 95.

¹²¹ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 102.

sonunda kuru bir hurma dalına döneceği konaklar tayin eden. İki doğunun da Rabbi, iki batının da Rabbi sen, sensin “Güneş ve Ay’ı bir araya getiren”.¹²²

Yaradan kusursuz kurmuştu endazesini, yaratılış mükemmeldi. Ama kul kısmı dünyayı eğiltmekle kalmadığı gibi bu eğrilikten dolayı rahatsızlık da duymuyordu. Ahir zamandayız besbelli.¹²³

‘Semavi bir dinin mensuplarıyız biz elhamdülillah’ diye başladı genç adam, ‘Alemleri yaratan Allah'a hamdolsun. O bir kavmin değil alemlerin Rabbidir elbet. Hiçbir kavmin diğerine bir üstünlüğü olmadığını da biliriz.’¹²⁴

Bilirim ki kader yazılmış, defteri dürülmüş kaldırılmış, mürekkebi de kurumuştur. Ama her an yaratma halinde olan da Sensin. Öyleyse Sen yazılmış kaderleri bile geri çevirirsin.¹²⁵

Muazzam bir oluştu. Hiçbir şeyin varlığı diğerinden bağımsız değildi.¹²⁶

Sebepleri önce yazan sonra yaratan Tanrı Adem'e önce isimleri öğretmişti de hayatları sonradan vermişti.¹²⁷

Sanki büyük bir katta ol denmişti kader gerçekleşmişti.¹²⁸

Bekiroğlu'nun romanlarında tanrı inancı ile ilgili ifadelere bakıldığında insanın her zaman bir olan Allah’a yönelmediği, bunun dışında kendisine yeni güçler aradığı ve onlardan yardım beklediği ve hatta bazen insanların tanrı kavramını ve onun gücünü kendi çıkarları için kullandığı, yani bu kavramı istismar ettiği görülmektedir:

Çünkü azlık zafiyetti. Hele teklik: Hiçlik. Oysa çokluk kuvvet demektir. Ve çok tanrı her zaman için bir tanrıdan daha fazla güç demektir.¹²⁹

Başlangıçtan bu yana, zabtedilen bir ülkeden geriye götürülecek en kıymetli şey, tanrılar ordusuna katılacak yeni tanrılar olmuştu ve hiçbir hükümdar bu katılıma ses çıkarmamıştı. Ses çıkarmak şöyle dursun her savaşın aslan payı gibi bekler olmuştu bu Tanrı yağmasını.¹³⁰

Artık her şeyin tanrısı vardı. Adaletin ve kanunun, yağmurun ve fırtınanın, suyun ve ateşin, havanın ve toprağın, aşkın ve evliliğin, güneşin ve kadının, rüzgarın ve erkeğin, buğday başağının, hasat zamanının, doğurmanın ve ölmenin, acının ve onanmanın. Hepsinin tanrısı vardı ve hepsi diğerlerinden farklıydı.¹³¹

Üstelik bu Tanrıların korkuları, acıları, saadetleri, kavgaları, aşkları vardı. Aşkın Tanrısı vardı, tanrının ölümü vardı sonra tekrar doğuşu vardı yani ölümsüzlükleri vardı. Ama yine de insanların sunularına, adaklarına, kanlarına muhtaçtı bu tanrılar, canlarına susuzdular. Hepsi de kana susamıştı, Hepsi de acı istiyordular.¹³²

¹²² Nazan Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, ss. 213-214.

¹²³ Nazan Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s. 49.

¹²⁴ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 73.

¹²⁵ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 338.

¹²⁶ Nazan Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s. 161.

¹²⁷ Nazan Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 9.

¹²⁸ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 11.

¹²⁹ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 64.

¹³⁰ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 63.

¹³¹ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 64.

¹³² Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 64.

Tanrılar hükümdarı el üstünde tutar halkın nezdinde ayrıcalıklı ve üstün kılarken, onlardan bekledikleri de el üstünde tutulmalarıydı. Ama el elin üstündeydi ve tanrılardan her birinin eli arkasında bir rahibin eli vardı.¹³³

Verdiği sözü tutmamanın bedelini ağır ödemişti. Kendisine aşık olan tanrı Apollon'dan, aşkına mukabil, geleceği görme yetisi istemiş fakat Apollon ona bu yetiyi bahsettiğinde derin bir ikileme düşmüştü Cassandra. Çünkü bedenini tertemiz saklamak ve rahibe olmak istiyordu. Daha yüksek bir gerekçeyi sahiplenerek dönmüştü sözünden. Ancak öfkeli tanrı ona öyle bir karşılık vermişti ki Cassandra bundan böyle olacakları bilecek, görecek ama buna kimsecikleri inandıramayacaktı.¹³⁴

Yarattıklarına Güven Vermesi: Bekiroğlu'nun romanlarında Tanrının güç ve kudretinin yanı sıra O'nun yarattıklarına güven vermesinin meydana getirdiği psikolojik rahatlığın ve kişinin sakin bir ruh haline bürünmesi duygularının ustalıkla kullanıldığı görülmektedir. Buna ilişkin ifadeler romanlarında şu şekilde yer almaktadır:

Buraya kadar getiren Allah sonrasında da Kerim'di. Hem O, Ekreme'l-Ekrem'in'di.¹³⁵

'Allah'ım' dedi, 'bana bir yol göster. Hangi adımım seni benden razı kılar bir kestirebilsem. Ona göre hareket etsem. Ey Hüda-i Alemin, bana bir işaret gönder.'¹³⁶

Hafız, kederlenme. Ulu Tanrı bir kapıyı açmadıkça bir kapıyı kapamaz.¹³⁷

Düştüm, düşenin dostu Allah, tut elimden kaldır beni.¹³⁸

'Sil' dedi başrahip bir kez daha. Nasıl silsindi? Tek ve biricik Tanrı'nın adı üzerinden bir inkar, bir muhalefet çizgisi nasıl geçirsindi? 'Ey biricik ve tek Tanrım', dedi, kaldırdı başını. Ne gelirse göklerden geleceğinin emniyetiyle, daha da bir şey diyemedi.¹³⁹

Romanlarda, güven veren bir varlık oluşunun yanında kahramanlar üzerinde acziyetlerinin farkındalığını uyandırabilmek için, tanrının kendisine sığınılan ve aynı zamanda davranışları kontrol altında tutabilmek adına yardımına ihtiyaç hissedilen bir varlık olduğuna işaret edilmektedir. Bu durum O'nun güç ve kudret sahibi oluşuyla da yakından ilgilidir: "Ya Rabbim diyorum, Zehra nerededir şimdi, ne yapıyordur?"¹⁴⁰ "Allah'tan korkmasa nedamet getirecekti. Allah'tan korktu.

¹³³ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 65.

¹³⁴ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 32.

¹³⁵ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 319.

¹³⁶ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 348.

¹³⁷ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 473.

¹³⁸ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 145.

¹³⁹ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 195.

¹⁴⁰ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 191.

Sustu.”¹⁴¹ “Tek muradım, bütün yaratılmışların sahibi olan Tanrım bu ayıpla yaşatmasın beni.”¹⁴²

Tanrının Her Şeyi Bilmesi: Allah’ın gizli ve açık her şeyi bilmesi anlamına gelen ilim sıfatı, Kur’anın üzerinden en fazla durduğu sıfattır.¹⁴³ Tanrının her şeyi bilen sıfatını yansıtan ifadeler ise romanlarda şu şekilde geçmektedir:

O zaman, peki, demişti Yusuf, Züleyha’ya. Sen görüş gücü, bir bez parçası ile yok olan bir puttan utanıyorsun da, her yerde olanları ve olacakları bilen, her zaman da olanları ve olacakları gören, üstelik kalplerin içindeki niyetleri dahi bilen, kendisine gizli saklı olmayan benim Rabbimden neden utanmıyorsun? Sen utanmıyorsan benim ondan utanmamı neden anlamıyorsun? Üstelik ben Rabbimin gözlerini bağlayamam.¹⁴⁴

Sen ki her şeyi bilensin. Her şeyi gören ve işitensin. Benim niyetimi benden daha iyi bilirsin. Sen ki kaderleri yazan yazgısı içine düşmüş kalpleri okuyansın...¹⁴⁵

...feleğin hangi rüzgarının onu bu kapılara attığını sadece Allah bilirdi.¹⁴⁶

Adaletli Olması: Adalet, Esmâ-i Hüsnâ hadisinde Allah’ın 99 isminden birisi olarak sayılmaktadır. Kur’an-ı Kerimde 28 ayette geçiyorsa da bunlarda Allah’ın adalet anlayışına değinilmemekte, yalnızca bir ayette¹⁴⁷ Allah’ın sözünün adaletli olduğu belirtilmektedir. Ancak adalet anlamına gelen “kıst” kelimesinin Kur’an’da ve hadislerde Allah’a izafe edildiği belirtilmektedir. Böylece Allah adaletin zıddı olan zulümden tenzih edilmiş olmaktadır.¹⁴⁸ Bekiroğlu’nun romanlarında Allah’ın vurgulanan diğer sıfatı da adaletli oluşudur. Yazar, Allah’ın, kulunu imtihana tabi tutarken gücünün yetmeyeceği şeylerle onu sınamayacağını şu örneklerle ifade etmektedir:

Ben yalanı kaldıramayacak kadar hafifim. Taşınabilecekten fazlasını vermezdi Rab, biliyordum ya, taşıdıysam da kaldıradım. Yalandan başka ne düşseydi hikayeme Allah biliyor kaldıracaktım.¹⁴⁹

Allaha reva mı? Senin de benim de Allah’ım olan Allah bunu sormaz mı?¹⁵⁰

Hesabı, bütün mazlumlar gibi hesap gününün sahibine havale etti.”¹⁵¹

¹⁴¹ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s.197.

¹⁴² Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha*, s. 51.

¹⁴³ Altındaş, “İlahiyât”, s. 128.

¹⁴⁴ Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha*, s. 135.

¹⁴⁵ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 142.

¹⁴⁶ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 464.

¹⁴⁷ En’am, 6/115.

¹⁴⁸ Bk. Bekir Topaloğlu, “Adl”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul, 1988, s. 387.

¹⁴⁹ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 232.

¹⁵⁰ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 278.

¹⁵¹ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 339.

Tanrının aynı zamanda insanları imtihana tabi tuttuğu ve bu imtihanları insanlar arasında farklı kıldığı da belirtilmektedir.

Ama Hüda, Sehend'den esirgediğini Settarhan'a fazlasıyla vermiş.¹⁵²

Yeryüzünde her şey iyi ile kötü arasında ki mücadeleden ibarettir. İnsana düşen, bu ikisi arasında kendi safını seçmektir.¹⁵³

İnsanın gücü kadar sınanması Allah'ın adalet sıfatı gereği olduğu kadar merhamet sıfatının da bir göstergesidir. Bununla bağlantılı olarak, hiçbir insan diğerinin rakibi değildir. Tabi olunan yol, güç ve hesap kendine özgü olduğundan imtihanların da insanların imkanlarıyla orantılı olduğu söylenebilir.¹⁵⁴

Tanrının yarattıklarına yardım ettiği ve onları rızıklandıran olduğuna ise Rezzak ismiyle ile şu ifade örnek verilebilir.¹⁵⁵

“Niye onlara yemek veriyorsun ki? Rezzaku'l-Alem olan Allah onların da rızkını vermez mi?” Derviş çuvalı bağlamaya devam etti, başını kaldırmadan. “Allah veriyor onların rızkını zaten” dedi. Ben sadece sebebim, vesileyim.

Yukarıdaki ifadeler din ve inanca dair değerlerin doğru/yanlış yaşanması ve aktarılmasında çevresel şartların rolü ve gücüne işaret etmektedir. Bilindiği üzere her toplumsal grupta, o grubun kültürünü bir sonraki kuşağa sistemli bir şekilde öğretmesi sonucu grup üyeleri ortak özellikler geliştirmekte ve böylece o toplumun temel kişilik özellikleri ya da gelenekleri diyebileceğimiz örfü oluşmaktadır. Dolayısıyla birey, hangi olay karşısında nasıl davranması gerektiğini önceden bilebilmektedir. Bu toplumsal grubun genç bireylerinin eğitimi ne kadar güçlü ve yoğun olursa üyeler de o denli birbirlerine benzerlik göstermektedir.¹⁵⁶

Günümüzde çevrenin birey üzerindeki etkisi artık birincil sosyal çevre olarak ifade edilen aile ve akran gruplarından ziyade kitle iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleşmektedir.¹⁵⁷ Özellikle yeni medya araçları olarak ifade edilen sosyal medya mecralarının bireylerin değer edinimleri açısından risk ve fırsatları aynı anda sunmakta olduğu söylenebilir. Dolayısıyla değerlerin öğrenilmesi, yaşanması ve aktarılması açısından önemli olan bu araçlar bireylerin tanrı inancının sorgulanması, yorumlanması ve/veya içinde bulunulan çevreden daha farklı bir inanç gelişimi göstermesi bakımından etkilidir.

---

¹⁵² Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 115.

¹⁵³ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 180.

¹⁵⁴ Merve Şahinkaya, *Ebeveynlik Tefekkürleri*, Cezve Kitap Yayınları, İstanbul 2020, s. 14.

¹⁵⁵ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 362.

¹⁵⁶ Engin Geçtan, *İnsan Olmak*, 17. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 19-20.

¹⁵⁷ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, 15. Baskı, Evrim Yayınları, İstanbul 2013, s. 129; Bilal Yorulmaz, *Ailede Değerler Eğitimi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2017, ss. 119-120.

Bekiroğlu'nun romanları incelendiğinde ortaya konulan Tanrı anlayışının İslam'ın tanrı anlayışı ile örtüştüğü görülmektedir. Nitekim sayılan bu isim ve sıfatların izahının, İslam inancına göre Allaha nispet edilen isim ve sıfatlarla paralellik arz ettiği görülmektedir. Bu nedenle romanda ortaya konulan tanrı tasavvuru İslam'ın Allah tasavvuru ile örtüşmektedir. Burada ifade etmek gerekir ki, gençlerin gerek akranlarından etkilenecek gerekse sosyal medya paylaşımları vasıtasıyla haberdar olmak suretiyle okudukları romanların her şeyden önce doğru bir din anlayışını yansıtması gerekmektedir. Özellikle gençlik çağı üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında, onların daha çok arkadaşları vasıtasıyla okudukları romanlardan etkilendikleri, onları içselleştirmek için tekrar okudukları görülmekle birlikte oradaki kahramanları modelledikleri ve benzer davranış örüntüleri sergiledikleri görülmektedir. Acer'in, yaptığı araştırmada, popüler romanların sürükleyici olması sonucunda, gençlerin kendilerini romanın dünyasında hissetmelerini sağlamakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁵⁸ Bu da okunan romanların gençlerin dünyasında bir yankı bulduğunu göstermektedir.

B. Peygamber

İnsanın bilinçli ve ahlaki sorumluluk sahibi bir varlık olarak hakikatin bilgisine ulaşması ve dünyada da ahirette de mutlu bir hayat sürebilmesi için Allah, insanların yapmaları gereken şeyleri öğretmek üzere onların kendi aralarından peygamber olarak seçtiği bazı kimselere vahiyler göndermiştir. Bu seçilmişlik durumu ilahi dinlerde nübüvvet kavramı ile adlandırılmaktadır.¹⁵⁹ Nübüvvet Farsça bir kelime olup “haberci, haber getiren, elçi “anlamlarında kullanılmaktadır. Dinde ise, “Allah'ın insanlara emir ve yasaklarını bildirmek ve dinini öğretmek için seçtiği kişi” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶⁰

Yazarın eserlerinde inançla bağlantılı olarak peygamber kavramının sıkça kullanıldığı görülmektedir. Özellikle *Yusuf ile Züleyha* ve *La Sonsuzluk Hecesi* romanlarında değerler doğrudan Hz. Yusuf ve Hz. Adem peygamberler üzerinden ele alınmaktadır. Diğer romanlarında ise Hz. Muhammed başta olmak üzere diğer bazı

---

¹⁵⁸ Fatih Acer, “Popüler Roman ve Gençler Üzerindeki Etkileri: Bursa Örneği”, *Turkish Studies*, 8/4, 2013, s. 19.

¹⁵⁹ Harun Çağlayan, “Mu’cize ve Nübüvvet”, *Sistemik Kelam*, Ed. Hüseyin Aydın-Sefa Bardakçı, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 251.

¹⁶⁰ Fahrettin Atar ve diğerleri, *İslam İlmihali*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 135; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2011, s. 263.

peygamberlere de değinilmektedir. Peygamberlerin özellikleri genel olarak aşağıdaki şekilde ele alınmaktadır:

Peygamberin Özellikleri: Peygamber kelimesinin tanımı ile aynı doğrultuda olacak şekilde Bekiroğlu romanlarında, peygamberlerin yol gösterici ve haberci oluşunu ve aynı zamanda insanlar arasından seçilmişliğini şu şekilde aktarmaktadır: “Yol göstereceğin diye elçiler gönderecekti, sözü vardı. Bu ilgiyle Adem kendisini sadece ilk insan değil, ilk peygamber buldu.”¹⁶¹ “Yusuf da insandı. İstek, insanın zaafiydi.”¹⁶² “Bir yanıyla insandı. Çok yanıyla haberci.”¹⁶³

Peygamberler Allah’ın elçisi sıfatı ile davet çalışmalarında bulunan kimselerdir.¹⁶⁴ Bu davet ise öncelikli olarak en yakındakilerle başlamaktadır. Örneğin; Haz. Muhammed ilk vahyi aldığı anda tebliğini ilk olarak eşi Hz. Hatice’den başlamak üzere kızları, amcasının oğlu ve yakın akrabalarına ulaştırmış, sonra da tüm Kureyş’e tebliğde bulunmuştur.¹⁶⁵ Buradan hareketle yazar *La Sonsuzluk Hecesi* romanında “Peygamberdi Adem. Kavminden evvel oğullarında tecrübe edildi. Kabil’in karşısına sadece baba değil peygamber vasfıyla da dikiliverdi.”¹⁶⁶ ifadesi ile Hz. Adem’in yol göstericiliğini de bir baba olarak öncelikle evlatları üzerinde gerçekleştirdiğini anlatmaktadır. *İsimle Ateş Arasında* romanında ise,

Ansızın aralanan göklerden kendisine iniveren peygamberlik muştusunun ağırlığı altında kimseye değil, önce Hatice’sine koşan, bir kadını ilk Müslüman kılan, soyu, kızı Fatıma’sının soyundan sonsuzluğa uzanan peygamberin yolundan yürüyordum zannımca. Peygamberinin arkasında, gelecek İslam ümmetini tek başına temsil ederek saf tutan Hatice’yi düşündükçe bütün evrenin özetini ancak tek kadında, sevdiğim kadında çıkarabileceğimi fark ediyordum ben.¹⁶⁷

cümlesiyle, peygamberi bir hayatı örnek alarak, peygamberin eşine olan sevgisini ve ona duyduğu güveni anlatmakta ve düşünmenin insanı boşa çıkarmayacağı gibi peygamber yolundan gitmenin de insana kendini güven içinde hissettireceğini belirtmektedir.

¹⁶¹ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 187.

¹⁶² Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha*, s. 107.

¹⁶³ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 187.

¹⁶⁴ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 263.

¹⁶⁵ Bu konuda bk. İbrahim Sarıçam, “Hz. Peygamber Dönemi”, *İslama Giriş: Evrensel Mesajlar*, DİB Yayınları, Ankara, 2008, s. 382; Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, C.1, Gonca Yayınevi, İstanbul, trhs. ss.199-200.

¹⁶⁶ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 246.

¹⁶⁷ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 31.

Peygamberler insanlar arasından seçilmiş üstün vasıflı kimselerdir. Bu görüşe uygun olarak yine *İsimle Ateş Arasında* romanında peygamberin Allah'ın kulu olduğu “Ve kâinat onun muhabbetinin yüzü suyu hürmetine yaratılmıştı. Ama kâinatın efendisinin de kapısında kul olduğu mutlak bir efendi vardı.”¹⁶⁸ cümlesiyle vurgulanırken, kul olmanın göstergesi olarak peygamberlerin tanrı tarafından sınanmaya tabi tutulduklarına da şu satırlarda değinilmektedir:

Yusufa peygamberlik muştusu verildi. Ama zamanı var ve çok sınanması, çok acı çekmesi gerekecek. Yolun serin ve selametli olsun, ah benim güzeller güzeli oğulcuğum, ah benim güzelim, Yusufum.¹⁶⁹

Yakup çok ağladı ama sabrederek, teslim olarak ağladı. Ama sabır acıya mâni değildi. Yakup muhabbetle sınandı. Sınanması, Yusuf'un çalınmasıyla başladı. Üstelik öyle bir sınında ki çalınan da Yakup'undu, çalan da Yakup'undu.¹⁷⁰

Ben Yusuf sınanmış bir kalbin sahibiyim. Mısır'ın sabahlarını bekleyen fildişi kulelerde yuvarlanan kırlangıçlar şahit ki, aşkın hem hükmü hem de hükümlüsüyüm. Kim ki muhabbet duydu bana, ilk anda zarara uğradım. Yine de bir aşkın çilesinde aydınlandı karanlıklarım. Neydi ezeldeki mana. Hükümlerinde üstünde hüküm verenin hükmünü hatırladım.¹⁷¹

Âdem ummadığıyla sınanıp sarsılacakların, kavmince taşlanacakların sonuncusu değil ama ilkiydi.¹⁷²

Bu ifadelerde peygamberlerin, doğru yolu göstermek ve yolunu şaşıran, acılara düşen insanlara birer kurtarıcı olarak Allah tarafından gönderildiği¹⁷³ ve onların acılar, zorluklar, bunalımlar karşısında gösterdikleri tavırla örnek olabilecekleri gösterilmekte ve okuyucuya bu şekilde bir peygamber mesajı sunulmaktadır.

Peygamber Sevgisi/Saygısı: İslam geleneğinde Hz. Peygambere olan sevgi ve muhabbet çeşitli şekillerde gösterilmektedir. Bu sevgi tasavvuf erbabının söz ve davranışlarından¹⁷⁴ mevlit geleneğine, kültürel/yerel kutlamalardan mevlid-i nebi kutlamalarına¹⁷⁵ kadar pek çok alanda kendini göstermektedir. Türk toplum yapısından geleneksel olarak kendini gösteren peygamber sevgisi Bekiroğlu'nun romanlarında da yer bulmaktadır. Yazar, *Mücella* adlı romanında, Tefik Efendi'nin seneyi devriyesinde okutulacak olan Mevlit için Mücella'nın yaptığı hazırlıklardan

¹⁶⁸ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 269.

¹⁶⁹ Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha*, s. 26.

¹⁷⁰ Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha*, s. 43.

¹⁷¹ Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha*, s. 157.

¹⁷² Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 245.

¹⁷³ Abdurrahman Çetin, *Örneklerle Peygamberimiz*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 24.

¹⁷⁴ Bk. Cüneyt Gökçe, “Mevlana’da Peygamber Sevgisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 2007, ss. 101-108.

¹⁷⁵ Adem Akarsu, *Din Toplum İlişkileri Bağlamında Kutlu Doğum Faaliyetleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010, ss. 73-75.

bahsederek peygambere olan sevgiyi şu şekilde dile getirir: “Hz. Muhammed sanki yeniden doğmuştu ve sanki o an Mücella'nın hanesini şerefendiriyor, ilk dünya nefesini şu misafir odasında alıyordu. Saygıda kusur yoktu.”¹⁷⁶ Yazar “Hz. Muhammed'in adı geçtiğinde sallallahü aleyhi vesellem demek adettendi.”¹⁷⁷ ifadesiyle de Hz Muhammed'e olan saygıyı dile getirmektedir. Benzer ifadeler *Nar Ağacı* romanında Piruz ile Setterhan arasında, ölen bir kimsenin ölüm sonrası halleriyle ilgili olan kısımda ve Piruz'un “Neden şaşırıyorsun Setterhan?” kimine İsa olarak görünür, kimine Musa olarak, kimine Muhammed, kimine Zerdüşt olarak” şeklindeki konuşmasına karşılık olarak Setterhan'ın “Kimine değil, tümüne Muhammed Mustafa olarak görünür cevabından sonra Sallallahu aleyhi vesellem'e derin bir saygı ile ekledi, “son söz mührüdür o.”¹⁷⁸ cümlelerinde de rastlanmaktadır.

Bekiroğlu'nun romanlarına genel olarak bakıldığında bazı eserlerinin ana konusu olması nedeniyle başta Hz. Adem ve Hz. Yusuf ve Hz. Muhammed olmak üzere Hz. Yakup, Hz. İsa, Hz. Musa gibi peygamberlere de atıf yaptığı görülmektedir. Yazarın eserlerinde peygamberler üzerinden özellikle sevgi, saygı, cömertlik, sabır değerleri ele alınırken, peygamberlerin de her insan gibi sınıdığı, onların da hata yapabileceği, dua ettikleri, ilahi nuru taşıdıkları, mucizelerinin olduğu gibi özelliklerine de vurgu yapılmaktadır. Romanlarda vurgulanan tüm bu hususların İslam geleneğindeki Peygamber imgesi ile örtüştüğü görülmektedir.

C. Cennet-Cehennem

Ahirete ait bir kavram olarak cennet ve cehennem tasvirleri gerek Kur'an'da¹⁷⁹ gerekse diğer İslam kaynaklarında¹⁸⁰ sıkça kullanılmaktadır. İslam kaynaklarına göre, insanlar öldükten sonra dünyada yaptıkları değerlendirilerek, daimî kalmaları için de cennete ya da cehenneme gireceklerdir. Çünkü insanların bu dünyada yaptıkları iyi veya kötü hiçbir şey karşılıksız kalmayacaktır. Yapılanların karşılığı mükâfat ve ceza olarak insana dönecektir. Dolayısıyla iyi amel işleyenler karşılığını cennette mükâfat olarak, kötü amellerde bulunanlar da karşılığını ceza olarak cehennemde göreceklerdir. Bilindiği üzere İslam dinin de insan, Allah'a kulluk

---

¹⁷⁶ Nazan Bekiroğlu, *Mücella*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019, s. 251.

¹⁷⁷ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 249.

¹⁷⁸ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 179.

¹⁷⁹ Bk. Bakara, 2/24-25; Al-i İmran, 3/15, 133; Hicr, 15/43-44; Ömer Özsoy, İlhami Güler, *Ana Konularına Göre Kur'an*, 8. Baskı, Fecr Yayınları, Ankara 2004, ss. 299-323.

¹⁸⁰ İbrahim Toprak, *Cennet ve Cehennemin Ebediliği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, ss. 27-37.

etmek amacıyla yaratılmıştır. Dolayısıyla insana yaratıcısının kendisinden beklediği kulluk düzeyini gerçekleştirmesi ölçüsünde uhrevi karşılık alacağı vaat edilmektedir. İşte mükafat ve ceza mahiyetindeki bu karşılıklar cennet ve cehennem ismiyle kavramlaşmıştır.¹⁸¹

Bekiroğlu'nun eserlerine bakıldığında cennet ve cehennem kavramları daha çok ahirette insanın yaşayacak olduğu hissiyat ile ele alınmaktadır. Bu hissiyat dünyada insanın yaşadıkları ile ifade edilmektedir. Dolayısıyla yazar insan için hoşnutluğun söz konusu olduğu durumlarda cennet, insanı rahatsız edici durumlarda ise cehennem benzetmesi yapmaktadır.

Yazar cennetle ilgili benzetmelerinde daha çok masumiyet, mutluluk, huzur, vb kavramları kullanmaktadır. Bu bağlamda; masumiyet ifadesi “Dizimde oturan Gülendama başını kaldırmış cennet masumiyetinde yüzüme bakarken, önce vapurun kül rengi dumanı savrulmaya, sonra denizin suyu kıpırdamaya, hıştırtısı duyulmaya başlıyor.”¹⁸² şeklindeki sözlerde kendini gösterirken, mutluluk “Koca Mirzahan Setterhan’ın Azam’la evlenmesini emir buyurmuştu. Cennet buydu.”¹⁸³ şeklinde ifade edilmektedir. Eserlerinde Bekiroğlu, huzuru anlatmak için ise, annelik duygusu ile cenneti eşleştirmektedir. “Annelik duygusu? Havva'nın Cennet duygusu. Gönül evinde, kadın bedeninde, tastamam duruyordu.”¹⁸⁴ “Bir haftanın sonunda sığınmışlardı çocukluk cennetlerine. Zaten onlar ne zaman gelse bu ev de cennete dönerdi.”¹⁸⁵ cümlelerinde de görüldüğü üzere yazar, huzurlu bir aile ortamını cennete benzetmektedir. Günümüz aile çalışmalarında, ailenin temel görevlerinden birisi olan taahhüt ve bağlanma, güven ortamı ve psikolojik gereksinimlerin karşılanması açısından ailenin önemine vurgu yapılmaktadır. Zira aile, bireylerin birbirlerine sevgi ve saygıyla bağlı oldukları, bu bağlanmanın getirdiği yükümlülükleri paylaştıkları, yalnızlık duygusundan arındıkları ve huzur buldukları bir yerdir.¹⁸⁶ Bu noktada

---

¹⁸¹ Hatice Şahin Aynur, “Kur’an’da Cehennem Kavramının Tefsir Müdevvenatına Yansıması Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, 2019, s. 296; Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 189.

¹⁸² Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 191.

¹⁸³ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 223.

¹⁸⁴ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 153.

¹⁸⁵ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 209.

¹⁸⁶ Cihangir Doğan, “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, *Aile ve Eğitim*, Ed. M. Faruk Bayraktar, Ensar Yayınları, İstanbul 2010, s. 24; ayrıca ailenin önemi ve fonksiyonları konusunda bk. Ayşegül Gün, “Ailede Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Eds. İbrahim Turan-Bayramali Nazıroğlu, Bilay Yayınları, Ankara 2020, ss. 187-189.

yazarın da eserlerinde ailedeki bu huzur ortamını incelikle işlediği göze çarpmaktadır.

Bekiroğlu'nun eserlerinde cehenneme ilişkin benzetimlere de yer verilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere yazar, maddi/manevi açıdan insanı mutsuz eden, rahatsız edici durumları ifade etmek üzere cehennem kavramından faydalanmaktadır. “Henüz öğlen olmamasına rağmen cehennemî bir sıcak şimdiden bastırılmıştı.”¹⁸⁷ “Ama Havva yoktu yanında, öyleyse dünya cehennemdi.”¹⁸⁸ İfadeleriyle fiziksel ve ruhsal açıdan insan duygularını rahatsız eden durumlar cehennem kavramıyla tasvir edilmektedir.

Bekiroğlu, yukarıdaki ifadelerle aynı zamanda cennet ve cehennemin özelliklerine de değinmektedir. Cennetin verdiği mutluluk, dünyada bir çocuğun yüzündeki masumiyetle ifade edilmeye çalışılırken çocukların, günahsız oluşu ve saflığı ile buldukları ortamı cennete çevirmeleri cennetin mutluluğuna benzetilmektedir. Romanlardaki anlatılara göre, cennetteki insan, yaratıcısının kendisine verdiği mükâfat karşısına nasıl sevinecekse, Rabbi ile birlikte olmak insanı nasıl mutlu edecekse, dünyada da insanlar sevdikleri ile birlikte olduklarında cennet havasında bir hayatı yaşayabileceklerdir. Bunun tersi bir durum olduğunda ise yani insanın sevdiğinden uzak oluşu da ona ıstırap verecektir. İstırap ise cehennemle bağdaştırılmaktadır.

Yazarın romanlarında yer alan cennet ve cehennem kavramlarına ilişkin yapılan tasavvurlar, Kur'an'da ve İslami kaynaklarda belirtilen özelliklerle örtüşmektedir. Öyle ki cennete ait olan süt ve bal ırmakları, köşkler, ağaçlar, kuşlar vs. gibi bazı özellikler¹⁸⁹ ile cehennemin sıcaklığından ve yedi kapısı olduğuna değinilmektedir. Cehenneme ait olan bu yakıcılık özelliği daha çok ateş kavramı ile ifade edilir ki, ateş motifi cehennemle özdeşleşmiş ve bu iki kelime birbirinin yerine de kullanılabilir olmuştur. Bu nedenle cehennem denilince akla ilk gelen ateş olmaktadır.¹⁹⁰ Dolayısıyla yazarın anlatımlarında bu hususlara yer verdiği aşağıdaki şu ifadelerde görülmektedir:

---

¹⁸⁷ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 174.

¹⁸⁸ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 200.

¹⁸⁹ Bu konuda bk. Mehmet Paçacı, “Ahiret: Ebedi Hayat”, *İslam'a Giriş: Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, DİB Yayınları, İstanbul 2008, s.170.

¹⁹⁰ Şahin Aynur, “Kur'an'da Cehennem Kavramının Tefsir Müdevvenatına Yansıması Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, s. 304.

Yedi nedir? Cehennemın kapıları. Sekiz nedir? Cennetin kapıları. Hoca efendi cenneti cehennemden bir fazla kılan kapının tövbe kapısı olduğunu anlatmaya başlamıştı ki, ben yan sınıfa geçtim.¹⁹¹

Ceylanların, mavi gagalı kuşların, turuncu gölgeli ağaçların, altın rengi derin uçurumların, süt ve bal ırmaklarının, incilenmiş köşkerin kendisine bakmasına tahammül edebildi.¹⁹²

Cennetteki pek çok şeyden dünyada da vardı aslında. Dünyada ağaç vardı, su vardı, ışık vardı, gül vardı ama aralarındaki benzerlik sadece isimleri kadar, gerçekte ne kadar farklılardı.¹⁹³

Henüz öğlen olmamasına rağmen cehennemî bir sıcak şimdiden bastırmıştı.¹⁹⁴

Bekiroğlu'na göre, dünya cennet değil fakat cennete götüren yol özelliği taşımaktadır. Bu yüzden yazar, eserlerinde, örneğin; “Hayır, dünya cennet değildi, düpedüz cehennemdi.”¹⁹⁵, “Cennetin hatırası hatırında böyle canlı durmasa, dünya böyle güzelken bırakıp gitmek ne kadar zor diyebilirdi. Ama bir cennet hatırası bütün dünya gerçeğini hükümsüz kılabilecek denli gerçektir.”¹⁹⁶, “Kaderimden razıyım. Cennet sürgünümünden razı. Dünya çilesinden razı.”¹⁹⁷ anlatımlarıyla bu noktaya işaret etmektedir. Yazara göre, insanın Rabbi tarafından sınanması için gönderildiği dünya cennetin kendisi olamazdı. Bu haliyle dünya insan için dert ve sıkıntıyı da içinde barındıran bir yerdir. Böylece dert ve sıkıntıya maruz kalan insan da bunlar karşısında takındığı tavırla kendini Rabbine yakınlaştırmakta ya da uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla yakınlık cennet ise, uzaklık da cehennemdir. Yazar yine *La Sonsuzluk Hecesi* romanında “Cennette can sıkıntısının sözü mü olur.”¹⁹⁸ ifadesi ile cennetin hiçbir şekilde insana sıkıntı vermeyeceğini de dile getirmektedir.

Paçacı'ya göre dünyada insana sunulan nimetler saymakla bitmeyecek kadar fazladır. Bu nimetlerin fazlalığı dünyayı cennet kadar iyi ve güzel yapmakla beraber, içinde dert ve sıkıntıyı barındırmasından dolayı dünya kötü bir yer olarak da sayılamaz. İnsanın dünyada yaptıklarının karşılığı olarak cennete gönderilmiş olması Kur'an'a göre tüm güzelliklere sahip olacağını göstermektedir. Dolayısıyla güzelliğin hâkim olduğu cennette, insan için kötülük, yorgunluk, üzüntü ve korku bulunmamaktadır.¹⁹⁹

---

¹⁹¹ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 39.

¹⁹² Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 148.

¹⁹³ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 166.

¹⁹⁴ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 174.

¹⁹⁵ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 169.

¹⁹⁶ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s.384.

¹⁹⁷ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 383.

¹⁹⁸ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 58.

¹⁹⁹ Paçacı, “Ahiret: Ebedi Hayat”, ss.170-174.

Cennet ve cehennem tasvirleri açısından Bekiroğlu'nun eserlerine bakıldığında cennet ve cehennemin daha çok dünya üzerinden ele alındığı görülmektedir. Dünyaya ait herhangi bir mutluluk sebebi cennetle ifade edilirken, sıkıntı veren durumlar da cehennem kavramı ile anlatılmaktadır. Bu iki kavramın özelliklerine dair ise sadece cehennemin kızgınlığına değinilirken cennete ait atıflara daha fazla yer verilmektedir. İslam inancına göre cennete ya da cehenneme gitmek insanın kendi fiilleri ile ilgili olduğu halde yazar eserlerinde kişiyi cenneti ya da cehenneme götürecek durumlara dair herhangi bir betimlemede bulunmamakta, bunun yerine daha çok insanın dünyasını cennete ya da cehenneme çevirecek olan sebeplere değinmekle yetinmektedir.

D. Melek-Şeytan

İslam inancının madde-ruh bütünlüğüne dayanan ontolojisine bağlı olarak Kur'an'da görünen varlıklar kadar görünmeyen varlıklara da göndermede bulunmaktadır. Bu bağlamda melekler, cinler ve şeytan Kur'an'da zikredilen varlıklardır.²⁰⁰ Ancak her ne kadar gözümüzle göremesek de bu varlıklara inanmak, özellikle melekelere iman İslam'ın temel inanç esasları arasında yer almaktadır. Şeytan ise, Kur'an'da insanın yaratılışında kibrinden dolayı Allah'ın emrini yerine getirmeyerek ilahi huzurdan kovulmuş ve bu yüzden insana düşman olan bir varlık olarak karşımızdadır.²⁰¹ Bu iki varlıktan biri insanlara yardım eden, alemin işleyişinde üzerine düşen görevleri yerine getirmekle insanın hayatında yer alırken, diğeri olan şeytan ise, insanları doğru yoldan saptırma şeklinde insanın hayatında yer edinmektedir.²⁰² Dolayısıyla insanı hayra çağıran vasıtaya melek, şerre çağıran vasıtaya ise şeytan denilmektedir.²⁰³ Bu haliyle Melek iyiliğin şeytan ise kötülüğün simgesidir.

Yazarın eserlerine bakıldığında, melek kavramının hem gerçek anlamıyla hem de mecazi kullanımla yer aldığı görülmektedir. Gerçek anlamıyla kullanımında yazıcı melekler anlamına gelen Kirâmen Kâtibin meleklerine işaret ederek “Hayat geçiyor geriye tarih kalıyor o da yazıya nasıl geçmişse öyle kalıyor yazıya geçmeyen

---

²⁰⁰ Bk. Temel Yeşilyurt, “Kur'an'da Cin, Melek, Şeytan”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1, 2018, ss. 10-13.

²⁰¹ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 191; Ali Çolak, *Kur'an ve Hadislere Göre Melek*, Afşar Matbaası, Ankara 2012, s. 31.

²⁰² Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, s. 192.

²⁰³ Çolak, *Kur'an ve Hadislere Göre Melek*, s. 30.

nasıl yaşandıysa öyle unutuluyor. Bu yüzden önemli sağdaki meleklerle soldaki meleklerin kaydettiği şey, iki tarih hayattan burada ayrılıyor.”²⁰⁴ İfadesiyle bu meleklerin görevlerine atıfta bulunmaktadır. Bekiroğlu bu ifadesi ile insanın sağında ve solunda bulunan bu meleklerin insanların davranışlarını gözleyerek iyilikleri ve kötülükleri kayıt altına aldıklarına vurgu yapıp, yazılanların insan için önem arz ettiğini belirtmektedir. Çünkü dünya ahiretin tarlasıdır ve dünyada insan ne yaparsa ahirette onu bulacaktır. Bu yüzden Allah'ın kendilerini yazmakla görevlendirdiği meleklerine ne yazdırdığı insanın kendi elindedir. Burada insanın iradesi söz konusudur ve insan kendi iradesi ile dünyadaki kalış kalitesini arttırdığı gibi meleklerin kayıt altına aldıklarıyla birlikte ahiret hayatını da etkilemektedir. Dolayısıyla bu durum insanın sorumlu bir varlık olduğuna ve gayesiz yaratılmadığına da işaret etmektedir.²⁰⁵

Yazarın yine meleklerin yaratılmışlığı ile ilgili şu ifadeleri dikkat çekicidir: “Okşanmış bir gönlü vardı ve asaletli, ayrıcalıklı bir yerde durduğu her halinden belliydi. Adem'in gözünden bakılırsa, güçlü ve korkutucu, çekici fakat ürpertici, içinde sakladığını ele vermeyen görkemli yanardağlar gibiydi. Doğasında müsait bir hacim aşikâr, galiba melekler gibi değildi.”²⁰⁶

Romadaki ifadeye dikkat edildiğinde *korkutucu, ürpertici, içinde sakladığı kötülüğü ele vermeyen* gibi şeytana ait olan özelliklerden hareketle meleğin bu özelliklere sahip olmadığı bilgisine ulaşılmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere yazar, şeytandan hareketle meleğin nasıl olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Çünkü Melek ve Şeytan yaratılış olarak birbirinden farklıdır. Bu iki varlıkla ilgili bilgilerin vahye dayanma zorunluluğu nedeniyle melek ve şeytan hakkındaki bilgiler ancak Kur'an'ı Kerim ayetlerinden ve Hz. Peygamberin sözlerinden öğrenilebilmektedir.²⁰⁷ Şeytanın yaratılışı ateşten iken, meleklerin neyden yaratıldığına dair Kur'an'da herhangi bir bilgi yoktur. Hz. Peygamberin hadisi ile mahiyetine dair bilgi edindiğimiz melek ise, nurdan yaratılmıştır.²⁰⁸

---

²⁰⁴ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 311.

²⁰⁵ Namık Kemal Okumuş, “Gençliğin Ateizm, Deizm ve Seküler Eğilimlerinin Olası Nedenleri Üzerine Bazı Tespitler”, *Ahlaki Sorunlar Gençlik ve Değerler Eğitimi*, Eds. Bayramlı Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık, Güneysu İlim Yayınları, Rize 2019, s. 75.

²⁰⁶ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 43.

²⁰⁷ Çolak, *Kur'an ve Hadislere Göre Melek*, s. 33.

²⁰⁸ Çolak, *Kur'an ve Hadislere Göre Melek*, s. 49.

Kötülüğün temsilcisi olan şeytan karşısında melek, günahlardan uzak, asi olmayan, masum bir varlık olarak tanınmaktadır. Yine melekler, Allah'a kulluk eden, hayır işlerini yürüten, görevlerini eksiksiz yerine getiren, Allah'ın emri dışına çıkmayan ve kötü işler yapmaları mümkün olmayan varlıklardır.²⁰⁹

Bekiroğlu, romanlarında şeytana da ayrıca yer vermekte ve onun bazı özelliklerini öne çıkarmaktadır. Bunlardan bazıları;

Olumsuzluğun ruhu, yaratılacak ve yaşatılacak ve hepsi de ölümü tadacak insanları doğru yoldan çıkaracağını söylerken bile Rabbinin izzet ve şerefine ant içti. Ağız dolusu Rabbim, dedi."²¹⁰ Ateşten benliğini gizledi.²¹¹

İçindeki kelimeler Kitabı'na baktı Adem. Kabil'e kimin sağdan soldan, önden arkadan yaklaştığını anladı.²¹²

Oysa bak, sana en yakın olana senden daha yakınım.²¹³

Ey Adem bana verdiğin isimle anayım şimdi kendimi: "Büyük Ayartıcı" uygun yolu bulmuştu.²¹⁴

Şeytana uyup konu komşuyla dedikoduya katılsa bile gizli gizli geçiştirirdi Nefise'nin hikayesini.²¹⁵

şeklinde sıralanabilir.

Yazar, özellikle *La Sonsuzluk Hecesi* romanında, Hz. Adem'in şeytanla olan mücadelesinden hareketle şeytana ait ifadelerle daha çok yer vermektedir. Şeytanın insanı dört bir taraftan sardığını ve bunu yaparken insana sezdirmeden yaklaştığına değinirken, kötülük üzere hareket eden şeytanın, insanı yoldan çıkartıcı, onu ayartıcı özelliklere sahip olduğunu dile getirmektedir. Yazarın ifadelerinden insanın kötülük üzere yaptığı her şeyin şeytandan kaynaklandığı gibi bir algı oluşuyor ise de burada şeytanın insana zorla bir şey yaptıramayacağı, iyilik ve kötülük yapabilme potansiyeli ile yaratılmış olan insanın, kendi iradesi ile ya doğruyu veya yanlışını tercih etme potansiyeline sahip olduğu belirtilmelidir Nitekim romanda geçen "Fısıltı ensesine kadar sokuldu. Ben sana zorla bir şey yaptırmadım. Perçeminden kavramadım. Ben çağırdım sen geldin. Ben gösterdim sen gittin. Diyordu."²¹⁶ ifadeleri de bunu doğrular mahiyettedir.

²⁰⁹ Geniş bilgi için bk. Çolak, *Kur'an ve Hadislere Göre Melek*, ss. 33-52.

²¹⁰ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 52.

²¹¹ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 89.

²¹² Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 256.

²¹³ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 257.

²¹⁴ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 258.

²¹⁵ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 90.

²¹⁶ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 352.

E. Ölüm-Ahret

İslam kaynaklarında insanın ölümü ile başlayan ve sonu olmayan bir mahiyete sahip olan ahiret kavramı,²¹⁷ Kur'an-ı Kerim'de dünyadaki davranışlara göre mükafat ve cezanın görüldüğü yer anlamına gelen ahiret yurdu (ed-dârul-âhira) ibaresi ile ifade edilmektedir. Sözlükteki anlamı “son” demek olan ahiret, dünya hayatının karşılığı olarak gelecekteki hayatı ifade etmektedir.

Ahiret inancı, İslam dininin iman esaslarından biridir. Bu inanç sayesinde sorumlu bir varlık olan ve dünya hayatının kendisi için bir sınav yeri olduğunu bilen insan, dünyada yaptıklarının karşılığını alacağını bilerek Allah'ın gönderdiği emirleri yerine getirir. Bu düşünceyle ölümü her an hatırd tutmak, insan için ahirete bir nevi hazırlık olarak görülmektedir. Nitekim Paçacı, ölümle başlayan ahiretle birlikte hesap gününün gelmiş olduğunu ve Allah'a dönüşün gerçekleşeceğini ifade etmektedir.²¹⁸

Ölüm: Bekiroğlu'nun romanlarında ölüm ve ahiret kavramları İslami kaynaklardaki anlamları ile örtüşecek şekilde ele alınmaktadır. Yazar *Yusuf ile Züleyha* eserinde Allah'a dönüşü, kulun Rabbine kavuşması ve ruhun kaynağına kavuşması olarak tanımladığı ölümü; “Konan göçer, doğan ölür elbet. Irmak denize, deniz ırmağa kavuşur sonunda; ruh kaynağına, kaynak da ruhuna muhtaç değil mi şunun şurasında?”²¹⁹ sözleriyle açıklamaktadır.

Ahiret hayatının ölümle başlamasından hareketle ölüm kavramına romanlarında fazlaca yer veren yazarın ölümle ilgili en çok atıf yaptığı husus, her insanın ölümü tadacak olmasıdır. Bekiroğlu bunu şu ifadelerle dile getirmektedir: “Bu dünya ölümlü kim ölmeyecek ki? Eve dönünce ben senin biraderinin ruhuna bir Yasin okurum.”²²⁰; “Oğulcuğum, ölüm her nefiste bir kıyamettir. Ama yine de ölmeliyiz. Oğulcuğum geçiyorken uğradık biz, bu dünyaya kalmaya gelmedik ki. Kulluk kaydıyla indik, saf hazla mutlu olmak için değil ki.”²²¹; “Ölüm yaşamdan

---

²¹⁷ Paçacı, “Ahiret: Ebedi Hayat”, s.166; Bekir Topaloğlu, “Ahiret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, C. 1, s. 543.

²¹⁸ Paçacı, “Ahiret: Ebedi Hayat”, s.167.

²¹⁹ Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha*, s. 224.

²²⁰ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 173.

²²¹ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 243.

başka bir şey gibi duruyordu orada. Her nefsin ölümü tadacağını dair ayet apaçık duruyordu.”²²²

Yazar, bir canlının yaşamının tam ve kesin bir şekilde sona ermesi ve ruhun beden den ayrılması ile bireyin maddi hayat kaynağını yitirmesi anlamına gelen ölümü²²³ sadece insan üzerinden ele almayıp, sonradan var olan maddi/manevi her şeyin bir sonunun olduğunu ifade etmek için de kullanmıştır. Örneğin *İsimle Ateş Arasında* romanında; “Devletlerde insanlar gibi doğuyor yaşıyor ve ölüyorlardı. Her şeyin bir kaderle var olduğu şu alemde, her şey zıttıyla kaim olduğu için, cehennem içinde zemheri taşıyordu ve ümmetlerin de bir kaderle yazılmış ömürleri var oluyordu. Bu ömrü tedbir ile uzatmak mümkün olsa da geçici ve bitimliydi devletlerin ömrü neticede. Ümmetlere ecel biçen ayetlerin sayısı çoktu. Ve ecel geldiği vakit ne bir an geri kalmanın ne de bir an ileri gitmenin imkânı vardı.”²²⁴ derken insan gibi devletlerin de doğup geliştiği ve sonra da yok olduğu gerçeğini ölüm kavramıyla açıklamaktadır.

Mücella romanında “Bir meyve zamanı geçince nasıl çürüyüp dalından düşerse, bir saat aniden nasıl durursa, bir zemberek, gücü tükenip nasıl boşalırsa, öyle duruvermişti onun da kalbi.”²²⁵ şeklindeki cümlelerde insanın ölümüyle bir meyvenin güz ve bahardaki durumu arasında ilişki kurarak iki varlığın ortak yönlerinden hareketle alegori²²⁶ sanatını da kullanarak ölümü anlatmaktadır.

Yazarın eserlerinde ölüm çoğu zaman fark ettirmeden ve aniden gelen bir gerçeklik olarak sayılmaktadır. Bu düşünce romanlarda şu şekilde yer bulmaktadır:

Değil mi ki sarayın bütün kapıları gün batarken kapanırdı da, bir tek meyyit kapısı açık dururdu. Çünkü ölümün ne zaman geleceği belli olmazdı.²²⁷

Sormadılar ki! Gitmem diyemeden gitti hükümdar.²²⁸

Ölüm ne kadar kesinse, zamanı ve mekânı o kadar belirsizdi.²²⁹

Ölümün en kötü yanı beklenmedik olması, geriye hep yapacak bir yığın şey kalması.²³⁰

²²² Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 224.

²²³ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C. 34, s. 32.

²²⁴ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s.97.

²²⁵ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 254.

²²⁶ Alegori, bir görüntü, bir yaşantı veya bir davranışın daha iyi kavranmasını sağlamak için göz önünde canlandırıp dile getirme şeklinde tanımlanmaktadır. <https://sozluk.gov.tr/> (e.t. 10.03.2021).

²²⁷ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 123.

²²⁸ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 71.

²²⁹ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 133.

²³⁰ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 141.

Daha evvel vardı elbet, ilk değildi. Lakin bu, vurup da bırakmayı, alıp götüreni. Sessizce vuruyordu. Aniden oluyordu. Hiç beklenmedik zamanlarda, bazen geliyorum, diyordu. Ama çok defa haber bile vermiyordu.²³¹

Çocuğunu mahalle mektebine getirip götürün kalfanın ani ölümüyle o vakitler neden o kadar çok sarsılmış olduğunu araştırdı.²³²

Ölümün mutlaka gerçekleşeceğine ve ölüm saatinin ne bir an ileri ne de bir an geri gidebileceğine vurgu yapan yazar, zamanı belirsiz olan, insanı en çok çaresiz bırakan ölümü²³³, insana çat kapı gelen ölüm olayının mutlaka gerçekleşeceğini veciz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yazarın ölümle ilgili değindiği bir diğer husus ise, insanlar arasında güzel-çirkin, genç-yaşlı, hür-köle, zengin-fakir vs. herhangi bir ayırım yapmaksızın gerçekleştiğidir. Dolayısıyla yazar sırası gelenin öleceğini şu ifadelerle belirtmektedir:

Ya Rabbim, demişti, ölüme en az yakışan şey çocuk. Sen ölümü şu en az yakıştığı suretten uzak tut.²³⁴

Bir sabah selefim olan, yani ki onun yerine geçtiğim amcamın yüzünde görünce padişahların da öleceğini, kalbim adaletten çok merhamete meyletti.²³⁵

Değil mi ki neticede hepimizin bir namazlık saltanatı, bir seccade çapında safı vardı. Değil mi ki hepimizi ancak kendisine ait bir mezar beklerdi ve iç kubbesine necef taşları serpilmiş bir türbede yatan cihan padişahıyla taşı kırılmış ve çoktan kaybolmuş bir mezarda yatan isimsiz yeniçerinin hesabını tartacak olan aynı bir terazi vardı.²³⁶

Ahret: Bekiroğlu, ahret kavramını, ahret ve dünya arasındaki zıtlığa işaret edecek şekilde ele almaktadır. Nitekim dünyanın yalan oluşuna ve içinde barındırdığı her şeyin sonlu olmasına karşılık ahretin gerçekliğine, sonsuzluğuna değinmektedir. Bu durum eserlerde şu ifadelerle dile getirilmektedir:

En doğrusunu, yıldırıma uğramış bir çınar ağacı gibi kavruarak, görümcesinin başında dikilen Mümine hemşire söyledi. “Uyuyordu uyandı.”²³⁷

Cümle surlar şimdi ona ağâh oldu. Her şeyi biliyor artık. Ah onun bildiklerini bilsek.²³⁸

Benim olmayan bir hayatın yalancılığında yalanlarken kendimi, onun yanında kiraz çiçeği dudaklarından dökülen ismimi her duyduğumda en fazla kendim oluyordum.²³⁹

²³¹ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 208.

²³² Bekiroğlu, *Nun Masalları*, s. 12.

²³³ Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, 3. Baskı Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 207.

²³⁴ Bekiroğlu, *Nun Masalları*, s. 88.

²³⁵ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 208.

²³⁶ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 270.

²³⁷ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 257.

²³⁸ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 257.

²³⁹ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 27.

Bu dünyanın sadece bir rüya olduğunu, asıl hayatın o rüyadan uyanıldığında başlayacağını söyledikçe, yavaş yavaş kavramaya başladı.²⁴⁰

Ölüm her nefiste bir kıyamettir ama yine de ölmeliyiz. Oğulcuğum geçiyorken uğradık biz bu dünyaya kalmaya gelmedik ki. Kulluk kaydıyla indik, saf hazla mutlu olmak için değil ki²⁴¹

Yazar ahiret hayatını, hesapların görülmesi ve insanın dünyadayken yaptıkları ile yüzleşmesi olarak tanımlamakta, bu düşüncelerini; “Yargılanacak” dedi Piruz. “Hayatı boyunca yaptıkları tartılacak, yani iyilikleri fazla çıkarsa her iki yanında meleklerin beklediği Çınvad Köprüsü’nden kolayca geçerek cennete gidecek ama eğer kötülükleri fazla çıkarsa o köprü kıl kadar daralacak ve ruhu bu kez cehenneme düşecek.”²⁴² cümleleriyle dile getirmektedir.

Bekiroğlu, eserlerinde ölümü, her an göz önünde tutulması gereken bir gerçeklik ve ahireti de dünyada yapılanların karşılığının görüleceği ve hesabının verileceği ebedi yer olarak tanıtmaktadır. Bu anlamda ölüm ve ahiret kavramlarının tasvir ediliş biçimi bakımından İslam geleneğine uygun bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Özellikle gençlerin hayatın anlamı ve amacını sorgulama eğilimlerinin yoğun yaşandığı ergenlik döneminde²⁴³, bu romanların onların hem gelişimsel sorularına edebi bir dille cevap verdiği hem de din gibi soyut ve hassas bir konuyu incelikle işlediği söylenebilir.

F. Dua ve Şükür

Dua kelimesi, “çağırarak, seslenmek, istemek” manasına gelerek, küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya olacak şekilde talep, niyaz anlamında kullanılmaktadır. İslam literatüründe ise, bireyin Rabbi karşısında acziyetinin farkında olarak Allah'tan bazı taleplerde bulunmasıdır. Dua insanın Allah'la iletişime geçerek ondan yardım dilemesi halidir. Dolayısıyla duanın asıl hedefi, insanın Allah'a halini arz etmesi ve O'na niyazda bulunmasıdır.²⁴⁴

Dua, sonlu ve aciz olarak yaratılmış insan ile kudretinin sınırsızlığı mutlak olan yaratıcı arasındaki bir köprüdür. Bu haliyle duanın anlamı ortaya çıkmakta ve birey

²⁴⁰ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 202.

²⁴¹ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 243.

²⁴² Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 179.

²⁴³ İbrahim Turan-Yusuf Acuner, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, eds. İbrahim Turan-Bayramali Nazıroğlu, Bilay Yayınları, Ankara 2020, ss. 241-242.

²⁴⁴ Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, 9/529; Ahmet Albayrak, *Gençlerde Dua Psikolojisi*, Düşünce Kitapevi Yayınları, İstanbul 2013, 37; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011, s. 123.

böyle bir anlam içerisinde duaya yoğunlaşabilmektedir.²⁴⁵ Aynı zamanda hayati düzenleme fonksiyonuna sahip dini bir aktivite olan dua, sadece insanın zaaflarının giderilmesi olarak görülmemelidir. Aksine insanın mevcut gücünü takviye eden olumlu işlerin sürdürülmesini sağlayan bir istek hali olarak da düşünülmelidir.²⁴⁶

Bekiroğlu da romanlarında dua kavramına bazen zor zamanların yakarışı olarak değinirken bazen de Allah'a itaatın göstergesi olarak O'nun rızasının kazanılması için atılan bir adım olarak ele almaktadır.

Yazar, eserlerinde dua kavramını kulun derdini Allah'a bildirmesi ve yardım istemesi şeklinde ele alırken şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bir parça kendine gelmiş olan büyük hanım gözyaşlarını çarşafın ucu ile silerken ‘Ya Rabbim! burunlarını kanatma’ diye mırıldandı, elinde duadan başka bir şey kalmamıştı. Ayet-el Kürsileri, bildiği bütün yol dualarını arka arkaya sıraladı, artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak.”²⁴⁷, “Allah'ım! dedi sen aç ve açıkta olanlara yardım et, kurda kuşa da himmet et. Onlar da sana emanet.”²⁴⁸

Yazar, romanlarında yine Allah'a olan itaatın sarsılması karşısında sığınılan kapının Allah olduğunu ve O'nun rızasını kazanmanın Allah'ın gösterdiği yol ile gerçekleşebileceğini de ifade etmektedir. “Alemlerin Rabbi, isyana gücü olanın itaatini, bir kez gitmiş olanın dönmesini, ‘Affet’ yakarışını çok sevdi.”²⁴⁹, “Allah'ım dedi bana bir yol göster. Seni hangi adımın benden razı kılar bir kestirebilsem. Ona göre hareket etsem. Ey Hüday-ı Alemin, bana bir işaret gönder.”²⁵⁰

Yazara göre duada Allah'ın rahmetinden ötürü şükür de vardır. Çünkü Allah'ın adını anıyor olmak kişi üzerinde psikolojik bir rahatlığı da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla dua, hayati bir unsurdur.²⁵¹ Bu duruma *Nar Ağacı* romanında şu ifade ile değinilmektedir: “Allah'ım dedi, hiçbir şeyim olmasa bile sana şu nefes için hamdolsun.”²⁵², “Allah'ına Çok şükür ki başlarını sokacak bir Damları tüten bir ocakları vardı.”²⁵³

---

²⁴⁵ Albayrak, *Gençlerde Dua Psikolojisi*, s. 37.

²⁴⁶ Albayrak, *Gençlerde Dua Psikolojisi*, ss. 41-42.

²⁴⁷ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 199.

²⁴⁸ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 314.

²⁴⁹ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 146.

²⁵⁰ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 348.

²⁵¹ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 129.

²⁵² Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 498.

²⁵³ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 54.

Dua, zihnin ve kalbin Allah'a yönelmesine kolaylık sağlayan bir etkiye sahiptir. Bu doğrultuda yazar, duayı mucize olarak ele almakta ve şu şekilde ifade etmektedir: “İnanç gibi seçimde, önce bir kalp işiydi. Bu yüzden savaş meydanlarına açılan yollarda dua bizim dilimizdi. Duasız zafer olmazdı. Dua mucizeye inanmaktı. Zikirdi. Kelamdı.”²⁵⁴

Dua, Arapçada kullanıldığı edatlara göre birey için bazen hayır duada bulunmak bazen de beddua bulunmak anlamlarını taşımaktadır.²⁵⁵ Yazar da eserlerinde duanın yanı sıra beddua içeren ifadelere de yer vermektedir. “Eğer öyleyse Allah'ından bulsun.”²⁵⁶ “İlk kez Kahhâr ism-i şerifine sığındı. Dudaklarının arasından o güne değin Kuran-ı yüzünden okurken bile kalbini titreten, hiç kimselere etmediği beddua döküldü.”²⁵⁷ “Ellerin kırılınsın eğer öyleyse” diye geçirdi içinden. Erzincanlı erin ellerini hatırlayarak. “Ellerini iki yanına uzansın e mi!. Tez günlerde teneşire uzan da kara haberin gelsin.”²⁵⁸

G. Tövbe

Tövbe dönmek vazgeçmek, arınmak, kararlılık gibi kelime anlamlarına gelmektedir. Dindeki anlamı ise, İslam dininin esaslarına uygun olmayan davranışlardan pişmanlık duyarak aynı hatayı tekrarlamamak üzere vazgeçmektir.²⁵⁹

Tövbe kavramının tanımından hareketle, tövbenin gerçekleşmesinin bazı unsurlara bağlı olduğu söylenebilir. Böylece tövbe edilen davranış Allah ile kul arasında olup, birey tövbesinin kabulü için üç unsuru yerine getirmelidir. Bunlar tövbe edeceği davranışı terk etmek, o davranıştan dolayı pişmanlık duymak ve gelecekte aynı davranışı tekrar yapmamaya karar vermektir.²⁶⁰

Bekiroğlu bireyin günahkarlık ve suçluluk duygusuna kapılmasını önleyen, böyle bir duyguya kapılmışsa da bu duygudan kurtaran tövbeye romanlarında sıkça yer vermektedir. *La Sonsuzluk Hecesi* romanında ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'in rabbinden bağışlanma dilemesini “Rabbim! Hoşgör beni, yarattığını.

²⁵⁴ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 198.

²⁵⁵ Cilacı, “Dua”, s. 529.

²⁵⁶ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 62.

²⁵⁷ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 311.

²⁵⁸ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 318.

²⁵⁹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, s. 31; Bekir Topaloğlu, “Tövbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, C. 41, s. 281.

²⁶⁰ Hüseyin Peker, *Zihin Donanımı*, Üniversite Yayınları, Samsun 2013, s. 182.

“Yaratanımdan ötürü” beni bağışla.”²⁶¹ ifadesi ile ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ilk insana kadar uzanan hata yapabilme durumunun yaratılmış olan her insan için mümkün olduğu söylenebilir. Yani insanın hata yapması muhtemeldir. Fakat önemli olan insanın ne kadar hatası olursa olsun ümitsizliğe kapılmadan Rabbine sığınabilmesidir.

Yazar, eserleri arasında genel olarak *La Sonsuzluk Hecesi* romanında tövbe kavramına ilişkin vurguya daha fazla yer vermektedir. “Biri savını ispat etmek için kıyamete değin direnirken, diğeri affın kapılarına, tövbenin mısrasına sığındı.”²⁶² ifadesi ile tövbenin af kapısı olduğuna işaret edilirken, “Uyarıldı sorgulandı azarlandı. Demek ki Yollar hala açık, kapılar aralıktı. Ama o geri dönecek gibi değildi.”²⁶³ cümlesinde tövbe kapısının insan için her daim açık olduğu dile getirilmektedir.

İnsan psikolojik bir yönü bulunan varlıktır. Birey kendi içinde yaşadığı uyumsuzluk neticesinde Rabbi ile arasındaki ilişkide bir kopukluk olduğunu fark ettiği zaman içsel olarak kendini huzursuz hissedebilmektedir. Bu farkındalıkla neticesinde günah olarak değerlendirilen davranışı telafi etme ihtiyacı doğmaktadır. Nitekim İslam inancının gerektirdiği şekilde günahattan kurtulma ihtiyacı da tövbe sayesinde giderilebilmektedir.²⁶⁴ Bu noktada insanın duygusal bir varlık olması onu zaman zaman hataya sevk edebilmektedir. Ancak İslam inancına göre önemli olan, hata da ısrarcı olmamak ve Rabbi karşısında ümitsizliğe düşmemektir. Bu duruma Bekiroğlu romanlarında şu şekilde dile getirilmektedir:

“Büyüktü hataları ama, aması vardı bu kitapta. Tövbe vardı, af vardı”²⁶⁵,

“Sen affı seversin. Bana verdiğin kelimelerden okuyorum ki, sen senden dönenlere bile geri dönerlerse gel diyeceksin. Altından buzağıya tapanları bile aff dilerlerse affedeceksin. Kıyas değil, ümit. Beni de affet. Ben kendimi affetmezsem bile sen beni affet.”²⁶⁶

“Kelimelerim tükendi dedi, onların yerine şu gözyaşlarımı kabul et.”²⁶⁷

İfadelerden de anlaşılacağı üzere tövbe samimiyet gerektirirken bu noktada kişiye düşen görev bu samimiyeti ve pişmanlığı en güzel şekilde ifade edip

²⁶¹ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 143.

²⁶² Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 137.

²⁶³ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 47.

²⁶⁴ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 136.

²⁶⁵ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 137.

²⁶⁶ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 145.

²⁶⁷ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 145.

rabbinden bağışlanma dilemektir. Böylece kalpten pişmanlık duymak da tövbe yerine geçebilmektedir. Zira pişmanlıkta işlenen günahı bilme ve bunu tekrar yapmamak için bir karar mevcuttur.

Sonuç olarak, Nazan Bekiroğlu romanlarında yer alan din kavramı ve ona ait sembol ve değerler çokça yer almaktadır. Yer verilen bu kavram ve değerlerin detaylarına bakıldığında ise, kullanım şeklinin İslam'ın inanç esaslarına uygun olarak ortaya konulduğu ve her kavramında farklı boyutlarına değinildiği görülmektedir. Özellikle gençler arasında sıkça okunan bu romanlarda dine ait temel kavram ve değerlerin İslam'ın inanç yapısına uygun şekilde ortaya konulması, gençlere yönelik sağlıklı bir din algısının ve inancının oluşumu ve gelişimde önemli olacağı söylenebilir.

II. Ahlaki Değerler

İnsanın hayatında doğru tercihlerde bulunabilmesi için bazı amaçlar belirlemesi ve bu amaçlara ulaşmak üzere doğru eylemlerde bulunabilmesi için öncelikle akıl ve duygu noktasında sağlam bir karaktere sahip olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Burada akıl ve duygu kişiye, değerlere uygun yaşama ve bu şekilde hayatı anlamlandırmanın yanında kişiye ahlaki bir yaşam sürme imkânı da sunmaktadır.²⁶⁸ Kişinin anlamlı ve doğru bir hayat sürmesi için önemli bir kavram olan ahlak; yunanca “ethos” kelimesinden türemiş ve Arapça “huy”, “mizaç” anlamlarını içeren “hulk” kelimesinden Türkçeye geçmiştir.²⁶⁹ Aynı zamanda ahlak, insanın tutum ve davranışlarını ortaya çıkartan ve onun benliğinde yerleşmiş olan bir meleke olarak da tanımlanmaktadır.²⁷⁰

Bir bireydeki ahlak ve değerler sistemi ne kadar sağlam ve güçlü ise, o bireyin davranışları daha tutarlı, kişiliği daha oturmuş ve dengeli olmaktadır. Bu sistem ne kadar zayıf ise, bireylerin davranışları, kişiliği de o derecede tutarsız ve dengesiz olmaktadır. Dolayısıyla, toplumdaki değerleri anlamlandırmış, bunlardan yararlanarak kendi özerk değerler sistemini geliştirebilmiş, eylemleri tutarlı ve dengeli olan bireyler toplum tarafından “ahlaklı”, “edepli”, “karakterli”, “kişilikli/şahsiyetli” kişiler olarak tanımlanırken; nerede ne yapacağı belli olmayan, tutarsız, dengesiz davranışlar sergileyen, çevresindeki insanlara, canlılara duyarsız

---

²⁶⁸ İbrahim Turan, *Geleneksel ve Modern Arasında Ahlak Değerler ve Eğitim*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2020, s. 25.

²⁶⁹ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 3.

²⁷⁰ Aygün, “Değerler Eğitimi Açısından Erken Dönem Mekki Ayet ve Surelerin Önemi”, s. 178.

olan, onlara karşı gerekli hassasiyeti göstermeyen hatta onlara zarar verici tutumlar sergileyen insanlar ise, “ahlaksız”, “edepsiz”, “karaktersiz”, “kişiliksiz/şahsiyetsiz” bireyler olarak tanımlanmaktadır.²⁷¹

Bireylerin inanç ve değerler sistemi yani “ahlak” çocukluktan itibaren geçirilen yaşantılarla gelişmekte ve karakter haline gelmektedir. Özellikle çocuklara, “insanlar dürüst olmalı”, “yalan söylememeli” vb. gibi soyut tavsiyelerde bulunmak onlarda beklenen etkiyi bırakmamaktadır. Zira çocuklar soyut ilke ve değerleri tam olarak kavrayamamaktadırlar. Bunun için ahlak ve değer eğitiminde, onların zihinsel gelişimini göz önünde bulundurulmak, bunu destekleyecek yaklaşım ve yöntemleri bilmek önemlidir. Bu bağlamda, öğrencileri gerçek ahlaki davranışları test edebilecekleri değişik yaşantılarla, toplumsal sorunlarla karşı karşıya getirmek, onların bağımsız olarak kendi değerler sistemini oluşturmalarına daha çok yardımcı olmaktadır.²⁷² Bu noktada okunan kitaplar (hikâye, roman şiir vb.) önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu kısımda Nazan Bekiroğlu romanlarında geçen ahlaki kavramların bir incelemesi yapılmaktadır.

Değerler eğitimiyle ilgili olarak literatürde farklı ahlaki değerlerin işlendiği görülmektedir. Ancak biz burada Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2018 yılından itibaren uygulamaya konulan yeni Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatında yer alan 10 temel değeri esas alarak konuyu irdeleyeceğiz. Bunun nedeni, bu romanların okur kitlesi olan gençlere ortaöğretimde verilen değerlere paralel seyretmesidir. İlgili programda yer alan bu değerler; *adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik* şeklinde sıralanmaktadır. Programda bu değerlerin, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına hem ilişkili olduğu alt değerlerle hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacağı ifade edilmektedir.²⁷³

A. Adalet

Adalet kavramı, bireysel ve sosyal yapıda hakimiyet ve eşitlik esasına uygun olarak dirlik ve düzen içinde yaşamayı sağlayan bir ahlak ilkesi veya iyi bir kimseyi

²⁷¹ Dam, “Din, Ahlak ve Değer”, s. 28.

²⁷² Mehmet Korkmaz, Değerler Eğitimleri Yaklaşımları, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Ed. Mustafa Köylü, Nobel Yayınları, Ankara 2015, s. 42.

²⁷³ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*, Ankara 2018, s. 3.

niteleyen bir erdem olarak tanımlanmaktadır.²⁷⁴ Bu tanıma göre adalet, çatışan taraflar veya yarışan çıkarlar arasında meydana gelen bir anlaşmazlık sebebiyle yargıda bulunma durumu olarak ifade edilebilirken, bir başka tanımlamaya göre de herkese kendine uygun düşeni verme, eşit kılma, hakkı gözetme şeklinde tanımlanmaktadır.²⁷⁵

Adalet, bütün dinlerin üzerinde durduğu bir değer olarak tüm insanlara ve tüm varlıklara karşı gözetilmesi gereken bir tutumdur.²⁷⁶ Dolayısıyla hem İslami bir değer hem de evrensellik ifade eden bir kavram olarak adalet sınırı olmayan bir değerdir. Yani adaletin azı çoğu olmaz. O ya vardır ya yoktur. Adil bir davranışın sergilenebilmesi için adaletin bu özelliğinin bilinmesi gerekmektedir.²⁷⁷

Nazan Bekiroğlu, eserlerinde adalet kavramına insanların adil davranabilmeleri noktasında hem toplum için hem de kişinin vicdanı için zorunlu bir gereklilik olarak değinmekte ve bununla birlikte yaratıcının kullarına karşı olan adaletini eserlerine yansıtmaktadır. Bu durumu yazar, “Allah’a reva mı? Senin de benim de Allah’ım olan Allah bunu sormaz mı?”²⁷⁸ “Hesabı bütün mazlumlar gibi hesap gününün sahibine havale etti.”²⁷⁹ “Nihade! dedim üzerinde hakkım var. Bütün hesapların görüleceği günde bunu sana sorarlar bilmiyor musun?”²⁸⁰ ifadeleriyle Allah katında adaletin mutlaka gerçekleşeceğine ve, “Ya Rab mühlet verirdi ama ihmal etmezdi. Kimsenin ahı kalmazdı kimsede, karıncanın Süleyman üzerindeki hakkı kimden sual edilecekti.”²⁸¹ ifadesiyle de her hak sahibinin hakkına er ya da geç kesinlikle ulaşacağına ve Allah’ın adaletinin gerçekleşmesi için kullarına mühlet verdiğine fakat asla onları ihmal etmediğine vurgu yaparak yansıtmaktadır. “Devlete hizmet ettikleri müddetçe kim olduklarının önemi yoktu. İslam bile devlet kademelerinde yükselmek için gerekli şart değildi. Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan liyakatli

---

²⁷⁴ Mustafa Çağırıcı, “Adalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C. 1, s. 341.

²⁷⁵ Bayramali Nazıroğlu ve diğerleri, “Temel Ahlaki Değerler”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Ed. Mustafa Köylü, Nobel Yayınları, Ankara 2016, s. 181.

²⁷⁶ Sobi, *Gençlerin Okuduğu Romanlarda Dini ve Ahlaki Değerler*, s. 132; Yaşar Fersahoğlu ve Mehmet Akif Demir, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 99.

²⁷⁷ Fersahoğlu ve Demir, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, s. 99; Turan, *Geleneksel ve Modern Arasında Ahlak Değerler ve Eğitim*, s. 94.

²⁷⁸ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 278.

²⁷⁹ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 339.

²⁸⁰ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 216.

²⁸¹ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 335.

kullar olmak menzile varmak için birlikte yola çıkanların gerekli tek azığıydı.”²⁸² ifadesiyle de insanlar arasında bir hak söz konusu olduğunda bunun iltimasla değil liyakatle gerçekleştirilmesi için onlarda bir görev bilinci uyandırmak istenmektedir. Çünkü toplumsal ilişkilerde duygusallığa yer verilmemeli, ilişkiler evrensel değerlere göre şekillenmelidir.²⁸³

Yazar adalet kavramını dini bir temada da ele almakta ve Allah’ın adalet anlayışını ele alırken, yapılan her iyiliğin de kötülüğünde karşılıksız kalmayacağını, yapılanların dünyada veya ahirette mutlaka bir karşılığının olacağını şu ifadelerle vurgulamaktadır:

“Ağzına mühür vursan ellerin dile gelecek, gözlerinin üzerine bir perde çeksen saçının her teli ayrı ayrı söyleyecek. Kalbini kilitlesen ayakların, adımların konuşacak. Her biri bir kalp kesilecek, kalbin dile gelecek, seni kendinden sen bile kurtaramayacaksın.”²⁸⁴

“Bunların bir kısmı başlarının üzerinde yanan bir meşale tutarak, eğer adaleti yerine getirmezse kıyamette bu meşale gibi yanacağını ima etmek istiyorlardı.”²⁸⁵

Yazarın Allah’ın adaletli oluşu ile ilgili verdiği diğer bir örnek ise insanlar arasındaki farklılıklara yer verilerek ele alınmaktadır. Bu noktada ise “Sil dedi Hacı bey. İnsanları Türk, Kürt, Ermeni, Yunan, Rum nasıl birbirinden ayırıyorsunuz? Takvaca üstün olanın en hayırlı olduğunu yaratan nezdinde Arap’ın Arnavut’a Türk’ün Acem’e bir üstünlüğü olmadığını bilmiyor musunuz?”²⁸⁶ cümlesiyle Allah katında kimsenin soy-sop, ırk, cinsiyet vb. farklılıklarından ötürü bir ayrıcalığın olmadığını ve insanlar arasındaki üstünlüğün sadece takvada olduğu ifade edilmektedir.

Yazarın eserlerinde “Üstelik hakkı olmayana göz dikerek, gözden düşmüş de olabilirdi.”²⁸⁷ ifadesinden de anlaşılacağı üzere, adaletsiz bir davranışın insanı başkaları nezdinde itibarsızlaştıracağı ortaya konulmaktadır. Çünkü adaletin

---

²⁸² Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 72.

²⁸³ Cafër Sadık Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, DİB Yayınları, Ankara 2018, s. 61.

²⁸⁴ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 338.

²⁸⁵ Bekiroğlu, *Nun Masalları*, s. 13.

²⁸⁶ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 73.

²⁸⁷ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 249.

olmadığı yerde güçlüler ve zalimler hâkim olurken toplumun refah içinde yaşayabilmesi de zorlaşmaktadır.²⁸⁸

Kur'an adalet konusunda, kendilerine karşı kin ve öfke beslediğimiz kişiler de olsa onlara dahi adaletle davranmamız gerektiğini vurgulamaktadır²⁸⁹ Bekiroğlu, “O radyonun başında dinlediler “Adalet mülkün temelidir” cümlesinin altında bir zamanların muktedir siyasileri olan sanıkların yüzlerce davadan aylarca yargılanmasını. Fakat mazlumlar adına zalim devirenlerin kendisi şimdi o kadar zalimdi ki mahkeme sorgudan çok teşhire, adaletten çok intikama dönüştü.”²⁹⁰ şeklindeki ifadelerinde, ideolojilerin, fikirlerin veya duyguların farklı olmasının kişileri veya kurumları adaletsiz davranmaya sevk etmemesi gerektiği kim olursa olsun adalet değerinden vazgeçmemek gerektiğine dikkat çekmektedir.

B. Doğruluk

Doğruluk, doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, dürüstlük, adalet gibi anlamlara gelmektedir.²⁹¹ İslam literatüründe ise “sıdk” ve “istikamet” sözcükleriyle ifade edilen doğruluk, yalnızca birey için değil toplum için de vazgeçilemez değerlerden biri olarak kabul edilmektedir.²⁹² Bu yönüyle de en kıymetli ahlaki değerlerin başında yer almaktadır. Doğruluk kavramı dar anlamıyla söylenen sözün yalan değil doğru olması ve ağızdan çıkan sözün duygu, düşünce ve niyetlere uygun olarak ifade edilmesidir.²⁹³ Geniş anlamıyla ele alındığında ise doğruluktan kasıt söylenen sözün doğruluğu ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda sözdeki doğrulukla uygunluk gösterecek şekilde bireyin tutum, davranış ve eylemlerinin de doğru olmasıdır.²⁹⁴

İslam alimleri bir insanın doğru, dürüst ve güvenilir bir Müslüman olarak değerlendirilebilmesi için doğruluğun altı çeşidine değinerek asgari koşulları oluşturmaya çalışmışlardır. Bunlardan birincisi konuşmada doğruluk, ikincisi niyet ve iradede doğruluk, üçüncüsü karar vermede doğruluk, dördüncüsü alınan kararda

---

²⁸⁸ Şükrü Ozay, *Çocuk Edebiyatı Açısından Ülker Köksal'ın Romanlarında Değerler Eğitimi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Afyonkarahisar, 2019, s. 58.

²⁸⁹ Nisa, 4/135.

²⁹⁰ Nazan Bekiroğlu, *Mücella*, s. 180.

²⁹¹ TDK Sözlük, “Doğruluk” maddesi, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁹² Bk. Mustafa Çağırıcı, “sıdk”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, C. 37, (98-100) s. 98.

²⁹³ Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s. 47.

²⁹⁴ Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s. 48; Rıza Korkmazgöz, Din, Değerler Eğitiminin İnanç Sistemi Açısından Değerlendirilmesi, *Karakter ve Değerler Eğitimi*, Ed. Bayram Özer, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2019, s.135.

durumu hususunda doğruluk, beşincisi amelde doğruluk, altıncısı ise dini ve manevi hallerde doğruluktur.²⁹⁵ İmanla yalanın bir arada olamayacağını kabul eden İslam dini doğruluğun zıttı olan yalan, hile, ikiyüzlülük ve güveni boşa çıkarma gibi durumlara da değinerek Müslümanların bu özelliklerden uzak durmalarını emretmektedir.²⁹⁶

Yukarıda verilen bilgilerle örtüşecek şekilde Bekiroğlu, eserlerinde doğruluk değerini çeşitli açılardan ele alırken genellikle zıttı olan başka bir kelime ile açıklamaktadır. Yazar “Sen beni bana emanet etmiştin ama ben emaneti koruyamadım.”²⁹⁷ ve “Emanete ihanet edilmez, aman diyene el kalkmaz sanıyordu ama hala yapayalınızdı.”²⁹⁸ şeklindeki ifadelerinde ilk olarak doğruluğun zıttı olan güveni boşa çıkartmak ve emanete ihanet etmek gibi durumlar üzerinden doğruluğa vurgu yapmaktadır. Anlatımlarda da görüldüğü üzere bir kişinin herhangi bir konuda karar vermesi ya da söz vermesi halinde o sözün yerine getirilmesi gerekir. Bu aynı zamanda tutarlı olmayı içinde barındıran doğru bir davranış olarak değerlendirilmektedir.

Bekiroğlu, *Nar Ağacı* adlı romanındaki “Başkalarının ayıplarını araştıracak kadar temiz kim var içinizde.”²⁹⁹ ifadesi ile aslında her insanın büyük ya da küçük hatalarının olabileceğini, bireylerin kendilerindeki hataları görmezden gelerek başkalarının ayıpları ile meşgul olmamaları gerektiğini dile getirmektedir. Burada doğruluğun bir çeşidi olan amelde doğruluğa zıt bir davranış söz konusudur ve bu zıtlık sayesinde amelde doğruluğun kötülüklerden sakınma olarak algılanması üzerine de bir vurgu yapıldığı söylenebilir.

Doğruluk değeri ile değinilen hususlardan biri de doğruluk değerinin hüküm sürdüğü davranışa bireyin önce kendisinin inanmasıdır. Yazarın, “Oysa ben Hattat, yirminci asrın son çeyreğinde, anlattıklarının ve yaşadıklarının doğruluğuna en başta kendisi inanmamakla birlikte, asıl anlatılacak doğruyu bir türlü görememek gibi bir azabın mahkumu ...”³⁰⁰ ifadesinden anlaşılacağı üzere gerçekte kendi içinde

---

²⁹⁵ Naziroğlu ve diğerleri, “Temel Ahlaki Değerler”, ss. 186-187.

²⁹⁶ Korkmazgöz, “Din, Değerler Eğitiminin İnanç Sistemi Açısından Değerlendirilmesi” s. 136.

²⁹⁷ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s.143.

²⁹⁸ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 157.

²⁹⁹ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 359.

³⁰⁰ Bekiroğlu, *Nun Masalları*, s. 37.

bütünlüklü bir ilişki geliştirmiş olan insanlar başkalarına karşı daima doğru davranabilirken aksi durumda ise doğruluğun hakim olması zorlaşmaktadır.³⁰¹

Yazar, yine doğruluk değerini, zıttı olan “hile” kavramından hareketle ele alıp şu ifadelere yer vermektedir. “Adamı olanın, iltimas bulanın fazladan çıkardığı vesikalar.”³⁰² “Sefer Efendi stok ettiği gazyağını el altından karaborsaya çıkardığı zamanlarda vurgunun tadını almış, sonra bunu gizlemeye gerek görmeden ulu orta yapmış.” Burada bir yalan ve hile söz konusu olup birey hileli bir iş yaptığı için kendisine duyulması gereken güveni boşa çıkarmakta ve ikiyüzlü bir davranış sergilemektedir.

Yazarın eserlerinde değindiği diğer bir husus ise, dini ve manevi haller noktasında doğruluğa işaret edecek şekilde “Rüşvetin her yere sirayet ettiği böyle bir dönemde tek haram akçe girmişse kesesine Allah canını alsındı.”³⁰³ ifadesine yer verilmesidir. Burada bireyin harama yaklaşmaması söz konusu olup haramdan sakınma davranışı kulun Allah'a saygı ve bağlılığını göstergesi olarak anlatılmaktadır.

En önemli erdemler arasında yer alan doğruluk değerine Bekiroğlu tüm eserlerinde atıf yapmaktadır. Yazarın ifadelerinde her ne kadar doğruluğun zıttı olan davranışlar daha çok yer alsa da eserlerinde doğruluk değerinin teşvik edildiği söylenebilir. Yanlış olan davranışın ayırt edilmesi koşuluyla doğru insanlar bilinçli ve kasıtlı bir ahlaki eylemde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla doğruluğun merkezinde yer alan unsurlardan biri ahlaklılık bağlamında eleştirel düşünmek³⁰⁴ ve bu sayede günlük hayatta doğru davranış biçimine göre hareket etmektir.

C. Dürüstlük

İnsan ahlakının temeli olarak dürüstlük; yalan söylememek, kendi ekonomik, duygusal üstünlüğünü kabul ettirmeye dayalı bir çıkar için başkalarını kandırmamak, olduğundan başka türlü görünmemek şeklinde tanımlanmaktadır.³⁰⁵ Doğruluk erdeminin geniş anlamıyla eş anlamlı bir kavram olan dürüstlük, sadece sözde doğruluk değil bir insanın bütün duygu, düşünce ve yapıp etmelerinde doğruluk

³⁰¹ Korkmazgöz, “Din, Değerler Eğitiminin İnanç Sistemi Açısından Değerlendirilmesi”, s. 136.

³⁰² Bekiroğlu, *Mücella*, s. 82.

³⁰³ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 170.

³⁰⁴ Scott Wowra, “Doğruluk”, Çev. Elif Dolanbay, *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, Edam Yayınları, İstanbul 2018, s. 184.

³⁰⁵ Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, s. 532.

şeklinde de tanımlanmaktadır. Buradaki özde doğruluktan kasıt ruhumuzun akıl, gönül, vicdan, irade gibi özelliklerinin düşünce, duygu, niyet, inanç gibi içimizde oluşan işlevlerinin ahlaki değerlere uygun olarak yanlış değil doğru, kötü değil iyi olmasıdır.³⁰⁶

Dürüstlük, değerler eğitiminde bireye kazandırılmak istenen temel erdemlerden biri olarak, bir dizi olumlu özelliklerin de benimsetilmesidir. Çünkü doğruları ve gerçekleri söylemek, samimi, sadakatli ve güvenilir olmak gibi anlamlara gelen bu kavram, içtenlik, doğruluk, güvenilirlik, tutarlılık, adalet, affedicilik, gerçekçilik gibi kavramları da kapsayarak bireyin olumlu kişilik özelliklerine sahip olmasını yansıtmaktadır.³⁰⁷

Nazan Bekiroğlu eserlerinde dürüstlük değerine, kapsadığı kavramlar üzerinden değinilmektedir. Örneğin yazarın, dürüstlüğü güven anlamında kullanımı eserlerinde oldukça yaygındır. Aşağıdaki ifadeler buna örnek olarak verilebilir:

Güven yerle bir olunca nefret, köylüyü de mollayı da esnafı da bir kılar. Koca saltanat bir tütün dumanında savrulur. Çünkü aklın yolu bir, kalbin zulme isyanı aynıdır.³⁰⁸,

Ve şu yıldızlar şahit, hiç kimseye karşı böyle güçlü bir yakınlık dahası sınırsız bir güven duymamıştı. Güvenin sebebini hiç düşünmedi ki, kendini gözü kapalı Piruz'a emanet edebilir. Piruz nereye derse oraya gidebilirdi.³⁰⁹,

Biraz önce Piruz'un kalbine saplanan kızgın demir. Setterhan'ın kalbinin içinde çevrildi, istikamet tersineydi. Güvenini kıskançlığının önüne koymak istedi.³¹⁰

Dürüstlük kavramının tanımı ile benzer şekilde Bekiroğlu dürüstlüğü doğrulukla aynı anlamı taşıdığını *Mücella* adlı eserinde “Duymasın diye sana veriyorum ya zaten” diye güldü Filiz. Senden şüphelenmek kimsenin aklına gelmez ama benim bakkala gidip de Mehmet'e mektup verdiğimi bir gören olursa...”³¹¹ ifadesiyle dile getirmektedir. Filiz'in *Mücella*'dan böyle bir istekte bulunmasının sebebi insanların *Mücella*'nın dürüstlüğü noktasında şüpheye düşmeyeceğinden emin olmasıdır. Burada doğruluk değerinin *Mücella*'nın davranışlarına sirayet ederek onda karakter haline dönüşmüş olduğu görülmektedir. Çünkü doğruluk söz ve hükümle

³⁰⁶ Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s. 52; Özay, *Çocuk Edebiyatı Açısından Ülker Köksal'ın Romanlarında Değerler Eğitimi*, s. 90.

³⁰⁷ Yusuf Yılmaz, Abdullah Yılmaz, “Değerler Eğitimi Kavramı Olarak Dürüstlük ve Dürüstlük Ölçeği (DÖ) Türkçe Formu: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/34, 2018, s. 653.

³⁰⁸ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 130.

³⁰⁹ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 182.

³¹⁰ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 336.

³¹¹ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 70.

alakalı iken dürüstlük bireyin kişiliğiyle alakalıdır.³¹² Dolayısıyla buradan hareketle dürüstlüğü karşıdaki bireyi ikna etmek noktasında önemli bir özelliğinin olduğu da söylenebilmektedir.³¹³

Bekiroğlu *Mücella* adlı romanında verilen sözü tutma ve yalandan uzak durmanın gerekliliğine vurgu yapacak şekilde dürüstlük kavramını olumsuz bir davranıştan hareketle ele almaktadır. Örneğin, “Sokakta yaprak kıyılamayınca birkaç kere belediyeye gitti Mücella. Sora sora ilgili odayı buldu, memurun karşısına dikildi. Her defasında kendisine ileri bir tarih verildi ve her defasında o tarihte kimse gelmedi.”³¹⁴ “Eski ahlaktan nasibi kalmamış, verdiği sözü tutmayan badanacı delikanlı kapıyı çekerken “Ben gidiyorum teyze” demişti daha dün. Yarın sabah erkenden gelirim”³¹⁵ ifadeleri ile Mücella'yı her seferinde sözle oyalayan memur ve yine sözünü tutmayan badanacı üzerinden mesaj vermektedir.

Gerçek anlamda dürüst olmayan bireyler kendisine güvenilmeyen ve diğer insanlarla ilişkisini zedeleyen kimselerdir. Bu noktada yazar *Nun Masalları* romanında “Hattat karısının ayaklarına kapandı ve beni affet, beni affet diye ağladı.”³¹⁶ cümleleriyle karısına karşı hata yapan Hattat'ın davranışını dile getirmekte ve güven sarsıcı bir davranışın insanları pişmanlığa sürükleyebileceğini vurgulamaktadır.

D. Sabır

Sözlükte, “her türlü sıkıntı, acı, haksızlık, yoksulluk gibi zor durumlar karşısında bu haller geçene kadar ses çıkarmadan bekleme erdemi”³¹⁷ olarak tanımlanan ve Kur'an'ın temel ahlaki ilkelerinden biri olan “sabır” bütün peygamberlerin sahip olduğu ve nübüvvet görevlerini yerine getirirken başarılı bir şekilde uyguladıkları merkezi bir erdemdir. Bu bakımdan sabır, insani bir nitelik taşıdığı kadar dini değer olma özelliğine de sahip olan bir kavramdır. Dolayısıyla her Müslümanın hayatın zorlukları ile mücadele ederken ve nefesine zor gelebilen dini emir ve yasaklara uygun bir yaşam sürdürürken uygulaması gereken bir değerdir. Çünkü insan yaşamın zorluklarına karşı koyabilmeyi hem dünyevi hem de uhrevi bir

³¹² Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s. 51.

³¹³ Yıkılmaz-Yalnız, “Değerler Eğitimi Kavramı Olarak Dürüstlük ve Dürüstlük Ölçeği (DÖ) Türkçe Formu: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, s. 653.

³¹⁴ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 187.

³¹⁵ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 212.

³¹⁶ Bekiroğlu, *Nun Masalları*, s. 27.

³¹⁷ “Sabır” Maddesi, TDK Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (et. 29.10.2021).

değer olan sabırla başarabilirse, ruh sükûnetini koruyarak ruhi bunalımlardan emin olmakta, huzura ve kurtuluşa erebilmektedir.³¹⁸

Yazarın romanlarına bakıldığında sabır genel olarak zorluklar karşısında uygulanması gereken bir değer olarak ele alınırken, bunun yanında sabrın insana ödül olduğuna, sabırsızlığın ise bazı olumsuzluklara sebep olduğuna işaret edilmektedir. Bu görüşler *Mücella* adlı romanda geçen “Müzeyyen Hanım'a “Bu dünya taşlık zemin. Bir oh demeyeceksin yenge. Bir yanın diken üzerinde olacak daima” dedi. Sabrı tavsiye etti.”³¹⁹ cümleleriyle dile getirilmektedir. Burada dünya hayatının sıkıntılarla dolu olduğuna vurgu yapılarak sıkıntılar karşısında sabır tavsiye edilmektedir.

Yazar insanoğlunun hayatı boyunca acılarla sınanabileceğini ama buna rağmen dünya hayatında sorumlulukları yerine getirebilme, ayakta durabilme adına sabır gösterilmesi gerektiğine dair vurgu yapılmaktadır. Bunlar *Nar Ağacı*'nda şu ifadelerle dile getirilmektedir: “Büyükhanım bir yandan kızının ve damadının acısıyla kavrulmuş, diğer yandan öksüz ve yetim iki çocuğu yetiştirmenin telaşıyla tam kopacağı yerden hayata bağlanmıştı.”³²⁰ Ayrıca yazara göre, üstlenilen sorumluluk sebebiyle yılmadan zorluklara karşı göğüs gelebilmek için sabretmek gerekmektedir. Bu bakımından yine ulaşılmak istenen bir emel söz konusu olduğunda zorluklara direnç göstermek “Ama kül rengi küçük kuş zorluklardan yılacak gibi hiç değildi ve ulaşmak istediği şeyin yolunda düşmeye temrinliydi.”³²¹ ifadesiyle ortaya konulmaktadır.

Bekiroğlu sabır değerini acılar karşısında gösterilen dayanma gücü olarak ele alırken aynı zamanda “Bir acıya tahammül edebilmek ancak ondan daha büyük bir acıyla yüz yüze gelmek ile mümkün olabilirmiş. Anladım.”³²² cümlesinde acının etkilerinin farklı olabileceğine de vurgu yapmaktadır. Burada daha büyük bir acıya şahit olan insanın kendi çektiği acı karşısında sabır göstermesi gerektiğinin farkına varması söz konusudur. İnsanların sabır derecelerinin farklı olabileceği ise *Cam Irmağı* romanında “Ama ben dayanamazken az uzağımda inşaat işçileri, elleri

---

³¹⁸ Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s. 115; bk. Recep Önal, “Kur'an'da İmani ve Ahlaki Bir Tavr Olarak Sabır”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, 2008, s. 440.

³¹⁹ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 277.

³²⁰ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 48.

³²¹ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 37.

³²² Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 393.

paramparça, aynı kızgın güneşin altında, geldi de geçer dünyaya dair umursamaz bir şarkıya başladıklarında, anladım kalp de o kadar güvenilir şey değilmiş.”³²³ cümleleriyle anlatılmaktadır.

Yazar, *La Sonsuzluk Hecesi* ve *Cam Irmağı* romanlarında yer alan “Kolay değildi öğrenmek, her defasında öğrendiği ayağına dolandı, Adem’in eline bulaştı. Ama o Sebat etti. Üstelik ödülü vardı sebatın.”³²⁴, “Çok sancı çekersin ama çektiğine değer.”³²⁵, “Sabır acı, meyvesi tatlı. Zamanı geldi, sabır meyvesini verdi.”³²⁶ ifadeleriyle ise sevinçler gibi kederlerin de kalıcı olmadığı ve sabırlı ve dayanıklı olunursa şayet günü geldiğinde ya hepsinin geçeceğine ya da başka bir ödül ile karşılaşılacağına değinmektedir.

Yazarın *La Sonsuzluk Hecesi* romanında sabır kadar, sabırsızlık kavramına da yer verilmektedir: “Sabırsızlıktandı Adem’in hamurunun mayası ama yavuz dünya ona sabrı da öğretmişti ve Sabret biraz, ne olur biraz bekle, bu kadar aceleci olup da boğulma ümitsizliğinde.”³²⁷

Yukarıdaki ifadelerde insanın fitratında sabırsızlık özelliğinin bulunduğu ve buna karşılık dünyanın da sabır yurdu olduğuna vurgu yapılarak, sabırsızlığın insanda ümitsizlik gibi olumsuz bir duyguyu ortaya çıkarabileceği dile getirilmektedir. İnsanın sabır göstermesi gereken konular genel olarak; Allah’ın emirlerini yerine getirme ve yasaklarından sakınmada sabır, sıkıntılı ve zor durumlar karşısında sabır, elden çıkmış kayıplara karşı sabır, gelecekte olmasından korkulan musibetlere karşı sabır, ulaşılmak istenen nimeti kazanmak için sabır şeklinde sıralanmaktadır. Buradan hareketle yazarın romanlarının hepsinde sabır değerine yer verildiğini ve genel olarak da üzücü haller ve sıkıntılı durumlar karşısında sabır kavramına daha fazla değinildiği görülmektedir.

E. Saygı

Bir değer olarak saygı, sözlükte “Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram”³²⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Temelinde

³²³ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 239.

³²⁴ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 192.

³²⁵ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 239.

³²⁶ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 105.

³²⁷ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 237, 265.

³²⁸ TDK Sözlük, “Saygı” Maddesi, <https://sozluk.gov.tr/> (e.t. 01.11.2021).

insana verilen değerin yattığı saygı, toplumsal ilişkiler açısından insanların birbirlerinin haklarına riayet etmeleri ve barış ve huzur ortamının sağlanması açısından önemli kabul edilmektedir.³²⁹

Saygı günlük hayatta büyük önem verilen ahlaki bir kavram ve değer olmanın yanında, dini bir değer özelliği de taşımaktadır. Çünkü İslam'a göre, ahlak da dinin bir parçasıdır. Dolayısıyla yüce yaratıcıya ve onun yarattıklarına karşı olan saygı ibadet hali olarak birer dini emir ve yasak durumunda görülebilmektedir.³³⁰

Gerçek anlamda bir saygı değerinin ortaya çıkabilmesi için bunun sevgi ve samimiyet ile birlikte olması gerekmektedir. Çünkü sevginin en güçlü göstergesi saygıdır. Saygı, sevileni kendine ait bir nesne olarak algılamaktan koruyan ve duyarlı bir mesafe oluşturmayı sağlayan değer itirafı olarak paha biçilmez bir öneme sahip olmanın yanında karşımızdaki varlığın değerli olduğuna dair de bir bilinçtir.³³¹

Nazan Bekiroğlu, romanlarında saygı değerini ustalıkla kullanmaktadır. Bu değerin genel olarak büyüklere saygı, emeğe saygı ve kutsala saygı odaklı şekillendiği görülmektedir. Örneğin *Nar Ağacı* romanında Sofya'nın Setterhan'a alfabeyi öğretilirken aralarında geçen konuşmada Setterhan'ın “Bana bir harf öğretenin 40 yıl kölesi olurum” diye İmam Ali söylemiştir. Şimdi ben senin kaç yıl kölen olacağım ki hakkını ödemiş sayılayım.” şeklindeki cümlelerinden, başkalarının iyiliği için çaba gösteren ve sahip oldukları sorumluluk sebebiyle saygıyı hak eden kimselere vurgu yapılmaktadır. *Nar Ağacı* ve *Mücella* adı romanlarında geçen;

Cesetlerin her birini mukaddes bir şeyi incitmekten korkarcasına saygıyla, nezaketle, şefkatle ve tekbirler eşliğinde battaniyelerin üzerine uzatıp yüzlerini kibleye çevirdiler.³³²

Komşuluk hatırına radyolar açılmadı. Değil sokakta, evlerde bile yüksek sesle gülünmedi. Ezkaza bir kahkaha çıksa ağızlardan, suçluluk hissedildi. Gece yalnız kalmasın diye hısım akrabadan genç kızlar mücellada yatıya bırakıldı. Ölene de kalana da itibarda kusur edilmedi.³³³

ifadelerine bakıldığında saygı kavramı kutsal bir görev olarak ele alınmaktadır.

Saygı, karşısındaki insana değer vererek onu incitebilecek söz ve davranışlardan kaçınmak şeklinde ele alındığında, çevremizde bu saygıya en layık

³²⁹ Naziroğlu ve Diğerleri, “Temel Ahlaki Değerler”, s. 227.

³³⁰ Habil Şentürk, “Sosyal İlişkilerde Saygı Kavramı: Psikoloji ve Din Açısından Bir Bakış”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/1, 2018, s. 218.

³³¹ “Gürkan Ergen, “Erdemli Bir Kişilik Geliştirme Olarak Eğitim Sürecinin Temel Yapı Taşları: Sevgi, Saygı, Güven”, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 29, 2019, ss. 495-496.

³³² Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 250.

³³³ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 262.

olanların anne-babalar olduğu muhakkaktır. Bu bağlamda yazar, “O sırada evin kapısında bir gölge belirdi. Piruz’un annesi. İkisi de yerlerinden doğruldular saygıdan.”³³⁴ ifadesinde anneye olan saygıya dikkat çekmektedir. Çünkü bireyin kendisini çeşitli sıkıntılara katlanarak büyütüp yetiştiren ebeveynine karşı saygı göstermesi onun sorumlulukları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Kur’an’da da kişinin, ebeveynine karşı saygıda kusura etmemesi, onlara “öf” bile dememesi gerektiği, anne ve babasının, kişinin yanında yaşlanırsa onlara iyilikle muamele etmesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır.³³⁵ Kur’an’ın bu tavsiyeleri aynı zamanda kültürümüzde anne-babaya saygının da önemli bir belirleyicisi olmuştur.

Yazar yine saygı değerini, genel olarak büyüklere olan saygı kavramını olumlu ve olumsuz örnekler üzerinden şu şekilde dile getirmektedir:

Edep, siyasi mevzularda bile büyüklere itiraz etmesine maniydi bu meclislerde.³³⁶

Siz bilirsiniz.” diyerek boynunu büker, ömrü boyunca görüp göreceği gardrobun seçimini, içi gitse de büyüklere bırakır, saygıda kusur etmezdi.³³⁷

Günler boyunca halasıyla iki kelime edemeyen, sedirin üzerine yayılıp kalan o sarı saçlı oğlan mı dede memleketine dönecekti. Utanmaz. Bir de adı Tefikti.³³⁸

Bekiroğlu’nun eserlerinde saygıyı/saygısızlığı dile getiren ifadeler “büyüklerin yanında yan gelip yatmak”, “yattığı yerden doğrulmak”, “büyüklerle itiraz etmemek”, “büyüklerin görüşünü alarak iş yapmak”, “büyüklerle karşı güler yüzlü olmak”, “edepli olmak” şeklinde özetlenebilir.

Bekiroğlu son olarak saygının herhangi bir ayırım yapmadan gösterilmesi gerektiğine de şu cümlelerde yer vermektedir:

Bu devlet dedi. Devlet derken içinden derin bir saygı geçti. Türkü, Kürdü, Ermeni’si, Arnavut’u, Arap’ı, Yahudi’si daha bilmem kimiyile 72 milletiyle asırlarca gül gibi geçinip gitti. Milletini bilirdi Osmanlı ama milliyetçiliği bilmezdi. Farklı milletler bir arada fakat birbirine dönüşmeden yaşardı onda. Benzeyecekleri değilse de bütünleşecekleri tek şey Osmanlı kimliğiydi. Kendileri olarak dillerini, dinlerini ve kültürlerini muhafaza ederek Osmanlı olmuşlardı.

³³⁴ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 183.

³³⁵ Bk. İsrâ, 17/23-24.

³³⁶ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 155.

³³⁷ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 109.

³³⁸ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 288.

Yazara göre kişi sadece büyüklere ve genel olarak insanlara değil, Allah'ın yarattığı tüm varlıklar; hayvanlar, bitkiler ve hatta bütün çevre saygı görmeyi hak etmektedir. Dolayısıyla bu aynı zamanda adaletli davranmanın da bir gereğidir.

F. Sevgi

Sevgi, sözlükte “İnsanı bir Şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu”³³⁹, “Hiçbir karşılık beklemeden insanı bir kimseye ya da bir Şeye bağlama, yakın ilgi gösterme ve başkalarının iyiliğini ve mutluluğunu isteme”³⁴⁰ Şeklinde tanımlanmaktadır. Bir insanda bulunması gereken temel değerlerden birisi sevgidir. Çünkü sevgi değeri, saygı, hoşgörü fedakârlık, dayanışma gibi birçok erdemın önünü açmakta ve sevgi sayesinde bu erdemler gelişmektedir.³⁴¹ Değişik türleri bulunan sevgi duygusu başta yaratıcıya ve insana olan sevgi Şeklinde kendini gösterirken, bunun yanında tüm canlıları da kapsayan beşeri bir duyguyu da ifade etmektedir.

Temel ahlaki bir değer olan sevgi duygusu, adalet, sabır, tevekkül, inanma gibi insanın yaratılışında var olan bir duygudur. Fakat bu duygu hem doğuştan hem de doğal olmasına rağmen tüm bireyler de aynı Şekilde gelişim göstermemektedir. Bazı insanlar da sevgi duygusu gelişmişken bazılarında ise geliştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Sevme ve sevilme duygusunun gelişmesi için ise ilgi, saygı, samimiyet, sorumluluk ve sabır gerekmektedir.³⁴²

Bekiroğlu'nun bütün romanlarında sevgi değerine ait bulgulara rastlanmaktadır. Bu değer en fazla insan sevgisi olarak işlenmekte ve anne baba sevgisi, çocuk sevgisi, kardeş sevgisi ve karşı cinse olan sevgi Şeklinde ele alınmaktadır. Ayrıca romanlarda Allah sevgisine ve peygamber sevgisine dair ifadeler de yer almaktadır. Örneğin; *Nar Ağacı* romanında yetim kalan iki kardeşten biri olan İsmail'in kız kardeşini maça götürmesi için öne sürdüğü “Yarın hazır ol ama öyle fazla süslenip püslenme”³⁴³ Şeklindeki telkini İsmail'in kardeşine olan sevgisini ve bu sevgiyi tatlı bir kıskançlık hali ile dile getirdiği görölmektedir. Yine aynı romanda Rum ve

³³⁹ TDK Sözlük, “Sevgi” maddesi, <https://sozluk.gov.tr/> (e.t. 02.11.2021).

³⁴⁰ Yaşar Fersahoğlu, Mehmet Akif Demir, *Duygu Eğitimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012, s. 74.

³⁴¹ Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s. 79; Ozay, *Çocuk Edebiyatı Açısından Ülker Köksal'ın Romanlarında Değerler Eğitimi*, s. 112.

³⁴² Naziroğlu ve Diğerleri, “Temel Ahlaki Değerler”, s. 224; Cafer Sadık Yaran, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, Sistem Yayınları, İstanbul, 2014, s. 96; Hikmet Selçuk, Kur'an'da Sevgi Kavramı, *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, C. II, 1999, s. 236.

³⁴³ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 50.

Ermeni çeteleri tarafından şehrin basılması üzerine kendilerini tehlikede hisseden Hacıbey ve Sabire arasında geçen konuşmada “Gözünün önünde Zehra’ya bir şey olsa, bu ölmekten daha zor olan bir şey, ölmeye dayanırdı da buna dayanamazdı.”³⁴⁴ ifadesinden hareketle torunlarına olan sevginin büyüklüğünden kaynaklı bir koruma, üzüntü ve ölümüne dair bir tedirginlik halinden söz edilmektedir. *La Sonsuzluk Hecesi* romanında sevgi değeri annelik duygusu ile aktarılmaktadır. “Annelik duygusu Havva'nın cennet duygusu. Gönül, kadın bedeninde tastamam duruyordu.”³⁴⁵ ifadesinde Havva'nın evladına beslediği sevgi, onda cennet huzuru olarak sunulmaktadır. Yine aynı romanda annelik duygusu sadece insan üzerinden değil hayvanlar üzerinden de aktarılmaya çalışılmaktadır. Örneğin “Uzun kirpikli güzel gözleri kapanırken görmediği, bilmediği yavrusunun hayalini gözlerinin içine hapsetti”³⁴⁶ cümlesinde anne atın ölürken yavrusunun hayalini gözlerinin içine hapsetmesi yavrusuna olan sevgisini yansıtmaktadır. Nitekim şefkat denildiğinde beşeri olarak anne şefkatinin akla gelmesi gibi sevginin bahsedildiği bir yerde de anne sevgisi örnek verilebilecek ve en açıklayıcı sevgi türü sayılabilecek bir öneme sahiptir.³⁴⁷

Yazar, sevgi değerini sevgiliye olan ya da eşe duyulan aşk anlamında da ele almaktadır. Romanlarda bu duyguya şu ifadelerle yer verilmektedir: “Aşk olunca en çokta ölüm hükmünü kaybediyor ve insan kendisini ölümsüz zannediyordu”³⁴⁸, “O kahverengi gözlerin son bakışı ömür boyu bırakmasın peşimi. Gündüzleri unutsan gece rüyalarım girsin.”³⁴⁹, “Ben şimdiye kadar yaşamamışım abla, uykudaymışım. Kimse bana onun gibi bakmadı. Vedat'ın eli bana deyince uyandım kadınmışım.”³⁵⁰ “Bana seni seviyorum dedi ben sormadan. Ben istemeden kendiliğinden bir değil çok kere son değil ilk değil çok kere seni seviyorum.”³⁵¹ Bu ifadelerden hareketle ailenin çekirdeğini oluşturan eşlerin birbirlerine olan sevgi, eşleri bir arada tutan, her türlü fedakarlığı yaptıran, eşler arasında kopmaz bir bağ oluşturan önemli bir duygudur.

---

³⁴⁴ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 283.

³⁴⁵ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 153.

³⁴⁶ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 240.

³⁴⁷ Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s.79.

³⁴⁸ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 184.

³⁴⁹ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 167.

³⁵⁰ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 302.

³⁵¹ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 48.

Bu duygu aynı zamanda Allah'ın varlığının, iyiliğinin, lütufkârlığının ve kullarına olan sevgisinin delillerindendir.³⁵²

Bekiroğlu, eserlerinin hepsinde insan sevgisine ilişkin cümleler kurarken *La Sonsuzluk Hecesi* ve *Yusuf ile Züleyha* romanlarında insan sevgisinin dışında Allah sevgisine de yer vermektedir. “Kalbimin senden haber alan kısmını kapatma, beni sensiz bırakma”³⁵³, “Sana dönücü olmanın sevinci ve emniyeti ile bulduğumdan hoşnutum. Bana verdiğin şuurun yol göstericiliğinde insan olmaktan memnunum. Neticede cennette de yerde de sana kulum.”³⁵⁴, “Işık ki tek kaynaktan dağılır, ışığa yakın olan aydınlık, uzak kalan karanlıktır. Her şeyin O’dan olması ve ışığın tek kaynaktan dağılıyor olması O’dan başkasının bilinme sevilme ihtimalini tümünden yok eder.”³⁵⁵ Bu ifadelerde Allah sevgisi bir çıkış noktası, olumlu bir hareket, güzel bir duygu olarak aktarılmaktadır. Dini anlayışa göre sevginin en temel kaynağı Allah’tır. Böyle bir sevgiden mahrum kalan insan mutsuz ve kulluğu verimsizdir. Yine böyle bir sevgiyle beslenmeyene de dünya çekilmez gelmektedir.³⁵⁶

G. Sorumluluk

Sorumluluk, “Evde, işyerinde ve dahil olduğumuz topluluklarda görev ve yükümlülüklerimizi yerine getirme becerisi.”³⁵⁷ olarak tanımlanmaktadır. Bu mesuliyet hissi bireyin sadece kendi mutluluğu ile yetinmemesini, kendisi dışındaki bütün çevresinin de daha iyi yaşam koşullarında yaşayabilmesi için gayret göstermesini ifade etmektedir.³⁵⁸ Çünkü sorumluluğun esası hakkaniyettir. Hakkaniyet de içinde doğruluk, adalet, tarafsızlık gibi yüksek derecede ahlaki değerleri barındırmaktadır. Bu yüzden sorumluluk sadece bireysel değil sosyal yaşantının da içinde bulunması gereken bir değerdir.³⁵⁹

Bekiroğlu, eserlerinde kişinin kendisine karşı sorumluluğundan ailesine karşı sorumluluğuna, içinde yaşadığı toplumdan tüm insanlara kadar geniş bir sorumluluk

³⁵² Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s. 80.

³⁵³ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 144.

³⁵⁴ Bekiroğlu, *La Sonsuzluk Hecesi*, s. 184.

³⁵⁵ Bekiroğlu, *Yusuf ile Züleyha*, s. 14.

³⁵⁶ Fersahoğlu ve Demir, *Duygu Eğitimi*, s.78.

³⁵⁷ Matthew L. Davidson, “Sorumluluk”, Çev. Elif Dolanbay, *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, Edam Yayınları, İstanbul 2018, s. 451.; Abdullah Özbek, “Ailede Dini Sorumluluk Eğitimi”, *Aile ve Eğitim*, Ed. M. Faruk Bayraktar, Ensar Yayınları, İstanbul 2010, s. 324.

³⁵⁸ Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s.141.

³⁵⁹ Mustafa Paksoy, Dilek Özbezek, Mehmet Özçalıcı, “Bireysel ve Örgütsel Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinde Sosyal Girişimcilik Algısı”, *II. Uluslararası Girişimcilik ve Kariyer Sempozyumu*, Muğla, 9-11 Ekim 2015, s. 23.

alanı yelpazesini sunmaktadır. Yazar kişinin kendisinden sorumlu olma halini *İsimle Ateş Arasında* romanında “Bir kader ki yazılışı benim sorumluluğum. Sonucu benim sonucum.”³⁶⁰ şeklinde ortaya koyarken, bireyin aileye ilişkin sorumlulukları eş ve çocuklar, anne baba ve akrabalara karşı sorumluluklar şeklinde sıralanmaktadır. Yazar bu sorumluluk çeşidini *Nar Ağacı* romanında kızını ve damadını kaybetmiş Büyük Hanım'ın kendisini torunlarına bakmakla sorumlu hissetmesi üzerinden ele almaktadır. Eserde geçen “Büyük Hanım bir yandan kızının ve damadın acısında kavrulmuş, diğer yandan öksüz ve yetim iki çocuğu yetiştirmenin telaşıyla tam kopacağı yerden hayata bağlanmıştı.”³⁶¹, “Bu benim biraderimdi. Kendisi rahmetli oldu. Ailesine ben bakıyorum şimdi.”³⁶², “Şu iki günlük dünyada herkes çoluk çocuğunun boğazından iki lokma ekmek geçirmek derdindeydi.”³⁶³ cümlelerinde insanın bakmakla yükümlü olduğu ailesine karşı sorumluluğu dile getirilmektedir.

Yazar topluma karşı sorumluluğu ise, *Cam Irmağı* romanında kuşların birbirlerine karşı dayanışma hallerinden hareketle şu şekilde anlatılmaktadır: “En güçlü olan en önde yerini alırdı, ona yakın güçtekiler ise hemen arkasında. Böylece hava akımına karşı bir siper oluşturur, daha küçük ve daha zayıf kuşların uçuşunu kolaylaştırırlardı ve bu birkaç öncü, gücü önden arkaya doğru azalan sürüye kader olurdu.”³⁶⁴ Bu ifadelerde, kuşların birbirlerinin kaderlerini etkiledikleri, birbirlerini korudukları, uçuşlarını kolaylaştırdıkları ve güçlü olanın güçsüz olana karşı sorumluluğu üzerinde durularak sosyal bir sorumluluk anlatılmak istenmektedir. Burada sorumluluk kavramına ahlaki bir değer olarak değinilmektedir. Fakat bu değer daha çok insan ilişkileri üzerinden sunulmuş olup çevre bilinci ve Allah'a karşı sorumluluklar üzerinden ele alınmamaktadır.

H. Vatanseverlik

Vatan, bir ulusun bağımsız ve Egemen olarak üzerinde bir ömür geçirdiği, barındığı, gerekirse yolunda canını vereceği toprak parçası olarak tanımlanmaktadır.³⁶⁵ Vatan ve vatanseverlik kavramları milli değerler kategorisi içinde yer almakta olup her toplum için belirli derecede önem arz eden bir yapıya

---

³⁶⁰ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 244.

³⁶¹ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 48.

³⁶² Bekiroğlu, *Mücella*, s. 172.

³⁶³ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 262.

³⁶⁴ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 28.

³⁶⁵ Mehmet Yılmaz “TRT Çocuk Dergisi’nde Milli Bir Değer Olarak “Vatan – Vatanseverlik” Değeri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/2, 2018, s. 641.

sahiptir. Bu sebeple bir toprak parçasını vatan haline getiren temel öge, üstünde yaşayanlar tarafından onun sevilmesi ve sahiplenilmesidir ki bu da vatanseverlik değerini öne çıkarmaktadır. Vatanseverlik değeri aynı zamanda manevi ve ahlaki bir değer olma özelliğine de sahiptir. Bu açıdan bakıldığında vatanseverlik değeri, bireyler üzerinde vatanını seven, onu yüceltmek ve yükseltmek için gayret gösteren ve devletine karşı sorumluluklarının farkında olan bir etki bırakmaktadır.³⁶⁶ Dolayısıyla vatanseverlik, en genel tanımıyla bir sadakat örneği olarak bağlılık, sevgi ve aidiyet gibi duygularla ifade edilebilmektedir.³⁶⁷

Vatanseverlik değeri, romanlarda da sıkça yer verilen değerlerden birisidir. Bu noktada Nazan Bekiroğlu *Nar Ağacı* romanında vatan ve vatanseverlik kavramlarına işaret ederken, romanın kahramanı olan Setterhan'ın kurmuş olduğu şu cümle insanların aynı vatana ait olmalarının, insanlar arasında var olan tüm bağlardan daha kıymetli olduğunu ifade etmektedir: “Aidiyet kan bağından önce gelen bir şeydir. O da aynı toprak üzerinde ortak bir geçmişle kurulabilir”³⁶⁸ ilave olarak “Üzerinde vazife hisseden sağcılara göreyse vatan elden gidiyordu. Durumdan vazife çıkarmasa da vazife için durum yaratan ordu ise her zamanki gibi -o da vatan için- vazifesinin başındaydı!”³⁶⁹ cümlelerinde vatan için çalışmanın bir sorumluluk olduğu dile getirilmektedir. Yazar, vatana karşı olan sevginin onu korumakla eşdeğer olduğunu “Şehrin asıl sahibi, ömrünü güzel şehrini korumak için savaş meydanlarında geçirmiş Efendisi...”³⁷⁰ ifadesiyle dile getirmektedir.

Bekiroğlu, eserlerinde vatan için mücadele etmeyi, bu mücadeleyi gösterenlerin kıymetini bilmeyi ve onları her zaman sevgi, saygı ve büyük bir hürmetle anmayı bir sorumluluk olarak kabul etmekte, vatan için gerekirse özgürlüklerin bile sınırlandırılabilceği dile getirilmektedir. Yazarın eserlerinde geçen bazı pasajların bu düşüncüyü yansıttığı görülmektedir:

En çok da kendisini uzun yıllar boyunca gözü bu güzellikten ayrılmamışların yağmasından korumak için savaşmış, yorulmuş ve yaşlanmış olan şehri asıl sahibinin, beyaz saçlı efendisinin taht meydanının tam ortasında, mavi gözlü

³⁶⁶ Yılmaz “TRT Çocuk Dergisi’nde Milli Bir Değer Olarak “Vatan – Vatanseverlik” Değeri”, s. 644.

³⁶⁷ İbrahim Yavuz, “Sosyal Bilgiler Derslerinde Vatanseverlik Değerinin Öğretimi Konusunda Farklı Ülke Uygulamaları”, *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 2018, s. 19.

³⁶⁸ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 212.

³⁶⁹ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 199.

³⁷⁰ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 43.

muzaffer komutanın ayakları dibindeki ölümünü anlatırken acılanmıştı beyaz mermer şehir.³⁷¹

Çünkü basın özgürlüğü iyiydi ama devletin âli menfaatleri, cemiyetin huzur ve sükunu söz konusu olunca bu özgürlük pekâlâ daraltılabilirdi.³⁷²

Yazar, yine bireylerin vatanından ayrı kalmalarının neticesinde her daim özlem içinde olabileceğine ve bunun onlar için acı verici olduğuna şu pasajlarda yer verilmektedir:

Bırakıp da gitmenin imkânı yoktu. Gitse de burada kalacaktı öncü turnanın yurdu. Yurt ki özlemi bir türlü dinmiyordu.³⁷³

Bir zamanlar çok güzel bir bahçede ezgiler ve güzel kokular eşliğinde arkadaşlarımla birlikte yaşamışım. Almışlar beni vatanımdan ayrı koymuşlar. Dar ve karanlık bir yere bırakmışlar. Sıkıntı içreymişim. İlk zamanlar çok acı çekmişim. Sonra alışmışım acıya. Bir zamanlar yaşadığım vatani unutuvermişim. Ama bazen, o bahçeden gelen hatırlatıcı bir rüzgâr geçtikçe üzerimden, bana bir zamanlar yaşadığın bahçenin kokusunu getirdikçe. Bir an. Göz kırpması kadar kısa bir an. Hatırlarmışım. Unutulmuşum tekrar. O kadarcıkmişim.³⁷⁴

Sonuç olarak Bekiroğlu'nun romanlarındaki ifadelerden hareketle vatanseverliğin insanların milli birlik, dayanışma ve vatani korumak için gösterdikleri tepkileri üzerinde belirleyici ve etkili bir değer olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yazar, romanlar aracılığıyla vatanım ve vatansever vatandaş olmanın önemine dikkat çekmektedir.

I. Yardımseverlik

Yardımseverlik, gönüllüğü esas alarak her türlü iyiliği içinde barındıran gerek insanlar arasında gerekse insanları, hayvanları ve doğayı içine alan geniş kapsamlı bir dayanışma ve iş birliği örneğidir.³⁷⁵

Yardımseverlik değeri ile insanın sosyal bir varlık olması arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Çünkü toplum içinde yaşayan insanların birbirlerine ihtiyaçları vardır. Bu sebeple yardımseverlik zorunluluktan ortaya çıkmış olup, birlik ve beraberliğin devamı ve gelişimi için önemli bir değer olmaktadır. Zira toplum içinde yaşanan üzüntü veren durumlar ve sıkıntılar yardımlaşarak azalmaktadır.

³⁷¹ Bekiroğlu, *Cam Irmağı*, s. 44.

³⁷² Bekiroğlu, *Mücella*, s. 175.

³⁷³ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 258.

³⁷⁴ Bekiroğlu, *İsimle Ateş Arasında*, s. 87.

³⁷⁵ Yaşar Fersahoğlu, “Yetişkinlerin Din Eğitim ve Öğretiminde Yardım Etme Bilinci”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 2001, s. 145; Ömer Faruk Sönmez ve Nihan Akıncan, “Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Yardımseverlik ve Dayanışma Değerlerinin Ulusal Gazetelerde Yer Alma Düzeyinin İncelenmesi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 14/2, 2019, s. 804.

Yazarın eserlerinde yardımseverlik değeriyle ilgili birden çok ifadeler bulunmaktadır. Fakat bu değer geniş kapsamlı haliyle değil sadece insanlar arasında gerçekleşen bir dayanışma şeklinde ele alınmaktadır.

Bekiroğlu *Nar Ağacı* romanında “O fukara babasıdır. Yardım eder sağa, iş bulur.”³⁷⁶ ve “Darda kalmışların elinden tutmak lazım gelir.”³⁷⁷ ifadeleriyle fakirlere karşı duyarlı olunması gerektiğine dikkat çekmektedir. Yazarın romanlarında geçen;

Etraflarına dağıttıkları yardım gibi içlerinden taşan iyilik de görülmeyecek gibi değildi. Muhacirleri karşılıyor, kayıklardan inenlere yardım ediyor, yaşların elinden tutuyor, yük taşıyorlardı.³⁷⁸

Peri kızı ilk gece, bir bedeni var olmuş olmanın sızılarını duymuş, ısınmak için odun toplamış, lakin onları yavrusu hasta bir kadınla paylaşmıştı. Ertesi akşam, açlıktan ayakta duramayan bir ihtiyara, çalılıklardan topladığı aluç tanelerinin tamamını vermişti. Son gün durmadan tartışan karı-kocanın penceresi önünde durmuş...gerçek bu değil mi diye seslenmişti peri kızı ve insan olmaya hak kazanmıştı.³⁷⁹

ifadelerinden hareketle insanın sadece kendi menfaatini düşünmeyip diğer insanların menfaatlerinin ve mutluluklarının da önemsenmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Bu noktada yardımseverlik duygusunun, diğerkâmlık isteğinin bir ürünü olduğu söylenebilir. Çünkü insan sadece kendisi hakkında değil, diğer insanlar için de iyi duygular taşımalıdır. Keza yazarın bu ifadesine göre peri bu olumlu davranışlar neticesinde insan olmaya hak kazanmıştır. Dolayısıyla yardımseverlik değeri insan olmanın bir gereği olarak aktarılmaktadır.

Yazar, yardımseverlik değerini, iyilikseverlik ve cömertlik anlamlarına gelecek şekilde de kullanmaktadır. Çünkü cömertlik ve iyilikseverlik birbiriyle yakından ilişkili olup, yardımseverliği de bunların bir bölümü olarak saymak mümkündür.³⁸⁰ Örneğin *Mücella*'da bu durum “İstanbullu gelinde aylar boyunca, gece gündüz kendisini yalnız bırakmayan Neyyire Hanım ve özellikle hiçbir emeğini esirgemeyen Mücella'ya karşı kuvvetli bir muhabbet dalı yeşermişti.”³⁸¹ ifadeleriyle dile getirilmektedir. Buradaki yardımlaşma değeri insana maddi bir dokunuş şeklinde değil manevi bir dokunuş şeklinde gerçekleşmiş olup, insanın kendisini iyi hissetmesine sebep olmaktadır. Yine “Bu benim birader. Kendisi siz diyorsunuz ya

³⁷⁶ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 459.

³⁷⁷ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 479.

³⁷⁸ Bekiroğlu, *Nar Ağacı*, s. 488.

³⁷⁹ Bekiroğlu, *Nun Masalları*, s. 12.

³⁸⁰ Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s. 67.

³⁸¹ Bekiroğlu, *Mücella*, s. 170.

rahmetli oldu. Ailesine ben bakıyorum şimdi.”³⁸² ifadesinde cömertlik erdemine atıf yapılmak istendiği söylenebilmektedir. Çünkü cömertlik, insanın yaptığı harcamalarından başkalarını da yararlandırması, gönül hoşluğu ve el açıklığı ile ikramda ve infakta bulunmasıdır.³⁸³ Bu bağlamda ölmüş bir kimsenin ailesinin bakımını üstlenmiş olmak ve bunu gönül rızası ile yapabilmek cömertliğin bir yansıması olarak gösterilebilmektedir.

Bekiroğlu'nun ifadelerine genel olarak baktığımızda yazarın, yardımseverlik duygusunu insanın vicdanını huzura kavuşturan, insana mutluluk veren ahlaki bir değer olarak ele aldığı ve bu duyguyu sadece insanlar arası ilişkilerle sunmuş olması dikkat çekmektedir.

---

³⁸² Bekiroğlu, *Mücella*, s. 172.

³⁸³ Yaran, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, s. 67.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Araştırmada Nazan Bekiroğlu'nun *Lâ Sonsuzluk Hecesi*, *Nar Ağacı*, *Nun Masalları*, *Cam Irmağı*, *Yusuf ile Züleyha*, *İsimle Ateş Arasında*, *Mücella* adlı romanları din, ahlak ve değerler açısından incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler ışığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

İlk olarak Nazan Bekiroğlu romanlarında Tevhid odaklı bir din sunumunun yapıldığı görülmektedir. İslam düşüncesinde inanç meselesinin en başında Allah inancı gelmektedir. Bekiroğlu da romanlarında tevhid odaklı bir tanrı inancından söz etmekte ve tek olan bu tanrıyı mutlak yaratıcı, koruyup kollayan ve adaletli bir varlık olarak nitelendirerek İslami literatüre uygun bir tanrı inancı ortaya koymaktadır.

Yazar, peygamber imgesini Allah'ın elçisi sıfatıyla ele alıp, bunun yanı sıra yaratılmış her insan gibi peygamberlerin de Allah'a kul olmanın gereği olarak zorluk ve sıkıntılarla sınındıklarına vurgu yapmaktadır.

İncelenen eserlerde cennet-cehennem kavramları genel olarak insanın dünya üzerindeki hisleri bakımından ele alınmakta ve insanın hoşnutluğu ifade edilirken cennet, insanı rahatsız edici bir durum ifade edilirken ise cehennem benzetmeleri yapılmaktadır. Bu iki kavramın özelliklerine dair sadece cehennemin kızgınlığına değinilirken cennete ait ifadelere çok daha fazla yer verilmektedir. Yine İslam inancına göre cennete ya da cehenneme gitmek insanın kendi fiilleri ile alakalı olup, yazar eserlerinde kişiyi cenneti ya da cehenneme götürecek durumlara dair herhangi bir ifadeye bulunmamaktadır. Daha çok insanın dünyasını cennete ya da cehenneme çevirecek olan sebeplere değinmektedir.

Yazar, yaratılış itibariyle birbirinden farklı olan melek ve şeytanla ilgili ifadeler yer verirken daha çok şeytandan hareketle, meleği şeytandan farklı kılan özelliklere dikkat çekmektedir. Kötülüğün temsilcisi olan şeytan karşısında melek, günahlardan uzak, asi olmayan, masum bir varlık olarak anlatılmakta ve şeytan ise, insanı yoldan çıkartıcı, onu ayartıcı özelliklerle dile getirilmektedir. Yazarın ifadelerinden insanın kötülük üzere yaptığı her şeyin şeytandan kaynaklandığı gibi bir algı oluşuyor ise de şeytanın insana zorla bir şey yaptıramayacağı, insanın kendi iradesi ile ya doğruyu veya yanlış tercih etme potansiyeline sahip olduğu belirtilmektedir.

Yazar, eserlerinde ölüm kavramını, bireylerin er ya da geç mutlaka karşılaşacakları bir gerçeklik olarak ele almaktadır. Bu olayın çoğu zaman aniden gerçekleşeceğini ifade edip, bu son bulma halinin de sadece insan için olmadığını ve dünyadaki her varlık için mutlak olduğunu dile getirmektedir. Bekiroğlu'nun ahiret kavramını ele alması ise ahiret ve dünya arasındaki zıtlığa işaret edecek şekildedir. Nitekim dünyanın yalan oluşuna ve içinde barındırdığı her şeyin sonlu olmasına karşılık ahiretin gerçekliğine, sonsuzluğuna değinmesi de İslam inancıyla örtüşmektedir.

Romanlarda dua kavramını, insanın aciz kaldığı durumlar karşısında Allah'a yakarışını ifade edebilmesi için elindeki en sağlam dayanak ve Allah'ın rızasının kazanılması için atılan bir adım olarak değerlendiren Bekiroğlu, tövbe kavramını ise, hata yapabilme özelliğine sahip olan insan için bir af dileme kapısı, insanı ümitsizlikten kurtaran bir güvenme duygusu, insana huzur veren bir teslimiyet ve insanla Allah arasındaki irtibatı sağlayan bir bağ olarak ele alınmaktadır. Tövbe değeri samimiyetin ve pişmanlığın en güzel şekilde dile getirilişi olarak eserlerde yer bulmaktadır.

Yazarın eserlerinde öne çıkan bir diğer kavram ise adalet değeridir. Bekiroğlu, adaletin önemini yansıtacak ifadelerle eserlerinde özellikle yer vermekte ve bireyin hayatında her şart ve durumda adil olmasını, ahlaki bir değer olarak ortaya koymaktadır. Eserlerinde, adalet değerinin kişisel menfaatler karşısında bile var olması gerektiği, sadece yakın akrabalara değil kin duygusu beslenen kişilere yönelik de kendini göstermesi gereken bir değer olduğu dile getirilmekte ve Allah katında mutlaka bir hesaplaşmanın gerçekleşeceği üzerinde durulmaktadır.

Tüm eserlerde doğruluk, insan hayatında her alana nüfuz etmesi gereken bir değer olarak ele alınmaktadır. Bu değere daha çok doğruluğun zıttı olan davranışlar üzerinden dikkat çekilmeye çalışılmakta ve doğru davranışın ayırt edilmesi ile doğruluk değeri teşvik edilmektedir.

Yazarın eserlerinde dürüstlük değerine kapsadığı kavramlar üzerinden değinilmektedir. Bunlar arasında doğruluk, güvenilirlik, tutarlılık, adalet, affedicilik gibi kavramlar öne çıkmakta olup bireyin olumlu kişilik özelliklerine sahip olmasını yansıtmaktadır. Bu haliyle dürüstlük değeri eserlerde bireyin kişiliğiyle alakalı olan olumlu bir değer konumundadır.

Sabır da yine Bekiroğlu'nun romanlarında öne çıkan değerlerden birisidir. Yazarın romanlarının hepsinde sabır değerine yer verildiği ve genel olarak da üzücü haller ve sıkıntılı durumlar karşısında sabretmenin önemine değinildiği görölmektedir. Yazara göre hem dünyevi hem uhrevi bir değer olan sabır sayesinde insan yaşamın zorluklarına karşı koyabilmektedir. Bireylerin sabır gösterdikleri takdirde, ruh sükunetini koruyarak ruhi bunalımlardan emin olmalarını, huzura ve kurtuluşa ermeleri, sabrın karşılığındaki ödöl şeklinde değerlendirilirken, sabırsızlığın ise bazı olumsuzluklara sebep olduğuna işaret edecek ifadelere eserlerde yer verilmektedir.

Bekiroğlu romanlarında ortaya konulan bir diğer değer ise saygı ve sevgidir. Saygı değer, genel olarak büyüklere saygı, emeğe saygı ve kutsala saygı şeklinde ele alınmaktadır. Ayrıca eserlerdeki ifadelerden hareketle saygı değer, diğer insanlarla sınırlı olmayıp, Allah'ın yarattığı tüm varlıkların saygıyı hak etmeleri şeklinde tanılanmaktadır. Sevgi ise, en fazla insan sevgisi olarak ele alınmakta ve anne baba sevgisi, çocuk sevgisi, kardeş sevgisi ve karşı cinse olan sevgi şeklinde tasnif edilmektedir. Bunlara ek olarak *La Sonsuzluk Hecesi* ve *Yusuf İle Züleyha* adlı romanlarda Allah sevgisine ve peygamber sevgisine dair ifadeler de bulunmaktadır.

Eserlerde yer alan sorumluluk kavramı, birey üzerinde olumlu ve faydalı bir etki bırakacak şekilde ahlaki bir değer olarak sunulmaktadır. Yazar tarafından sorumluluk değer, dünya üzerinde daha huzurlu ve düzenli bir yaşamın tesis edilebilmesi için daha çok insan ilişkileri üzerinden aktarılmaktadır. Fakat çevre bilinci ve Allah'a karşı sorumluluklar üzerinden aktarım söz konusu değildir.

Yine bir değer olarak yardımseverlik, insani vasıfların ön plana çıkmasına ve insanlar arasındaki sevgi, saygı ve hoşgörünün pekişmesine yardımcı olan bir değer olarak eserlerde işlenmekte ve insanın vicdanını huzura kavuşturan, insana mutluluk veren ahlaki bir değer olarak ele alınmaktadır. Hayatın bütün alanlarında var olması gereken bu duygunun, romanlarda sadece insanlar arası ilişkilerle ele alınmış olması dikkat çekmektedir.

Son olarak romanlarda yer alan vatanseverlik değerinin insanların milli birlik, dayanışma ve vatani korumak için gösterdikleri tepkilerin belirleyicisi olduğuna, bireysel ve toplumsal huzur bakımından gerekliliğine değinilerek vatanın ve vatansever vatandaş olmanın önemine dikkat çekilmektedir.

Nazan Bekiroğlu'nun eserlerinde yer verdiği dini değer ve kavramların İslam'ın temel inanç esaslarına ve temel kaynaklarda belirtilen bilgilere uygun olduğu, bunun dışında ahlaki ve milli değerlerin ise geleneğimize ve kùltürümüze uygun şekilde romanlarda yer aldığı değerlendirilmektedir. Özellikle gençlerin gerek akranlarından etkilenecek gerekse sosyal medya paylaşımları vasıtasıyla haberdar olmak suretiyle okudukları romanların her şeyden önce doğru bir din anlayışını yansıtması gerekmektedir. Özellikle gençlik çağı üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında, onların daha çok arkadaşları vasıtasıyla okudukları romanlardan etkilendikleri, onları içselleştirmek için tekrar okudukları görùlmekle birlikte oradaki kahramanları modelledikleri ve benzer davranış örüntüleri sergiledikleri görùlmektedir. Bu nedenle Nazan Bekiroğlu'nun eserlerindeki din, ahlak ve değer anlatısının önemli olduğu ifade edilebilir.

Öneriler

Araştırmanın bulgularından elde edilen sonuçlar ışığında aşağıdaki önerilere yer verilebilir:

Yapılan bazı araştırmalarda, popüler romanların sürükleyici olması sonucunda, gençlerin kendilerini romanın dünyasında hissetmelerini sağlamakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu da doğal olarak okunan romanlarında gençlerin dünyasında bir yankı bulduğunu ifade etmektedir.

Nazan Bekiroğlu romanlarının ifade ettiği değerler bakımından İslami literatüre uygun olduğu ve özellikle gençlere dini değerlerin aktarımı konusunda eğitimsel açıdan faydalı ve yol gösterici olabileceği söylenebilir. Dinin öğrenilmesi sadece ailede ve okul sıralarında olmayıp aynı zamanda edebi literatürle de desteklenmelidir.

Edebi eserlerin bireylerin karakter gelişiminde ve bireylere değer aktarımı konusunda önemli rol oynadığı gözden kaırılmaması gereken bir gerçekliktir. Bu sebeple değerlerin ele alınış şekilleri ve değerlere karşı yöneltilen dikkat ile okuyucunun hassasiyetlerine dikkat edilmelidir.

Değerlerin harekete geçirilebilmesi için dini ve ahlaki değerlerin, nasihat cùmleleri şeklinde aktarılması ile değil hayatın akışı içinde verilmiş olması gerekmektedir. Böylece değerlerin okuyucu üzerindeki etkisini fark edebilmek daha olası görùlmektedir.

Bireylerin değer edinimi noktasında okullarda öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Derslerde kullanılan edebi metinler ve ders dışı okutulan metinler ile gençlere ahlaki ve insani değerleri aktarılabilir. Bunların gerçekleştirilebilmesi için de öğretmenlerin öncelikli olarak işleyecekleri edebi metinlerde hangi değerler aktarılacaksa bunlar için uygun yöntem ve teknikleri belirlemeleri gerekmektedir.

Değerlerin aktarımı konusunda eserlerin hem şekil yönünden mükemmel hem de öz bakımından sağlam ve heyecan uyandırıcı içeriğiyle zengin olması gerekmektedir.

Teknolojinin olumsuz etkileri altında kalan gençlere edebi metinleri sevdirecek tarzda gerçekçi ve duygusal boyutu da öne çıkaran eserler hazırlanmalıdır.

Ahlaki ve insani temel değerlerin kazandırılması için öğrenci davranışlarının hem okul hem de aile ile birlikte sürekli gözlenmesi ve pekiştirilmesi gerekir. Ayrıca toplumun sürekli gündeminde olan sanatçıların, siyasetçilerin ve sporcuların da bu konuda gençlere iyi bir model olması önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acer, Fatih, "Popüler Roman ve Gençler Üzerindeki Etkileri: Bursa Örneği", *Turkish Studies*, vol: 8/4, 2013, ss. 1-23.
- Akarsu, Adem, *Din Toplum İlişkileri Bağlamında Kutlu Doğum Faaliyetleri*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2010.
- Akbaş, Oktay, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6/16, 2008, ss. 9-27.
- _____, "Sosyal Bilgilerde Değerler ve Öğretimi". Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi, Eds. Bayram Tay ve Adem Öcal, Pegem-A Yayıncılık, Ankara 2008, ss. 335-360.
- Akkoç, Aslıhan, "Tüketim Toplumunun Toplumsal Değerler Üzerindeki Etkisi", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22/2, 2019, ss. 1-25.
- Aladağ, Soner, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2009.
- Albayrak, Ahmet, *Gençlerde Dua Psikolojisi*, Düşünce Kitapevi Yayınları, İstanbul 2013.
- Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, C.1, Gonca Yayınevi, İstanbul, trhs.
- Altındaş, Mücteba, "İlahiyât", Sistematik Kelam, Eds. Hüseyin Aydın-Sefa Bardakçı, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2019, ss. 107-142.
- Atar, Fahrettin, vd., *İslam İlmihali*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.
- Aydın, Mehmet zeki, "Okulda Değerler Eğitimi", *Eğitime Bakış*, 6/18, 2010, ss. 16-19.
- Aydın, Mustafa, "Değerler, İşlevleri ve Ahlak", *Eğitime Bakış Dergisi*, 19, 2011, ss. 39-45.
- Aygün, Abdullah, "Değerler Eğitimi Açısından Erken Dönem Mekki Ayet ve Surelerin Önemi", 2. *Uluslararası Güneysu Sempozyumu: Ahlaki Sorunlar, Gençlik ve Değerler Eğitimi Bildiri Kitabı*, Eds. Bayramali Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık, Yediveren Kitap, Rize 2018, ss. 178-179.
- Bakırcıoğlu, Rasim, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara 2016.
- Bekiroğlu, Nazan, *Cam Irmağı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.
- _____, *İsimle Ateş Arasında*, Yayınları, İstanbul 2017.
- _____, *La Sonsuzluk Hecesi*, Yayınları, İstanbul 2019.
- _____, *Nar Ağacı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.
- _____, *Yusuf ile Züleyha*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.
- _____, *Mücella*, Timaş Yayınları, İstanbul 2019.
- Bolay, Süleyman Hayri, "Eğitimden Doğan Gençlik Problemleri", *Gençliğin Ruhi ve Manevi Problemleri*, Süleyman Hayri Bolay ve Diğerleri, Ensar Yayınları, İstanbul 2017, ss. 21-28.
- Cevizci, Ahmet, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2002.
- Cilacı, Osman, "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss.529-530.
- Çağırıcı, Mustafa, "Adalet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, ss. 341-343.

- _____, “Sıdk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 98-100.
- Çağlayan, Emrullah, *Değerler Eğitimi ve Uygulamalarına Yönelik Veli ve Öğretmen Tutumlarının Değerlendirilmesi: Bingöl Örneği*, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Bingöl 2018.
- Çağlayan, Harun, “Mu’cize ve Nübüvvet”, *Sistematik Kelam*, Ed. Hüseyin Aydın-Sefa Bardakçı, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2019, ss. 250-281.
- Çayır Çevik, Yasemin, *Türkçe Öğretim Programlarında Değerler ve Dede Korkut Hikâyeleri'nin Değerler Açısından İncelenmesi*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur 2014.
- Çetin, Abdurrahman, *Örneklerle Peygamberimiz*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006.
- Çolak, Ali, *Kur'an ve Hadislere Göre Melek*, Afşar Matbaası, Ankara 2012.
- Dam, Hasan, “Din, Ahlak ve Değer”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Ed. Mustafa Köylü, Nobel Yay., Ankara 2015, ss. 53-72.
- Doğan, Cihangir, “Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları”, *Aile ve Eğitim*, Ed. M. Faruk Bayraktar, Ensar Yayınları, İstanbul 2010, ss. 19-29.
- Ekşi, Halil ve Ahmet Katılmış, *Karakter Eğitimi*, Nobel Yayınları, Ankara 2011.
- Erdem, Ali Rıza, “Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/4, 2003, ss. 55-72.
- Erdoğan, Emine, *Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.
- Ergen, Gürkan, “Erdemli Bir Kişilik Geliştirme Olarak Eğitim Sürecinin Temel Yapı Taşları; Sevgi, Saygı, Güven”, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13/29, 2019, ss. 479-510.
- Fersahoğlu, Yaşar ve Mehmet Akif Demir, *Din Eğitim ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.
- Fersahoğlu, Yaşar, “Yetişkinlerin Din Eğitim ve Öğretiminde Yardım Etme Bilinci”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 2001, ss. 145-159.
- Geçtan, Engin, *İnsan Olmak*, Metis Yayınları, İstanbul 2019.
- Gökçe, Cüneyt, “Mevlana'da Peygamber Sevgisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/18, 2007, ss. 101-108.
- Gün, Ayşegül, “Ailede Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Eds. İbrahim Turan-Bayramali Nazıroğlu, Bilay Yayınları, Ankara 2020, ss. 185-202.
- Gündüz, Turgay, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, Düşünce Kitapevi Yayınları, İstanbul 2003.
- Güngör, Erol, “Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar”, *Doktora, Doçentlik, Profesörlük Tezleri*, Yer-Su yayınları, Ankara 2018, ss. 180-181.
- Güngör, Özcan, “Değerler ve Gençlik”, *Çalışan Gençlik ve Değerler*, Ed. Özcan Güngör, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.
- Gürkan, Salime Leyla, “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 32-34.
- Hökelekli, Hayati, “Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi”, *Eğitime Bakış*, 6/18, 2010, ss. 4-10.

- _____, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2001.
- J. Mark Halstead, “Değerlerin Gizli Müfredat Aracılığıyla Öğrenilmesi”, Çev. Hatice Kübra Kula, *Değerler ve Eğitimi II*, Eds. Recep Kaymakcan vd. dem Yayınları, İstanbul 2015, ss. 37-56.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Günümüzde İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınları, İstanbul 2013.
- Kaplan, Kadir, *Hidayet Karakuş'un Roman ve Hikayelerinde Yer Alan Eğitsel İletiler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2013.
- Kaymakcan, Recep ve Hasan Meydan, *Ahlak Değerler ve Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2016.
- Keskin, Yakup, “Değer Eğitimi Yaklaşımları”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Ed. Mustafa Köylü, Nobel Yay., Ankara 2015, ss. 73-101.
- Korkmazgöz, Rıza, “Değerler Eğitiminin İnanç Sistemi Açısından Değerlendirilmesi”, *Karakter ve Değerler Eğitimi*, Ed. Bayram Özer, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2019, ss. 119-143.
- Kuçuradi, İoanna, *İnsan ve Değerleri*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2018.
- Kuşdil, M. Ersin, ve Kağıtçıbaşı, Çiğdem, “Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 15/45, 2000, ss. 59-76.
- MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 2018, s. 3;
- MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 2018, s. 3.
- Meydan, Hasan, “Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, 2014, ss. 93-108.
- Milton Rokeach, *The Nature of Human Values*, New York: Free Press, 1973.
- Nazıroğlu, Bayramali ve Diğerleri, “Temel Ahlaki Değerler”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, Ed. Mustafa Köylü, Nobel Yayınları, Ankara 2016, ss. 181-258.
- Nazıroğlu, Bayramali, *Vatandaşlık ve Din Eğitimi*, Açılım Kitap, İstanbul 2013.
- Nevzat Tarhan, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Okumuş, Ejder, “Toplum ve Ahlak Eğitimi”, *Eğitime Bakış*, 6/18, 2010, ss. 28-32.
- Okumuş, Namık Kemal, “Gençliğin Ateizm, Deizm ve Seküler Eğilimlerinin Olası Nedenleri Üzerine Bazı Tespitler”, *Ahlaki Sorunlar Gençlik ve Değerler Eğitimi*, Eds. Bayramli Nazıroğlu, Ümit Erkan, Mehmet Şamil Baş, Hikmet Yanık, Güneysu İlim Yayınları, Rize 2019, ss. 41-83.
- Okumuşlar, Muhiddin, “Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/21, 2006, ss. 237-252.
- Önal, Recep, “Kur'an'da İmani ve Ahlaki Bir Tavrı Olarak Sabır”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/2, 2008, ss. 439-466.
- Özay, Şükrü, *Çocuk Edebiyatı Açısından Ülker Köksal'ın Romanlarında Değerler Eğitimi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2019.

- Özbek, Abdullah, “Ailede Dini Sorumluluk Eğitimi”, *Aile ve Eğitim*, Ed. M. Faruk Bayraktar, Ensar Yayınları, İstanbul 2010, ss. 319-339.
- Özensel, Ertan, “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/3, 2003, ss. 217-240.
- Özler, Mevlüt, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 18-20.
- Özsoy, Ömer, İlhami Güler, *Ana Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yayınları, Ankara 2004.
- Paçacı, Mehmet, “Ahiret: Ebedi Hayat”, *İslam'a Giriş: Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar*, DİB Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 166-178.
- Paksoy, Mustafa, Dilek Özbezek ve Mehmet Özçalıcı, “Bireysel ve Örgütsel Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinde Sosyal Girişimcilik Algısı”, *II. Uluslararası Girişimcilik ve Kariyer Sempozyumu*, Muğla, 9-11 Ekim 2015, ss. 20-37.
- Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, *Zihin Donanımı*, Üniversite Yayınları, Samsun 2013.
- Poyraz, Hakan, “Değerlerin Kuruluşu ve Yapısı”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 26-28 Kasım 2004, ss. 81-110.
- Sağnak, Mesut, *İlköğretim Okullarında Görevli Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Değerlere İlişkin Algıları ile Kişisel Değerleri Arasındaki Uyum Düzeyleri*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu, 2003.
- Sarıçam, İbrahim, “Hz. Peygamber Dönemi”, *İslama Giriş: Evrensel Mesajlar*, DİB Yayınları, Ankara 2008, ss. 381-393.
- _____, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara 2011.
- Scott Wowra, “Doğruluk”, *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, Çev. Elif Dolanbay, Edam Yayınları, İstanbul 2018, ss. 183-185.
- Selçuk, Hikmet, “Kur'an'da Sevgi Kavramı”, *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, II, 1999, ss. 236-240.
- Sobi, Elif, *Gençliğin Okuduğu Romanlarda Dini ve Ahlaki Değerler*, Gece Akademi Yayınları, Ankara 2018.
- Sönmez, Ömer Faruk, ve Akıncan, Nihan, “Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Yardımsızlık ve Dayanışma Değerlerinin Ulusal Gazetelerde Yer Alma Düzeyinin İncelenmesi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2. 2019, ss. 802-815.
- Şahin Aynur, Hatice, “Kur'an'da Cehennem Kavramının Tefsir Müdevvenatına Yansıması Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, 12/12, 2019, ss. 283-318.
- Şahinkaya, Merve, *Ebeveynlik Tefekkürleri*, Cezve Kitap Yayınları, İstanbul 2020.
- Şentürk, Habil, “Sosyal İlişkilerde Saygı Kavramı: Psikoloji ve Din Açısından Bir Bakış”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/20, 2008, ss. 217-228.
- Şişman, Mehmet, *Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Yayınları, Ankara 2011.
- Tarhan, Nevzat, *İnanç Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- TDK Sözlük, “Değer”, <https://sozluk.tdk.gov.tr/> (14.06.2020).
- Tekke, Mustafa, “Değerlerin Tanımı ve Sınıflandırılması: Milli-Manevi Değerler ve Evrensel Değerler”, *Karakter ve Değerler Eğitimi*, Ed. Bayram Özer, Pegem Yayınları, Ankara 2019, ss. 79-93.

- Tezcan, Mahmut, *Değerler Eğitimi Sosyolojik Yaklaşım*, Anı Yayıncılık, Ankara 2018.
- Topaloğlu, Bekir, “Adl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 387.
- _____, “Ahiret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, ss. 543-548.
- _____, “Tövbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 283-284.
- Toprak, İbrahim, *Cennet ve Cehennem Ebediliği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.
- Tunca Güçlü, Nihal, “Karakter ve Değer Eğitiminde Öğretmenin Rolü”, *Karakter ve Değerler Eğitimi*, Eds. Figen Ersoy, Perihan Ünüvar, Anı Yayıncılık, Ankara 2019, ss. 193-213.
- Turan, İbrahim ve Acuner, Yusuf, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, Eds. İbrahim Turan, Bayramali Nazıroğlu, Bilay Yayınları, Ankara 2020, ss. 241-242.
- Turan, İbrahim, “Bazı Batı ve Türk Çocuk Klasiklerinde Dini ve Ahlaki Değerler”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10/1, 2010, ss.171-194.
- _____, “Karakter Eğitimi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 14/1, 2014, ss. 75-92.
- _____, *Geleneksel ve Modern Arasında Ahlak Değerler ve Eğitim*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2020.
- Ulusoy, Kadir, Ali Arslan, “Değerli Bir Kavram Olarak Değer ve Değer Eğitimi”, *Değerler Eğitimi*, Eds. Refik Turan-Kadir Ulusoy, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2014, ss. 1-14.
- Uslu Pehlivan, Eda, *Hasan Latif Sarıyüce'nin Çocuk Romanlarında Değer Eğitimi ve Söz Varlığı*, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak 2018.
- Uysal, Enver, “Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/1, 2003, ss. 51-69.
- Uysal, Veysel, *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 1996.
- Yaran, Cafer Sadık, *İslam Ahlak Felsefesine Giriş*, Sistem Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, *Müslümanın Edinmesi Gereken Ahlaki Erdemler*, DİB Yayınları, Ankara 2018.
- Yavuz, İbrahim, “Sosyal Bilgiler Derslerinde Vatansızlık Değerinin Öğretimi Konusunda Farklı Ülke Uygulamaları”, *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 3/1, 2018, ss. 17-31.
- Yavuz, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- _____, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Yazıcı, Kubilay, “Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19/19, 2006, ss. 499-522.
- Yazıcı, Mehmet, “Değerler ve Toplumsal Yapıda Sosyal Değerlerin Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24/1, 2014, ss. 209-223.
- Yeşilyurt, Temel, “Kur'an'da Cin, Melek, Şeytan”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1, 2018, ss. 9-21.

- Yılmaz, Yusuf, Yalnız, Abdullah, “Değerler Eğitimi Kavramı Olarak Dürüstlük ve Dürüstlük Ölçeği (DÖ) Türkçe Formu: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/34, 2018, ss. 649-666.
- Yıldırım, Ali ve-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013.
- Yılmaz, Mehmet Emin, *Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun Öykülerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2015.
- Yılmaz, Mehmet, “TRT Çocuk Dergisi’nde Milli Bir Değer Olarak “Vatan – Vatanseverlik” Değeri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7/2, 2018, ss. 639-657.
- Yorulmaz, Bilal, *Ailede Değerler Eğitimi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2017.

ÖZ GEÇMİŞ

Aysun Kutbay, Samsun Anadolu İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra 2015 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2017 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans programına girdi. 2015 yılından bu yana Milli Eğitim Bakanlığı'nda Öğretmen olarak görev yapan Aysun Kutbay, orta derecede İngilizce bilmektedir. Temel ilgi alanları, din eğitimi ve değerler eğitimidir.

İletişim Bilgileri

Öğrenci no : 17230631

ORCID ID : 0000-0002-2603-5661

Yayımlanmış Çalışmalar:

1. Aysun Kutbay, "Nazan Bekiroğlu Romanlarında Din Olgusu", *Uluslararası Dini Araştırmalar ve İnsan Sempozyumu*, C. II, TİMAV Yayınları, Konya, 2021, ss. 455-474.